Милосав Јелић

# АЛБАНИЈА

ORIATICI
ECA

Dep. re Debt
Epi 1/29

h. 30

МИЛОСАВ ЈЕЛИЋ

# АЛБАНИЈА

## ЗАПИСИ О ЉУДИМА И ДОГАЂАЈИМА

1933
БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА, КН. МИХАИЛОВА УЛ. 1

НАСЛОВНИ ЛИСТ: В. РЕЗНИЦОВ

За штампарију „Привредник“, Београд, Кнез Михаилова улица 3.
Телефон број 21-450 — Живојин Д. Благојевић, Кондина 10 Београд

# АЛБАНЦИ У ПРОШЛОСТИ

## 1

И Албанци су из Азије, колевке народа. Видимо их као грану старих Пелазга што на путу с истока притискоше Тракију, средишни појас Балкана и јужне обале Јадранског Мора. Има им трагова на Јонским острвима а колонија у Италији и Сицилији. То су у први мах Шкипетари (синови орлова), позније Арбанаси (земљорадници). Говорили су једним трачанско-илирским дијалектом с много грчких и латинских облика. У додиру са Словенима узимају доста њихових израза.

У почетку су многобошци, па примају хришћанство од Христових ученика, нарочито апостола Павла. Кад се цркве поделише они на северу остају под утицајем Рима, они на југу постају православни. При појави Турака шири се ислам најпре по градовима, па онда и по селима. Убрзо је муслиманство главна вера код Албанаца, али се дешава да поједине хришћанске групе дају страховит отпор балканским освајачима. Тако племе Миридити на пример остаје у католичкој вери све до данас, а Шпати код Елбасана у православној. Муслимани су или сунићани или бекташи. Разликују се и по догмама и по обредима. Бекташи су мистичари, филозофи, па их шта више сматрају за неку врсту масона.

Што се тиче својине земље у северној су Албанији малопоседници. У средишној и јужној Албанији породице Топтани, Влора, Вриони, Верлаци и други елбасански бегови имају велике поседе. Постоје и велика добра која припадају држави.

Основно је законодавство било оно Леке Дукађина. Последњих година је допуњено указима или промењено у парламенту и код управних власти. Закон Леке Дукађина јесте зборник уобичајеног права осталог из давнина или прописа римског права усвојеног

**Скендер-бег**

од северних албанских племена, која су увек имала неку врсту аутономије.

Албанци су вековима били под разним господарима. Дуго су у саставу српске државе. Краљ Милутин

је »rex Albaniae«. Цар Душан је такође краљ Арбанаса. Једном су свега у историји имали своје самосталности. То је под Скендер-бегом у 15 веку. Њега и троје му браће (синове Јована Кастриота) беше Мурат II узео као таоце на свој двор. Ту њега васпитаваху са султановим сином Мухамедом. У осамнаестој години он је већ старешина од 5.000 људи. Доцније кад Мурат II, који је већ заузео Кроју, води борбу са Јованом Хуњади Скендербег одбеже из турске војске и на превару заузе Кроју. Ту би проглашен за господара да би цео живот посветио победничким борбама с турским пашама потписујући се: „Ђурађ Кастриота, звани Скендербег, кнез Епираца и Албанаца, војник Исуса Христа.“ Умро је 17 јануара 1467 у Љешу остављајући славно име свима балканским народима, који ће још дуго чезнути за слободом.

Од тога времена па све до балканског рата 1912 Албанци су под турском влашћу. Повремени покрети ретко да кад носе национално обележје. И кад би се тако што могло назрети, таласање није опште. У односу на српски народ под Турцима Арнаути су повлашћена нација, Томе доприноси и претежно муслиманска вера. Отуда они притискују и потискују наше сународнике. Али било да су у непријатељству с нама, што је готово стална појава, било да смо с њима у споразуму при извесним покушајима противу Порте увек је постојало неко поштовање између наша два народа. Ми смо Балканци, који се разумеју, туку се признавајући јунаштво једно другом, имају извесних сличних особина као што је дата реч и извесних заједничких недостатака као што је спорост.

Било је суђено да слободу албанском народу донесу баш оне трупе против којих се он овде онде жестоко борио. Изласком српске војске на Јадранско Море Албанци су ослобођени турскога господарства. Међутим последњи град, који је у рату између балканских савезника и Турске године 1912 бранио њену владавину био је Скадар. Овај природом утврђени логор поседоше Хасан Риза-бег са 6000 турских војника и

Есад-паша с 18.000 Арнаута. После четири месеца опсаде буде Хасан Риза убијен, док Есад-паша продужи одбрану још пуна три месеца. Априла 10 године 1913 предаде се Скадар након јуначке одбране противу црногорских и србијанских трупа.

**Есад-паша Топтани**

Међутим присуство савезничких војски у Албанији није било пријатно ни Аустро-Угарској ни Италији. И једна и друга нису допуштале излазак Србији на Јадранско Море. Отуда настојавање да се наше трупе

удаље с његових обала и да Црногорци дигну опсаду Скадра. Кад се за први мах није успело ове две силе приступише стварању Албаније имајући за ову сврху и благонаклоност Енглеске, која се у оно време бојала изласка Словена на Средоземно и Јадранско Море. У

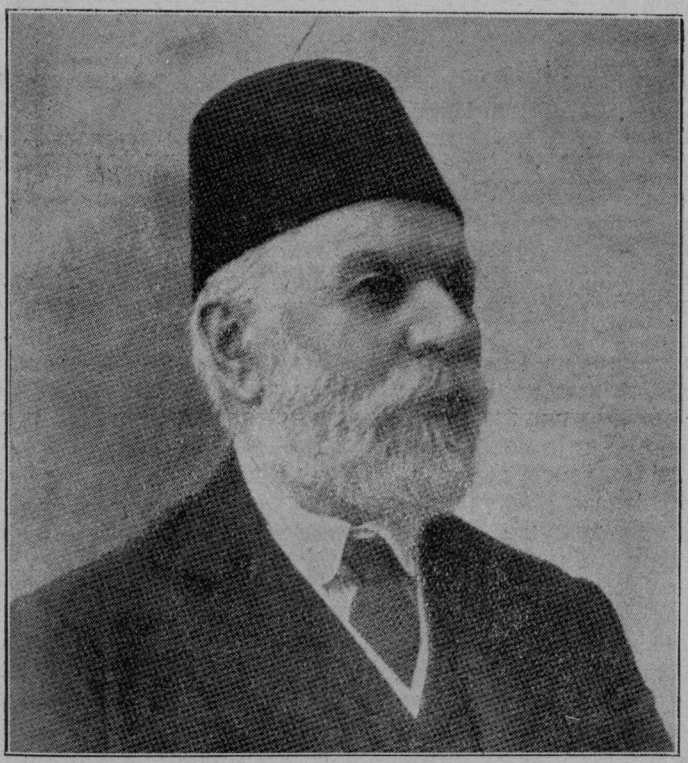

**Исмаил Кемал Влора**

Валону се преко Трста упути Исмаил Кемал Влора, бератски посланик и човек аустријски опредељен. Он на једној италијанској лађи стигне у Драч, одакле сувим крене за Валону. Ту 28 новембра 1912 буде проглашена

независност Албаније и истакнута албанска застава. Привремено начињена влада достави свима великим силама решење о стварању независности и настаде да своју власт распростре на залеђе Валоне. Дан истицања заставе у Валони слави данашња Албанија као свој државни празник под именом „фламур“.

2.

Кад по јуначкој одбрани Скадра Есад-паша стиже у Тирану он отправи у Цариград турске војнике с топовима и оружјем. Код себе задржа Арнауте, помоћу којих заведе ред у средњој Албанији. Аустрија и Италија посаветоваше га да у валонску привремену владу уђе као министар унутрашњих дела. Ту владу беху само њих две и признале. Исто тако препоручише му да крене лично у Рим и Беч и да тамо захвали на заузимању око независности његове земље. Есад отпутова у ове две престонице, где буде с почастима примљен, па се врати у Валону на положај министра унутрашњих дела. Али је убрзо између њега и Исмаила Кемала Влоре избио сукоб у питањима социјалних реформи и чиновника који не говоре албански. Есад се повуче у Драч и ту прогласи другу привремену владу над средишном Албанијом. Његов углед и чврста рука учинише да му се придружише и префектуре блиске Валони: Берат, Пекин и Фијери.

Тако су у Албанији биле две привремене владе, изнад којих је стајала „Интернационална контролна комисија у Албанији“ установљена на конференцији амбасадора у Лондону под претседништвом Едварда Греја 17 децембра 1912. Трећа нарочита међународна комисија управљала је Скадром и околином.

У септембру 1913 дошле су у Албанију две интернационалне комисије за разграничење: једна према србијанско-црногорској граници, друга према грчкој. По завршеном послу оне су се повукле у Флоренцију, где су у тамошњем географском институту израдиле албанске границе од 1913 године уневши их у протокол ратификован доцније од свију великих сила.

У жељи за даљом изградњом Албаније, а у духу решења амбасадорске конференције у Лондону да она добије владаоца, Аустрија и Италија истакоше кандидацију принца Вида за краља. Њу прихватише и друге силе те контролна комисија у Албанији успе да од Ис-

**Принц Вид**

маила Кемала Влоре узме власт над јужном, а од Есад-паше над средишном Албанијом. У исто време Есад би одређен да путујући преко Рима и Беча оде у Највид и тамо понуди у име албанског народа круну принцу Вилхелму од Вида.

Тако настаје кратка оперета принца Вида. Нови краљ приспе у престоницу Драч 7 марта 1914 уз велику помпу. Контролна комисија предаде му власт остављајући два саветника придата њему лично: једнога Италијана и другога, наравно, Аустријанца. Одмах би створена прва званична албанска влада. Претседник и министар спољних послова Туркан-паша, бивши турски посланик у разним престоницама, министар војни и министар унутрашњих дела Есад-паша, министар правде Мифид-бег Либохова, бивши албански делегат у контролној комисији, министар пошта Хасан-бег Приштина, министар просвете др. Туртули, министар финансија М. Нога.

Неколико недеља трајале су свечаности, весеља, говори, предаја акредитивних писама од стране новоименованих претставника разних држава, молепствија и параде. Управо сви ти лепи дани престали су онога часа кога је нестало првих 10.000.000 франака датих као аванс краљу Виду од зајма у 75.000.000 гарантованог од стране великих сила. Чете Епираца беху заузеле Корчу. Би објављена мобилизација, али се против Грка није могло ићи без новца. Претседник владе Туркан-паша отпутова у Европу да по престоницама тражи пара. У Шијаку се подигоше устаници са захтевом да се принц Вид уклони и замени којим чланом царске породице из Цариграда.

На двору успеше интриге противу Есад-паше. Једнога јутра његова кућа би опкољена по наређењу краљеву од стране холандских официра и 200 војника њему непријатељски расположених. После кратког пушкарања и бомбардовања Есадове куће овај би одведен на једну аустријску лађу, одакле га после спасоше Италијани и отпремише у Италију.

Међутим број устаника противу принца Вида повећавао се. Углед Есад-паше по његову одласку подиже се код побуњеника. Они сад усталише своје захтеве у две тачке:

1) Нећемо принца Вида већ некога принца из Цариграда;

2) Тражимо да се Есад-паша врати у Албанију.

У њихове руке падоше Тирана, Пекин, Каваја, Елбасан, Љушња, Фијери, Берат и Валона. Војнике, које принц Вид упути под командом холандских официра противу устаника, ови разоружаше и узеше им топове.

**Принцеза Софија од Вида**

Потом кренуше на Драч. У испаду противу њих погибе пуковник Томсон.

Принц Вид предаде власт контролној комисији и укрца се на врат на нос са својом женом и пратњом на лађу, која га је и довела, па преко Италије оде за Не-

мачку. У то доба и Есад-паша стиже из Париза и с већим бројем дебарских Малисора уђе у Тирану. Убрзо га позваше и у Драч да заведе ред и да ту остане као у престоници.

Кад отпоче светски рат Аустрија је настојавала да Есад-пашу приволи на своју страну. Он то одби те њени агенти отпочеше агитацију међу Албанцима. Говорило се како је продао земљу Србији, па се подиже устанак. Убрзо и њега опколише у Драчу. Бојећи се да овај град не падне у руке Аустријанцима Србија посла помоћ Есаду, који ослобођен убрзо васпостави ред, пошто повеша известан број и својих противника и оних, што су устајали противу принца Вида. У то време Италијани окупираше Валону, а Црногорци Скадар да би те градове и њихова залеђа обезбедили од могућих аустријских покушаја.

3

Године 1915 Србија је нападнута од Немаца, Аустријанаца и Бугара и њене се уморне и гладне трупе повлаче преко Албаније. Свуда где год је допирала власт Есад-паше, те су трупе штићене од разбојничких племена и указивана им је помоћ у сваком правцу. Отуда је име Есад-паше остало у памети свакога нашега војника као пријатеља и вернога савезника. Есад и сам објављује рат Аустријанцима и повлачи се из Драча с италијанским генералом, који је с 5000 људи дошао да штити укрцавање последњих ешалона српских трупа. Есада прате: влада, српски претставник Тих. Поповић и око 600 његових војника. Он посећује Рим, Париз и Лондон, где је дочекан с почастима и одликован највећим орденима. Одатле се упућује у Солун где очекује свршетак рата. Пошто је уписао још нешто Албанаца, његов одред износи 1200 људи и добија један мањи део фронта на савезничкој линији.

Али Есад-паши поред свега верног држања није било суђено да се врати у Албанију. На дан 3 јуна 1917 издао је у Аргирокастру командант италијанских трупа проглас народу албанском у коме се каже: „Ми, генерал-лајтнант Ђацинто Фереро, командант XV армијског

корпуса, по заповести владе краља Виктора Емануела III прокламујемо свечано јединство и независност целе Албаније под егидом и протекторатом Краљевине Италије". За овакво држање Италија је имала ослонца у тајном лондонском уговору склопљеном 26 априла 1915 с Антантом (Енглеском, Француском и Русијом). Тај уговор објавили су позније бољшевици.

По свршетку рата и пропасти своје главне супарнице Италија је сматрала да може управљати судбином Албаније по свом нахођењу. Њене трупе уђоше и у Драч, где она створи провизорну владу под претседништвом бившег Видовог премијера Туркан-паше. Чланови те владе постадоше: Фејзи Ализоти, Сами-Врioни, Меди Фрашери, Луиђи Гуракући, П. Пога, Мустафа Асим Круја, Монсењер Бумчи, Мифид Либохова, Мехмед Коњица.

Ова влада одлучи да на конференцију мира пошаље у Париз делегацију, коју су сачињавали: Туркан-паша, Монсењер Луј Бумчи, Мехмед-бег Коњица, др. Туртули и Митад-бег Фрашери. У меморандуму, који та делегација подноси конференцији мира, тужи се на неправде учињене Албанији границама од 1913 и траже за њу етничке међе. У меморандуму се оптужују Срби и Грци за истребљивање Албанаца на заузетим територијама, па се ти поступци упоређују с оним што је Тацит рекао за Германе: »ubi solitudinem faciunt pacem appelant.«

Истовремено стиже у Париз и Есад-паша, који сматраше себе за најпозванијега да изнесе албанске захтеве, пошто се и сам борио на страни победничких сила. Иако то, може бити, није било у складу са држањем Антанте, јер Француска по пробоју солунског фронта беше саопштила Есаду жељу Италије да у Албанију не улази, ипак Есад упути конференцији захтеве за независном Албанијом у границама 1913. Али 13 јуна 1919 у хотелу „Континентал" погибе Есад-паша од руке Авни-Рустема из Либохове. И тако буде скинут с дневног реда најславнији Албанац после Скендер-бега.

Меморандум, који је поднело изасланство наше владе конференцији мира о албанском питању, гласио је:

„Делегација владе Краљевине С. Х. С. сматра да општи интерес, мир и спокојство Балканског Полуострва захтевају да албанска територија онаква, какву је ограничила конференција у Лондону, створи једну независну државу саобразно духу одлука ове конферен-

**Мехмед Коњица**

ције. Овакво решење омогућиће албанским племенима да сарађују на изградњи своје државе и биће у сагласности с принципом „Балкан балканским народима“, принципом који је главна основица за мир и повољно развијање балканских народа.

У току овога рата провизорна влада Албаније с већим делом албанског народа стала је на страну Антанте помажући према својим средствима заједничку савезничку ствар; чинећи тако она се надала обезбеђењу своје слободе.

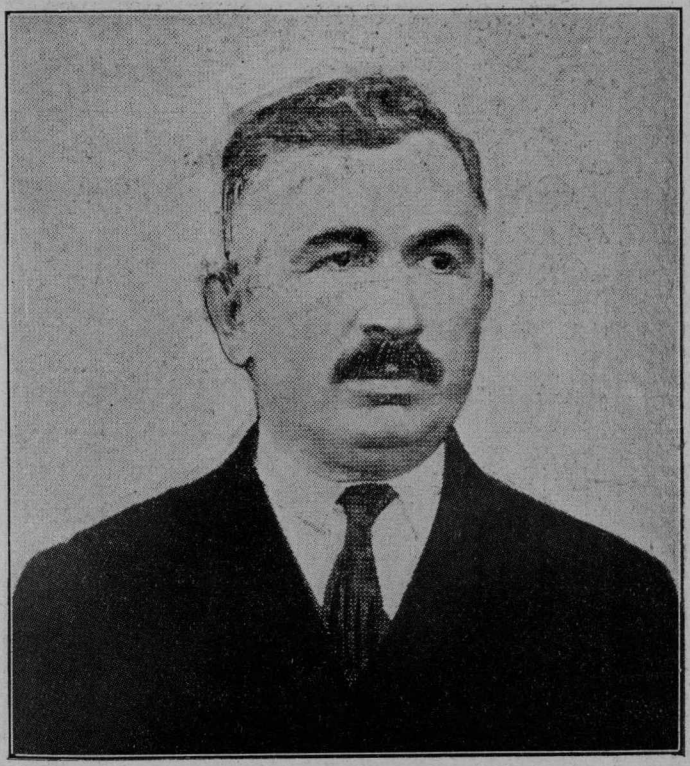

**Сулејман Делвино**

Међутим ако би конференција сматрала да не би могла применити у овој мери одлуке донете 1913 у Лондону и била вољна да призна којој страној држави право окупације или протектората над целином или једним делом територије, ми изјављујемо да задржавамо право заштите својих животних интереса у овим

крајевима освећеним кроз тринаест векова суседством и заједничким животом с албанским племенима и да тражимо исте привилегије за своју државу".

Албанско питање није стајало добро на конференцији. Грци су тражили Корчу и Аргирокастро. У једном

**Ахмет-бег Зогу,** министар унутрашњих дела 1920 год.

тренутку Венизелос је и изјавио да Грчка добија Корчу. Вршене су разне комбинације с тежњом да се задовољи Италија. Трумбић се шетао између Скадра и Ријеке.

Незадовољни стањем ствари на конференцији и радом провизорне владе у Драчу, толико одане Италијанима, решише извесни прваци у Албанији да про-

мене ситуацију у земљи. На сабору у Љушњи би прокламовано регентство од четири члана: Аћиф-паша елбасански, Абди-бег Топтани, М-р Бумчи, владика љешки и д-р М. Туртули. Ту се именова и нова националистичка влада: Сулејман Делвино, Ахмет-бег Зогу, Док Чоба, Кадри-хоџа, Сотир Пеци, Мехмет-бег Коњица. Та влада са седиштем у Тирани постави за шефа делегације у Паризу г. Бумчиа, а конференцији упути протест (2 фебруара 1920) против намераваног комадања Албаније у духу тајног лондонског уговора.

У јуну и јулу исте године Албанци се окретоше противу Италијана и нагнаше их да напусте Валону. Италија задржа под окупацијом острво Сасено по уговору који склопи њен изасланик граф Манцони с тиранском владом (2 августа 1920). После неколико дана Ђолити изјави да се Италија одриче захтева за Валоном. Њен високи комесар за Албанију Кастолди узе назив „министар Италије", а комесаријат доби име: „Италијанска легација у Албанији".

Спор с Југославијом ујесен 1920 око граница одређених на амбасадорској конференцији у Лондону 1913 изнесен је пред Савет друштва народа .Према његову решењу од 19 XI 1921 ове границе имале су се респектовати од стране обе државе, пошто је „савет био срећан да утврди помирљиво држање пред собом и владе албанске и оне Краљевине С. Х. С., што је један срећан предзнак за будућност".

Ваља овде забележити и два покрета противу тиранске владе: један под Марком Ђони у смеру добијања аутономије за Миридите и други Елеза Јусуфа и Алита Љеша ради промене режима. Први је сломљен војнички, а други заузимањем енглеског посланика у Тирани Ерса, личног пријатеља Ахмета Зогу.

Тако улазимо у 1922 годину у којој Албанијом сообразно решењу сабора у Љушњи управљају четири регента: Омер-паша Вриони, Рефик Топтани, Антон Пистоли и Сотир Пеци. Влада је под претседништвом Џафера Ипи и с члановима- Ахметом Зогу, Спиром Колека, Исмаилом Тацати, Рецепом Митровица и Кољом Тачи.

Ова влада настоји да земљу среди унутра. Знатне

су тешкоће на које наилази. Оне проистичу из никаквог осећаја масе према државној заједници, из недовољних материјалних средстава за одржавање државне администрације и војне снаге, из велике амбиције пле-

**Џафер Ипи**

менских вођа и најзад из погрешака, које чини и сама управа.

Али је 1922 година оно доба кад Албанија покушава да се самостално развија ослањајући се само на своју снагу. Познији догађаји изменили су ову намеру.

# АЛИТ ЉЕШ

*Граница, 5 јула 1923.*

Алит Љеш је родом из Зогаја у долини Дрима. Место рођења му је припало Албанији по последњем разграничењу. У службу Есад-паше ступио је пре десет година и успешно је командовао батаљоном имајући чин мајора. До смрти Есадове остао је веран њему лично, а по кобном атентату Рустемову у Паризу — његовој политици. Увек је био за најтешњу сарадњу са Србијом и увек остајао роб дате речи. У свима нашим сукобима с Арнаутима није нас издао како су то чинили толики други: и Елез Јусуф, и Шаћир Дема, и Дина Оџа.

Међутим је исти Алит Љеш био велики албански националиста. Он је то отворено и исказивао, па често бивао и сумњив нашим властима. Као и многи други Албанци имао је у себи нечега средњевековног, ритерског и романтичног. Није био савитљиве кичме, није ласкао и кад би му очи блиснуле извесним љутитим сјајем, то је потсећало на крвне освете, онакажене лешеве и попаљена села — уобичајене слике у Албанији за последњих једанаест година. Бојао се увек да ми не пословенимо Албанце, а налазио да не може бити друге успешне политике за Албанију до у наслону на нас. И извесно да је ту драму носио у души до последњега часа.

Није био високе интелигенције, али је имао природан војнички дар. У борби је предњачио личним примером, кажњавао без милости, поседао положај и командовао као војник од заната и ситуацију процењивао брзо и правилно. У борбама, које је водио Есад при-

тешњен у Драчу, Алит је необично користио и нама и њему. Године 1920 када су наше посаде у Доњем Дебру разбијене арнаутским препадом и кад се чета из Омеша на левом крилу повукла не известивши Алита, он је претрпео осетне губитке од бочног напада, али се тукао у повлачењу и дао времена и чети, која је отступала, да измакне и да цео наш борбени фронт не буде угрожен нападом из позадине. 1922 год. напао је са својим људима на Тирану, али зато што се средња колона Елеза Јусуфа није равњала, Алит је челом своје леве колоне налетео на владине трупе код села Љабиноти и претрпео пораз. Кад су двадесете године Есадовци продрли у Мат Алит није запалио кућу Ахмет-бегу. То су учинили други. Међутим Ахметови су људи запалили кућу Алиту кад су се наше трупе морале да повуку на линију одређену од конференције амбасадора.

Односи наше државе с Албанијом били су разнолики последњих година. Гранична се слика мењала од демаркационе линије до неутралне зоне и сталне границе. Алит је прво живео у неутралној зони, а доцније остао албански поданик на „бесу“ своје и наше владе. Његово је држање било посве лојално према Тирани и отуда се нису могли да потуже ни на најмању некоректност овога Есадовца. Али се у Албанији приближивали избори за конституанту и влада је желела да се ослободи свију непријатних имена у будућем парламенту. Једно од тих имена било је и име Алита Љеша.

Њега је 8. јуна ове год. позвао у Пишкопеју начелник сресКи Неки Старова (родом из околине Подграца). Алит дође с десет својих људи. Њих остави у хану, а сам оде префекту. Разговарали су дуго, и предмет њихова разговора однео је собом у гроб убијени командант. По изласку од начелника Алит се бавио два, три часа у хану, кад га Неки Старова понова позове к себи. Алит оде опет сам у начелство, па када тамо не нађе начелника, изиђе на улицу. Тада двојица од одређених убица опалише из револвера по два метка у леђа Алиту испред саме зграде начелства. Погођен на четири места Алит падне на колена, али се необичном брзином окрене и по једним метком убије наместо и једнога и другог

атентатора. Онда трећи из организоване групе убица, који је имао да гађа с фронта, опали и зададе му још две ране у прса. И са тих шест рана Алит је имао снаге да и трећи пут опали и да и трећег убицу обори пребивши му зрном десну руку. Видећи га још способним за борбу из куће Неки-Старове опалише још три метка у Алита и бацише једну бомбу, која не експлодира.

Алит је био још жив и после девете ране, па је шта више могао и да говори. Јер кад јавише Аћифу, брату Алитову за убиство, он зграби пушку из једне пекарнице, па појури начелству.

— Ко те уби? јекну искрвављену брату.

— Ови, што леже ту.

— А кога ја да убијем?

— Убиј кога стигнеш. . . . !

И Аћиф одмах уби тројицу, коју је сагледао на улици.

Тада издахну и Алит Љеш између шест лешева.

# ЕЛЕЗ ЈУСУФ

*Граница, 13 јула 1923.*

Ако би се у две речи хтела да изнесе карактеристика Елеза Јусуфа за турско време, онда је најзгодније рећи: арбитар пљачке. Јер и када је био жандармеријски официр са задатком да чува прелазе преко Дешата и када то није био, он је наплаћивао од пљачкаша свој део у натури. Имајући кућу у селу Слово, а своје људе на прелазима око Корапских Врата Елез је регулисавао ту „отимачку привреду", како је назива г. Драг. Лапчевић. Било је у том послу и сентименталних призора. Ако, на пример, пљачкаши протерају какве сиротињске овце, Елез их враћа сопственику и популарише се као добротвор. Али ако је стока каквога богатога ћаје из Галичника, Кичева или тетовског краја, он мирно срачунава свој проценат и пропушта транспорт за Малесију, за Луријy или за Васјат.

Турска је држава знала за ове подвиге Елезове али се правила луда кад год није имала рачуна да ствара унутрашње заплете. Било је и боље да има извесног регулатора у целој овој акцији него да ствари узму изглед анархије. Цариград је гледао да исцрпе сва средства у борби с одметницима од преговора, нишана, мајорских чинова, па до акција Шемси-паше и Тургут-паше.

И онда су се поданици турски из овога краја поглеђивали значајно при доласку мутесарифа и паша и питали:

— Јадит алва? (То јест: прима ли мито?).

— Јадит, одговара други, који је прибавио податке.

И тада би се људи брзо опредељивали и несметано продужили посао. Али ако би се десило да тај новодошавши не једе алву, цела би ствар узимала други правац. А Шемси и Тургут нису јели алву.

Слабост и корупција управних власти у турско доба стварале су одметнике у вишем стилу. Није реч о простим качацима. Ти тако арбитри као што је Елез били су и Сефадин-ага Пустиња и Шаћир-бег из Дебра. Они су имали права да се наљуте на султана и да одрекну политичке и пореске везе са Стамболом. Тада би Порта слала Тургут-пашу, који није јео алву, већ проводио батаљоне клисуром Радике, рушио топовима арнаутске куле и одузимао све оружје до бритве. А у Дебру би ухапсио Сефадин-агу и Шаћир-бега да их петком изведу из затвора и док војна музика свира и народ се купи, да им ту код касарне ударе по двадесет штапа.

Иначе је Тургут-паша био велики непријатељ баклава, татлија, ашуреа, пуњених пилића пилавом и оних разноврсних турских јела, кад се масло добро упржи, па се онај мирис не осећа. Тургут није хтео да оде ни на један ручак у Дебру, ни да где преноћи осем у шатору разапетом на источној страни долине Дрима. Хтели су Дебарци да га услуже јастуцима, ћилимима, шиљтетима, јорганима, али је он све то вратио.

У те дане кад је државна власт долазила до врхунца своје моћи Елез је бивао мањи од макова зрна или га нигде није ни било. И у целој би Малесији, Доњем Дебру и добром делу Љуме завладао такав ред да се после годинама причало и величао онај, који је успео да га заведе. Трговци су могли пролазити кроз Лурију и Кљеш, пети се и на Ћафа Мур и на Два Брата и викати:

— Људи, ево, носимо злато!

Нико не би на тај узвик ни уха окренуо.

Јер је Тургут улазио и у села и чим би приметио кога беспосленог, наредио би да га доведу.

— Што не радиш? питао би.

Па ово, па оно, почео би оптужени.

— Обори!

И двадесет и пет комада падало је као нешто најобичније на свету. Добро је знао паша да онај, који не ради, мора красти да би живео, а да Арнаутину ништа није теже већ да мотком буде понижен пред светом. Бити убијен пушчаним зрном то је част, али бити бијен или обешен — срам је.

Зато су у овом делу Албаније (Доњи Дебар) Аустријанци имали нарочитог успеха. Вешали су. Било је реда и свет је радио. И стао се подизати економски. А данас да одете у Пишкопеју видели бисте беду: гроша немају да купе соли. Војници су боси, слабо храњени, сељаци без кукуруза, цео свет без новца. Цео свет изузимајући Елеза Јусуфа, који је од своје куле направио двор, у коме господски живи окружен породицом и оружаним људима, док по планини пасу његова велика стада.

Елез је богат човек. То је богатство пљачка за турско време. Кад је једне мрачне ноћи 1920 Елез прегазио с породицом Дрим и пребегао на ону страну испред наших команданата, који су биваковали више његове куће и питали — Београд да ли да ухвате злогласног Елеза или не, сељаци су видели да је он пренео злато на два магарета. Нешто смо од тога злата дали и ми као „свом“ човеку, а нешто је пало и од наших војника и официра, које је Елез побио 1915 год. те и сад постоји читаво гробље крај његове куле, док се прописани официрски сандуци још и пре две године вукли по његовој кући.

Елез Јусуф је политичар. Већ као турски жандармеријски официр лавирао је између разних режима и разних паша. Кад су наше дивизије притисле Албанију 1912 он је саветовао народ да се не буни и изишао је као пријатељ пред наше. Доцније ухваћен и затворен побегао је. 1913 учествовао је у препаду на нас. Већ идуће године био је „наш“ човек, а 1915 нас је осакатио. Од 1918-20 опет је „наш“, па у другој половини двадесете бежи од нас, пошто је утврђено да је бунио свет. 1922 даје изјаве свуда редом како се „боји од Србије, јер може да га удави кад хоће, пошто му је за вратом.“

Зато хоће да живи с њом у пријатељству. А те су му изјаве требале што је спремао напад на Тирану, па да би позадину обезбедио.

Изгледа да је у то доба петљао нешто с енглеским послаником у Тирани. Јер кад је Елез као командант средње колоне продро у престоницу албанску и водио борбу у самом граду страни претставници интервенисали те дошло до примирја, енглески је посланик послао алве свима Елезовим људима. Може бити да је ту почетак. А пре кратког времена, кад је Елез остетио да се и њему нешто спрема налик на оно, што се десило Алиту Љешу усред Пишкопеје, пошаље свога брата у Тирану да обавести патрона о опасности. И посланик му испошље једног нарочитог човека у Слово ради саопштења: да се ничега не боји, јер над њим бдију сва мора и сви таласи.

Тако води политику Елез Јусуф. Због тога је стекао угледа и популарности у света. Њему у почаст спевали су и песму јер се двадесете године три дана држао на Калчериту. Цене га и као јунака.

Тако је данас Елез Јусуф једна мина на нашој западној граници.

Штапин је затегнут преко Рима, па све до Лондона.[1]).

[1]) Крај Елеза Јусуфа види у напису ове књиге „Бој код Пишкопеје.“

# ХАСАН БЕГ ВУЧИТРНАЦ (—„ПРИШТИНА“)

*Граница, 9 децембра 1923*

Још док се као мали играо с децом у Вучитрну гледао га неки Хаџи-Кадрија, па ће рећи:

— Ово ће дете бити велики шејтан кад одрасте. Тешко оном милету, који буде под њим.

И није се преварио. Сав познији живот Хасан-бега имао је овакав ток. Његови су постали беговима после успешне лиферације турској војсци. Дотле је то била терзијска фамилија. Али је богатство донело племство и могућност да се Хасан школује у Солуну и Цариграду. У првом је месту учио гимназију, а у другом филозофију. Тешко је утврдити тренутак, иза кога он постаје албанским националистом. Изгледа да је до њега доспео после дугог колебања и много сумњи, јер кад је као гимназиста дошао једне године у манастир Девич стао је Хасан-бег проповедати неку јерес, због које га умало нису претукли и избацили из породице.

— Видите, говорио је он, овај манастир. То је наша светиња. Наши су стари били Срби, па су се после Косова због зулума поарнаутили. Тек је покоје село остало српско. Могло је да сачува веру, што је пристало да нам аргатује и да нема ничега. Сад ми те људе називамо раја, а они су међутим наша браћа...

— Ћут! подвикнуше му његови пружајући руке ко за револвер ко за штап. Те ли ти науке учиш?

Али ипак обдарише манастир, па одоше.

Може бити да је то било колебање једнога тренутка само. Као човек он је истакнут Арнаутин, велепоседник, европских симпатија, страстан политичар,

ожењен једном врло интелигентном Јеврејком, која му потстиче амбиције, Аустријанац. Његови видици нису велики и пружају се до извесног опозиционог држања према Турцима и ситног конспирирања с аустријским повереницима. Оно прво се подносило са стране отоманских власти и у већем обиму због непрестаних побуна арнаутских, ово је друго заблуда Хасан-бегова у моћ двојне монархије да раскомада Турску, и тежња за материјално угоднијим животом. Има шта више људи који тврде да смо га и ми могли купити у то време да смо умели. Прилично смео исказ, али не и невероватан. Све је било могуће у тој држави, која је у историји остала као прототип организација пред распадом. Што до њега није одмах дошло узрок је разноликост интереса код суседа. Чим је ње нестало, слом је био ту. Агенти разних заинтересованих држава стварали су своје организације, друмовима и возовима врвели су шпијуни, планине су биле пуне качака, комита и четника. Националне мањине имале су и своју штампу и уређене буџете из иностранства, док се валије шепурриле као претставници политичке, а паше војне власти.

Под таквим се околностима добија тип политичара завереника. У тој карактеристици остаје Хасан-бег за цело турско време. Он је хтео неку врсту албанске самосталности у оквиру аустријскога похода на Солун, а није видео колико сам претставља сићушан инструменат у општем германском продирању на исток. Уочио је међутим да покрет Исе Бољетинца ради ослобођења Абдула Хамида иде у прилог српској политици и био му је противан. Није био у стању да се стави успешно на супрот овом сељачком вођи, који није хтео да се поклони Мехмеду V кад је долазио на Косово, нити уопште младотурском режиму. Исина популарност ишла је на штету угледа Хасан-бега Вучитрнца. Затим се са севера јавила друга једна војска, коју овај Аустријанац није ни у сну очекивао. Разочарење је било потпуно, а забрани, што му исекоше чивчије, појачали су само бес.

Долазак наше војске болно је дирнуо и Хасанова брата од стрица Зејнула-бега, али је он ћутао дубоко

резигниран. Овај отмени бекташ давао је одушке својим осећајима само у пићу. На св. Николу 1912 увече појави се он у свом селамлику на позив официра другог батаљона четвртог пука, који су ту становали и славили тога дана. Крупан, леп човек с опуштеним брко-

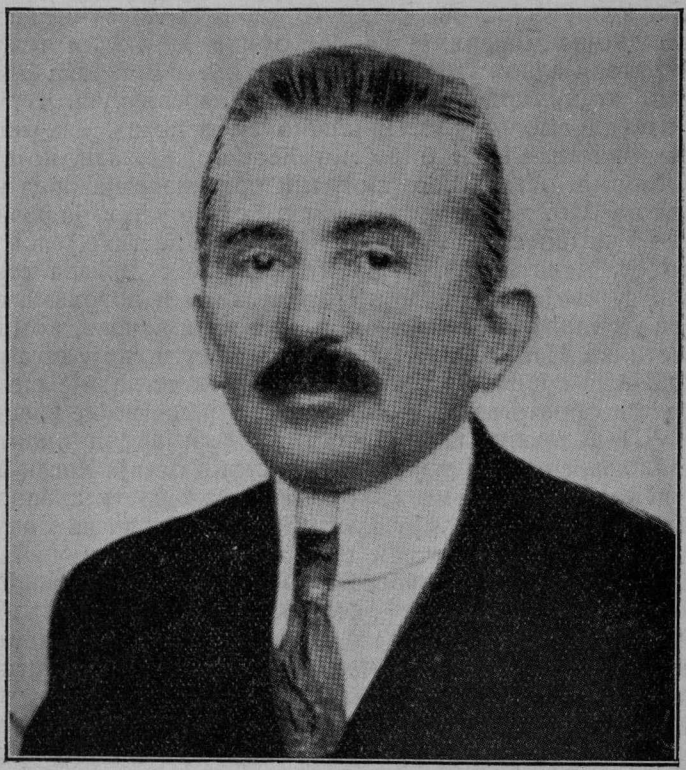

**Хасан-бег Вучитрнац** („Приштина")

вима à là краљ Милан, с пратиоцем који је стајао целе ноћи иза његових леђа ,савијао му цигарете и доливао чаше он је претстављао турско господство дубоко увређено од нас незваних гостију. Ми смо то разумели

и стављајући га у зачеље гледали да му боравак буде што пријатнији за оно кратко време. И спочетка је разговор текао о филозофији и еванђељу с Д-р Драгишом Ђурићем и о неправдама, које му чине чивчије, са мном. Ја се понудих да му напишем жалбу како би му се сва штета исплатила, али он одмахну руком господствено:

— Нећу. Нека носе!

—Али то ми не желимо. Ја вам даје реч да...

— Нека носе!

Било је ту и резигнације и презирања, али је све ипак ишло у једном уљудном тону. Само позније кад је Зејнула-бег испио целу боцу ужичке клековаче и прешао на анасонлију, он зграби рукама сто и јекну:

— Ух! Пашић — лажић!

— Шта? Шта вас је слагао?

— Ништа, ништа. Добро он ради за свој народ, али лаже, лаже.... Ух! Пашић — лажић!

И целе те ноћи нисмо могли продрети у узрок његове љутње и ако смо слутили да се она тиче извесног састанка у Куршумлији.

Хасан-бега није Србија ништа слагала, али је он инстиктивно мрзео и тога ради организовао упад ка Призрену 1914 док смо се ми тукли на Дрини. Препад је брзо сломљен код Жура, па је вођ морао да бежи и из Љуме. Зато се опет могао вратити у пуној слави на Косово 1915.

Дочекан с музиком од многобројних саплеменика он је осећао онај занос победника, када се губи равнотежа у схватањима и доносе брза решења за терор. Одмах је тражио да се известан број Срба из Вучитрна побије, а други да се интернира и протера. Али се успротивио Зејнула-бег.

— Може ли да се побије цео један народ? питао га је.

— Не може.

— Можеш ли ти да уништиш све Србе од Београда до Крфа?

— Не могу.

— Е, кад не можеш шта ће ти да сатреш петнаест, шеснаест душа?

И Зејнула-бег је умро увређен, отмен и правичан како то приличи бегу и бекташу.

А Хасан-бег Вучитрнац, министар у кабинету принца Вида био је сав у схватањима централних сила. Без обзира на то, што су му Аустријанци дали министарску плату, он је видео победу на крају ратовања и Албанију са собом на челу. Тога ради он се ставио потпуно на службу новом режиму и старао се да га што више задужи и људским материјалом и животним намирницама.

Купљење добровољаца за аустријску војску ишло је доста тешко. Морао је Хасан-бег да пали куће по Лауши, да веша, да одузима стоку. Већина се од оно неколико хиљада, што је отправио, није вратила. Неки су изгинули, неки помрли, а један део пропао бежећи по слому ка Цариграду. И тако је овај трибун изгубио углед код Арнаута, нарочито код оних у градовима. Данас га још радо има три, четири села у Дреници. А на Косову нико као упркос његову називу шефа „Косовског комитета". То ипак не значи да он није могао бити ове године на други дан Бајрама у К. Митровици и једно време у дреничким селима, па сићи у Качаник. Само и та његова појава није неки велики датум и далеко је од сваког озбиљнијег утицаја.

С правом би се могла учинити претпоставка да је тај излет ваљао лично Хасан-бегу ради његових акција у Италији, где се данас налази. Он је био одувек велики поштовалац новца, а за предузеће, на чијем је челу, њега треба у изобиљу.

И најзад ред је прибавити једно уредно занимање до смрти.[1])

[1]) Хасан-бега је позније албански суд казнио смрћу као изгнаника и противника владавине у Албанији. Данас, кад ова књига излази, он је још у италијанској служби. Посао му је да шаље тужбе Друштву народа противу нас и да буде један чинилац у рукама Италијана у случају да се ствари у Албанији окрену противу њих.

# ПРВИ КОРАЦИ У АЛБАНИЈУ

*Драч-Тирана, 3 фебруара 1924*

Када сам јутрос изишао на кров „Малфете“, лађе тршћанског лојда пред нама се у првом сунцу указивало пристаниште Сан Ђовани ди Медуа. И цео ред албанских планина са снежним гребенима, модрим падинама, искрзаним линијама, погдекојим селом или усамљеном кућом у положају ластиног гнезда, свом својом романтиком дивљине и лепоте. Море се преливало у модром плаветнилу. Траг је од лађе остајао зелен и пенушав. Два су галеба кликтала високо над катарком.

Стигли бисмо много раније, али је било доста истовара у Котору. Сем тога и ход је навлаш успораван да би се по дану приближавало незгодним обалама.

Моји се сапутници Скадарци Матлија Хусе и Дан Дибра спремају за искрцавање. То су врло љубазни људи, који живе у Задру, где се баве продајом дувана, па сад одлазе на кратко виђење својима. Добри су патриоти и од њих имам прве податке о земљи, у коју идем. Хвале једног од четири регента Џафера Ипи као паметна човека и Ахмет-бега као чврсту руку, која је завела ред у Албанији. Али износе болно и своје незгоде и Дан вели, може бити у духу кога чланка скадарског посланика Гуракући: „Немамо фабрика. Немамо железнице. Не можемо да добијемо кредит. Нисмо чврсто везани ни с Југославијом ни с Италијом“. А при изношењу брашна у Котору примећује: „Ето. У Драчу ће бити великог истовара кукуруза. Све је то из Румуније. А ми имамо толико земље... Неће народ да ради“. Не могу при поласку да одбијем извесну количину ду-

вана, коју ми остављају. Оно је леп и мој „Вардар“, али је њихов скадарски, албански, и зато бољи.

Прошло је доста времена док је чамац с лађе одвезао моје сапутнике и довезао неколицину нових. Те смо због тога тек око један по подне у Драчу. Он блешти на сунцу са својим зидинама, рушевинама негдашњег конака Есад-паше, кућама наврстаним поред воде, катаркама од потопљених бродова завреме рата, што штрче изнад морског огледала. Једна већа једрилица као да се замислила поред десетак мањих барки. Пусто

**Драч**

је у заливу, топло и спокојно. Сирена с наше лађе неопрезно ремети тишину и мир. Са чамца, који прилази и на коме је десетак народних посланика, питају је ли дошао Аћиф-паша, корчански народни посланик. Очекују га из Италије. Није дошао.

Мене превозе за пет италијанских лира на обалу. Ту су две кућице с једне и друге стране поплочаног пута што улази као кеј у море. И ту је „полис“ кажу ми. Предајем пасош полицијском чиновнику у плавом оделу и капи са црвеним испускама и албанским грбом. Он га

брзо прегледа и журно покушава да удари штамбил, па да стави своју визу. Али је он расклиматан, а нема ни боје, те полицајац одустаје од те намере и само пише. Потом опет журно заводи моје име у књигу с ишпартаним рубрикама.

— Profession? пита ме.

— Journaliste.

И он записа »gazetar«.

За све ово време велики симпатични мачак лежи на столу поред његове леве руке и лено се сунча подижући покаткад главу.

У царинарници само један поглед у ручну торбу и одмахивање руком. Одмах је ту и шофер, православни, из околине Валоне. Нуди се да ме одвезе за Тирану. Тражи један наполеон ако будем сам, а ако има још кога онда ће бити мање. Говори француски и води ме у оближњи хотел „Лирија". Обична наша паланачка кафана само довољно чиста са столовима прекривеним белим чаршавима и посуђем поређаним за обед. Хотелијер Рецеп Брешка из Драча претставља се, не зна француски, зна италијански, који опет ја не говорим.

— А да не знаш српски? питам га ја.

— Знам добро. А знаш ли ти?

— Тако, брате. „Говори српски, па да те цео свет разуме", што рекао кнез Милош. Имаш ли ти што за ручак?

— Има ризото и пасуља и меса? Него боље да видиш.

Сасвим. Улазимо у кујну и он подиже поклопац са шерпи.

Дакле, чаша ракије, порција кромпира и две чаше вина седам круна. Кад то помножите са шест, па и са седам, онда је најмање четрдесет и два динара. То је мој први сусрет с албанском валутом. Носач је узео за ношење ручне торбе две лире. Шофер је нашао још једног дечака да вози за Тирану, а ја ћу му за себе платити пола наполеона.

Уз ручак интервјуишем Рецепа.

— Ради ли парламенат?

— Јест. Досад су само прегледали јесу ли избори правилни, а од сутра ће ваљда што озбиљно.

— Хоће ли да буде република?

— О, сигурно. Сви смо ми за то. (Драч је Ахметбегов).

И берберин, код кога се бријем и који опет говори српски, каже:

— Шта ће да буде не знам. Ја само вичем: „Живео Ахмет Зогу!“.

Четири Јерменина играју карте за суседним столом. Руке су им пуне златног прстења. Упознајемо се. И они говоре наш језик.

— Како је у Азији?

— Не ваља. Турска посла.

Пут је као длан, местимично покварен. Не треба много оправке. И поправља се. Шофер тера великом брзином. Поред нас пролећу као ветар други аутомобили. Све лаки фордови. Тридесет њих саобраћа на линији Драч-Тирана и Тирана-Скадар. Ни на једном путу није се десило још напада на путнике. У Тирани за последњу годину дана није било просте крађе. Кажњавали су за сваки преступ ове врсте вешањем. У почетку. Сад је ред и мир. Не зна се ни да се ко потукао у кафани с ким. А ни једне конференције није било ради већања како да се поправи јавна безбедност.

Мирне су све косе око Драча и мирна је Преза. Базар-Шијак има изглед тихе паланчице. Ви, који имате слику нашега повлачења, логора, ватри, беде и смрти тешко бисте схватили овај нови изглед. „Као да никад ништа било није.“ Само може бити да сабласти наших мученика пружају ноћу руке за галијама, што одоше. У бурне ноћи кад је море љутито и кад тешки облаци застру небо албанско.

На пола часа од Тиране угледа ме наш војни аташе, потпуковник Димић. И док се он чуди откуда ја овде дотле ја гледам великог дивљег вепра, кога је убио у лову с немачким послаником фон Кардорфом. Ускоро је ту и посланик и госпођа Димић, којој врло лепо стоји костим са шоферском капом и која говори немачки као да је права Немица. Прелазе у мој аутомобил пошто је њихов заузет ловом. И тако у пријатном разговору стижемо у Тирану.

Она је пуна света. Вече. Корзо. Групе посланика. Чиста је увек. Улице нивелисане. Оне главне. Периферија је турска као и увек. Али зато, што је земљиште оцедито и што се варош чисти, не можете нигде укаљати ногу. Горе гасне светиљке. Из једне мале кафане допиру гласови виолине. У џамију улазе правоверни. Чује се труба за вечеру војницима у касарни „Скендербег“.

Има неколико хотела: „Адријатик“, „Интернационал“ и т. д. Ја отседам у „Гранд-хотелу Мат“. Њега држи наш Пећанац Љаља Перола. И он и отац му и други брат говоре српски. Упознајемо се брзо. Ја сам новинар из Београда, који живи у Скопљу. То им се нарочито свиди, што станујем у Скопљу. Али момак, који ме полива да се умијем, пита:

— Ама, јесте ли ви мајор Јелић?

— Јесам. А ко си ти?

— Ја сам Аџи из Папреника код Дебра. Е баш ми је мило. Хтео сам одмах да питам, па не смем. Знате ли колико ја вас добро познајем... И почињу успомене на Дебар.

— Е, добро, кад смо се упознали, да одеш и да нађеш Фићри-бега Далиба. Ја смо и он, знаш, били заједно одборници у Дебру, па кад је Пишкопеја остала у Албанији он се као тамо рођен кандидовао и сад је посланик.

— Знам га. Долази он к нама.

— И кажи му много „здраво живо“ од Афуз-Шерифа и Даута. И њему и Сали-оџи. И да дође да се видимо.

Свршено је с мојим ореолом журналисте. И за Тирану сам од сутра мајор Јелић.

Док чекам Фићрија у ресторану „Мат“ чистом, светлом, с огледалима, с лепим прибором за јело по столовима, са салветима савијеним у нарочите фигуре, улазе млади албански чиновници избријани, испегланих панталона, с махрамицама извученим над горњим џеповима у капуту. А Љаља ми преводи јеловник и каже:

— Поред тога можете добити: „бечку шницлу“, „натур-шницлу,“ бифтек, палачинке. На маслу, на масти... како хоћете.

# ПОЛИТИЧКА ТИРАНА

*Тирана, 4 фебруара 1924.*

Наше колено познаје Албанију из године дванаесте и петнаесте. Оне прве то је бојиште са заузимањем Љеша, епским борбама око Скадра и препадом на Шкумби. А деветстопетнаесте она је наше разбојиште и Голгота. Међутим ствари су се од тога доба из основа измениле. На својој западној граници добили смо једну нову самосталну државу. Наши односи с њом пролазили су кроз разне фазе од процеса пред Лигом народа до утврђивања границе и од граничних борби до исправних односа. Да до њих дође није требало много увиђавности у албанских државника. Дуга сувоземна граница, известан број економских средишта на нашој територији, потреба за миром ради сређивања прилика, за стварањем унутрашњег уређења, за трговинским артеријама — све је то упућивало албанске владе на сарадњу с источним суседом.

Да она буде што тешња потребно је да и ми имамо што јаснију слику нове државе. И ње не може бити без тачног познавања ситуације. Данас је погодан тренутак за то. Сто два посланика албанског парламента дошло је у седиште средишне политичке власти да ту донесе основне законе земљи. Те су очи свега народа управљене политичкој Тирани. Јер је час посве озбиљан. Треба одлучити о облику владавине: републиканском или монархистичном, систему управе: централистичком или кантонском, престоници: Тирани, Валони или Скадру и т. д. Сва ова питања у стању су да доведу до опште кризе. Да се она избегне треба јаких људи. Кад је

данас у конституанти прочитана молба варошице Каваја да она буде престоница, нико се није насмејао. Свак има права да тражи и не треба га врећати.

Албанијом управља намесништво од четири члана. То су: 1) Џафер Ипи родом из Колоне, бивши начелник окружни у Скадру, муслиман, 2) Сотир Пеци из Корче, национални радник у америчком националистичком друштву „Ватра“ православни, 3) Рефик-бег Топтани рођак Есадов из Тиране, муслиман и 4) Ђон Чоба, рентијер из Скадра, католик.

**Тирана**

А садашња влада, која ће можда већ за који дан бити замењена новом овако је састављена. Претседник и министар унутрашњих дела Ахмет-бег Зогу, министар спољних послова Пандели Еванђели, православни из Корче. Био је трговац и почасни албански конзул за све време рата у Букурешту. Претрпео је јаке нападе у парламенту због учествовања на свадби нашега краља. Налазило се да он није био погодна личност због ранијег занимања у Букурешту. Министар грађевина Вламази, марвени лекар из Корче. Министар просвете Рецеп Митровица с недовршеним филозофским факулте-

том (стварно бегунац из Подгорице настањен у Митровици). Министар финансија Коль Тачи, католик из Скадра. Био је шеф царинарнице. Има неку вишу трговачку школу у Италији. Министар војни пуковник Аранитас. Заменио је обореног Исмаила Хаки Тацати, који је после пада постао дисидент с Косовцима. Аранитас је био претседник преког војног суда претпрошле године. Турски васпитаник. Министар правде Титулани, православни из Берата. Грчки правник. Министри: просвете, финансија и војске пропали су на изборима и њихова је судбина унапред позната.

У званичним односима Албанија се назива „држава Албанија“ и ако су намесници стварно вршиоци краљевске власти. Јер кад је 1920 још за време италијанске окупације одржан познати сабор у Љушњи и требало понова објавити албанску независност, пронађено је како је намесништво најбољи облик за то. Није се хтела монархија, а републику је било немогуће прогласити, пошто је Албанија међународно призната као краљевина. Стало се на гледиште како треба одредити четири човека за вршиоце краљевске власти. Муслиманима је дато првенство а православни и католици добили су по једног члана.

Постоје две јасно обележене странке. Прва, из које је данашњи кабинет, јесте народна партија (популоре). Стварни шеф Ахмет-бег. Њену војску углавном претстављају: Мат, Доњи Дебар, (Пишкопеја), Тирана, Драч, Елбасан. Главни су јој листови: у Тирани „Штипи“ (Штампа), у Скадру „Шпреса Комбетаре“ (Народне Новине) и „Република“ (Уредници Никола, Мираш и Мартин, браћа Иванаји).

Сад завреме конституанте врши се извесна селекција у овој партији. Незадовољни елементи хтели би да створе посебну групу „национално-демократску“ купећи се око бившег министра војног Тацатија. Циљ би им био обарање Ахмета и протурање некога њиховог кандидата. Малобројни су.

Друга је партија либерална. Шефови: Гуракући, скадарски посланик и Фан Ноли, пређашњи министар спољних послова а данашњи православни митрополит

драчки. Главни су јој листови: у Скадру „Ора е Малеве“ (Вила Загоркиња). Уређује га Гуракући с католичким клером. И у Корчи: „Шкипетари е Америкес“ (Амерички Арбанас), орган националистичког друштва „Ватра“ (Огњиште-завичај).

И четири бега Вриони, посланици из Берата, покушавају не би ли како створили једну беговску групу ради заштите њених интереса у основним законима. Успели су већ да се Иљаз-бег Вриони помиње као кандидат за будућег претседника владе.

Што данашња влада није још дала оставку узрок су неверифицирани мандати из округа Аргирокастро. Постоје многе жалбе на те изборе због утицаја полиције и других неправилности. Чим се с њима сврши, приступиће се стварању новог кабинета. За сада се воде незванични преговори између двеју главних странака. Опозиција не би хтела Ахмет-бега као што га неће ни незадовољници из његове партије; међутим енергично га подржавају Елбасан, чији ће бити зет и већ Мат и Пишкопеја. Он сам уступа претседништво владе, али министарство унутрашњих дела никако. Комбинације, које чујете на улици, мењају се на сваком углу, те им се за то не може поклонити много вере. Тачнију ситуацију добићу од самога Ахмет-бега, који ће ме примити у петак у 2 часа по подне. Сваке предострожности ради око куће претседника владе сунчају се групе његових верних Мађана и бде над личном му безбедношћу.

Наш споразум с Италијом унео је много узнемирености међу парламентарце и интелигенцију уопште. Писање енглеске штампе одржава то расположење.

— Читао сам у „Тајмсу“, каже ми посланик г. Еребара, да споразум италијанско-југословенски садржи два члана А. и Б. и да се они односе на Албанију. Како ви мислите шта може бити у њима?

— Пре свега при самом мом поласку из Београда објављен је у нашој штампи текст тога споразума и нигде није било речи о тачкама А. и Б. Али ако се претпоставља да су енглеска обавештења тачна, онда тајни чланови не могу никако садржавати ма шта, што

би угрожавало интегритет Албаније, који је међународно обезбеђен. Уосталом то не би ни за тренутак одговарало расположењу наших званичних кругова, уколико оно може бити познато мени као новинару. Па ни расположењу јавнога мњења уопште.

— Али „интересне сфере“...?

— То би било нагађање.

— Дакле опет Русија и Аустрија на Балкану, клима нерасположено главом г. Еребара.

— Ја бих пре био за онај коментар једнога румунскога листа, упада у реч г. Дервиш Хима, шеф штампе, који вели да је овим уговором Италија успела да Југославију отстрани од Јадрана и да је више упути на Солун.

— Не бих рекао ни за то да је тачно. Јер ми овим споразумом имамо ријечко пристаниште, а у Солуну слободну зону и политички уговор с Грчком. Него споразум значи како је потребан мир и Италији и нама и вама, а нарочито вама...

—Тако је, одговарају они и праштају се. Г. Хима ме доводи у везу с љубазним адвокатом Др. Јоханом Михаилом Лехова, преко кога ћу разговарати с либералима.

# КОД АХМЕТ-БЕГА ЗОГУ

*Тирана, 9 фебруара 1924.*

Претседник албанске владе требало је да ме прими јуче у четири по подне, па је био заузет клупском седницом. Послао је због тога директора штампе да ме обавести како ће ме примити данас у два часа код своје куће. Ја и Фићри-бег полазимо благовремено да бисмо били тачни, пошто је два пута наглашено „тачно у два часа".

Поред других разлога интересантно је видети најмлађега шефа владе у свету. Јер је син Џемал-паше рођен 1895 у Мату. Данас му је пуних двадесет осам година. Школе је учио у Цариграду. Говори поред албанског немачки и турски. С осамнаест година ступа у активну политику, одмах по повратку из престонице 1913. После конгреса у Љушњи он је министар унутрашњих дела. Затим га бирају за сенатора. Од 1921—1922 опет има портфељ министра унутрашњих дела да постане 1923 претседник министарског савета.

Та је тако брза каријера необична и за једну младу државу. Утолико пре што је Албанија имала већ старијих националних радника, који су се политиком бавили годинама. За свој успех Ахмет- бег има да захвали угледу своје куће, јаком фису, паметној мајци и необичним личним способностима. Зато је његово име на устима свију и пријатеља и непријатеља. Он води Албанију с великим самопоуздањем. А кад чујете да једна госпођа каже другој: „Данас сам видела Ахмет-бега", ви ма на коликој даљини били осетите да је тај сусрет особито пријатан.

Кућа је Ахмет-бега тип турског двоспратног стана, великог дворишта, ограђеног зидом с двема јаким капијама. И на једној и на другој стражаре Мађани у народном оделу. Данас их је двојица на капији с главне улице. Скачу са столице и отварају је широм, јер познају Фићри-бега. Одмах од уласка запуштене леје облика звезда, у којима је летос било цвеће. Неколико пловки барата по њима кљуном. Двориште чисто. На приземном претсобљу отворена широм врата и са стране, на коју улазимо и с оне друге преко, куда се излази за другу половину дворишта. Тамо се види бунар, баре око њега и гуске, које спокојно газе по њима. Жандарм нам показује руком на собу десно и ми остављамо горње капуте, па улазимо.

Соба је велика, светла, са старинским намештајем. Једно канабе, фотеље, округли сто на средини, ћилими на поду, тапети по зиду, велика лампа о таваници. Цела једна страна собе од тавана до дна заузета полицама с четвртастим преградама и дебелим укориченим књигама. У дну блехана упаљена пећ.

С канабета устаје Ахемт-бег, прилази ми, пружа руку, и показује на наслоњачу украј пећи. Први је утисак млада и лепа човека. Висок, правилно развијен, плавих очију, смеђе косе, једва приметних бркова, римљанског профила, отмена држања. У сакоу црном беличастих пруга и плитким лакованим „шими“ ципелама. Чини се да је то Европљанин случајно свратио у ову собу избледела намештаја да би узео коју књигу ради разоноћења на лађи, којом ће отпутовати. Држи високо главу и тако је задржава ослоњен на висок наслон у канабета за све време разговора. Говори лагано и бира речи старајући се да одржи потпуну хладнокрвност. Само док ја постављам питања он неприметно подигне поглед навише хотећи да прозре у моје речи пре него што му буду преведене. А одговоре даје у потпуним фразама с пребаченом ногом преко ноге, запаљеном цигаретом и мирноћом, коју не ремети ни за тренутак. Пошто ме понуди цигаретама из мале своје кутије, у коју не може стати више од шест комада, он

почиње албански обраћајући се Фићрију, који седи на фотељи према нама.

— Мени је Фићри много говорио о вама и о пријатељским услугама, које сте учинили њему и његовим познаницима. Ја се радујем што у својој кући имам човека, који воли људе уопште, што је један од првих услова за везе с културом.

— Мени је утолико милије, одговарам ја, да могу лично упознати човека, који ужива опште симпатије нашега света. Оне проистичу несумњиво из чињенице да су односи између наше две земље постали потпуно исправни од његова доласка на власт.

— Не само ја него и сви албански политичари гаје жељу да се ти данас коректни односи издигну на степен искреног пријатељства.

— Не сумњам да ћете на том путу наићи на пуну сарадњу свију нас, пошто је независна и напредна Албанија један од наших првих интереса.

Комплимане прекиде жандарм уносећи три кафе на служавнику.

— И баш у том духу радећи ја ћу вас замолити за одговоре на извесна питања да би их могао објавити у свом листу. На првом месту хтео бих да знам јесте ли вољни да и с нама закључите трговински уговор као што сте учинили с Италијом. Исто то важи и за конвенцију о пловидби, пошто и ми данас имамо трговачку флоту.

— Закључење консуларне конвенције и трговинског уговора с Југославијом јесте једна од првих наших брига. У том смислу издате су већ инструкције нашем министру у Београду г. Али Риза-паши Колоњи и чине се већ припреме у том смислу. После бисмо могли закључити и конвенцију о пловидби.

— Какав је утисак на вас учинило закључење југословенско-италијанског споразума?

На то питање Ахмет-бег, видећи вероватно да се Фићри мучи с речима „конвенционе“ и „навигационе“, устаде, приђе вратима и позва једног свог рођака да тумачи.

— Ама, казујем ли ја добро? пита Фићри.

— Добро, одговарам ја.

Али тумачење предузима на француском други средовечан човек и види се близак Ахмет-бегу. И оно уистину иде брже и течније.

Ја понављам питање. И Ахмет-бег одговара:

— Албанија је по свом географском положају упућена на Италију и Југославију. Она може да се радује кад њени суседи решавају своје спорове споразумом. Али под једним условом само: да њим не буду повређени наши животни интереси.

— Пред мој полазак из Београда прочитао сам у листу „Правда“ како се према нашој граници код Преспанског Језера на вашој територији скупља известан број бугарских комита с намером да упадне у нашу земљу. Јесте ли ви о томе обавештени?

— Пронео се такав глас и овде. Али је наша влада држећи се принципа потпуног мира на граници издала најстрожија наређења свима префектурама да сваку појаву ове врсте најенергичније спрече. Уосталом ми имамо толико другог посла. Пред нама је толико брига, толико проблема, да би нам и овакве глупости падале на памет.

— Било је извесног неспоразума између нас и вас у питању нашег скадарског архимандрита и вашег поданика Виктора, коме је наш патријарх дао титулу владике. Како сам ја обавештен г. Виктор опслужује већ двадесет година ту цркву, а сада му је једва допуштено да може служити и то „као гост“.

— Сећам се да је било речи о томе пре пет, шест месеца. Само је то питање не сматрам за политичко. Њега би могле цркве уредити међусобним споразумом.

— Шта ви мислите о финансијском проблему Албаније: оснивању емисионе банке, уређењу валуте?

— Ми смо пред тим проблемом. Основаћемо емисиону банку.

— С чијим капиталом?

— То још нисмо решили.

— Петролејске изворе нисте још дали у експлоатацију?

— Не.

— Хоће ли конституанта установити монархијски или републикански облик владавине?

— Републикански. Овакав, какав је сад: с четири претседника.

— Кад ће бити нове владе?

— Кроз недељу дана.

— Хоће ли она бити коалициона или хомогена?

— За сада су парламентарне групе у формацији. Влада мора бити израз већине у парламенту да би што већи број посланика понео одговорност за доношење основних закона.

— Да. Ви ту већ имате готов рецепт од г. Пашића. И код нас је била коалиција о конституанти. А да ли бисте ме могли обавестити о стварању једне посебне фракције у вашој народној странци, која себе назива „национално-демократском“?

— Ех, то није ништа. Колико их има Фићри?

— Мало...

А тумач додаје француски:

— Могу се на прсте избројати.

И онда ја устајем ради опроштаја, а Ахмет-бег излази испред нас на врата и ту чека по албанском обичају док ми обучемо капуте и кажемо збогом. На његовом свежем лицу није ни једног уморног потеза. Осећа се шта више да му то све чини задовољство. Краљевски високо издигнута глава прати нас погледом кроз двориште, по коме сад шетају гуске прешле с оне друге стране. И та лепа глава остаје дуго у памети. Њу носи један принц. Јер он је то и по фамилији и по феуду и по васпитању. Нарочито по урођеној навици да му се покоравају људи и да спроведе што хоће. Докле ће га пратити та сјајна звезда среће друго је питање. Тек ми излазимо с уверењем да смо видели оно, што Албанија има најлепше у овом тренутку.

А напољу је сунчан дан над пољем тиранским, које је безмало све било својина Ахметова убијена рођака по мајци Есада паше Топтани.

# НА НАШЕМ ГРОБЉУ У ТИРАНИ

*Тирана, 6 фебруара 1924.*

Албанија је наша велика костурница.

Толико је Срба заспало сном вечитим на њеном тлу у рату балканском и толике су очи угашене пре него што су сагледале маслине у Матијасу и кипарисе код Ахилеона. Ти су гробови расејани свуда. Ни хумке се данас не познају у прорашћу планинском и под бујицом пролетњих горских вода. Само у градовима, код места где су биле болнице, на положајима, који су држани дуже време, стоје још земљана уздигнућа обрасла травом. Крстове је однела верска нетрпељивост, наша немарност и онда време, које руши по приморју куле.

Имате гробље у Драчу на путу за Кавају. Ту је сахрањен пуковник Андрејевић. Затим ђак Лазаревић (син Манојла Лазаревића), гимназиста Чохаџић и једна жена. То је њива, коју је Есад-паша реквирирао за ову сврху. Арнаутин сопственик, коме се ништа не плаћа, хоће да је преоре. Али се претходно обратио нашем посланству и оно је учинило претставку у Београд. Није било никаква резултата и ко ће знати где се тај реферат налази сада.

Друго наше велико гробље на истом правцу у близини Драча. Па онда оно на уласку црквене порте у Каваји. И свуда по Албанији редом.

А ово је у Тирани десетак минута од града. У порти цркве Св. Прокопа, која се види из престонице на малој узвишици, земљишту, што су Топтани још пре

двеста и толико година поклонили православнима за зидање богомоље.

Умолио сам православнога папаза Симеона, рођеног у Елбасану да одржи парастос и учини помен у име „Политике“ над гробовима наших изгинулих и помрлих војника. И око 10 часова пре подне нас двојица одлазимо аутомобилом цркви. На речици испред ње нема моста, те ту стајемо и прелазимо пешке. За нама убрзо стиже у другом аутомобилу особље нашега посланства: отправник послова г. Цинцар-Марковић, аташе потпуковник г. Димић и секретар г. Саковић.

Стара црква с тремом и гробовима око себе. Испред ње мала храстова шума. Крај ње се вежбају албански трубачи. Близу цркве шупа, а даље нешто касарна. Порта ограђена жицом. Кад се уђе у пространи храм види се леп иконостас, а одмах с десне стране узидана камена плоча с овим натписом: „2 батаљон I прекобројног пешад. пука моравске бригаде изгинулим и умрлим друговима Шумадинцима Таковцима.

1912 † 1913.

нар. Ј. Лаловић, нар. М. Оцаковић, поднаред. Свет. Бушић, каплари Здравко Средојевић, Д. Јаровић, В. Радовановић. Јосиф, редови Рад. Јерић, С. Гојковић, Д. Јевтовић, Р. Дамњановић, Ј. Ђорђевић, Т. Јовановић, Д. Крстић, С. Обровић. . . . .“

Свега 77 имена.

Папаз Симеон у орнату с књигом у руци моли се на грчком за покој душе војника „василеи Петри“. У цркви је полутама и мир и његове се речи одбијају од сводова и зидова измаланих светитељима. Затим излази у порту и стаје прво пред један велики камени гроб на чијем споменику пише албански: „Анастасија Н. Која, вјеч 58.“

— Зашто стајете овде?

— Ту је био гроб српског војника, па је прекопан. Али смо му кости оставили унутра, а ова је „жена на попот“ сахрањена одозго.

Потом свештеник иде и чита од једне до друге једва приметне хумке, обрасле травом. Ни на једној

крста нема. Све су то поразбијали Арнаути по нашој евакуацији. На добром делу њиховом лежи слама и коњско ђубре. Гаваз из посланства претура по оној шупи и нађе један преломљени камен. На њему пише: „Српски витез Тикомир 1913.“ Затим пронађе још један с натписом: „Милорад српски витез.“

— А у ова два већа гроба су сахрањени један поп и један официр, које су муслимани убили хиљаду деветстопетнаесте на путу из Тиране за Драч, објашњава гаваз. Не знам им имена.

Док ми стојимо гологлави иза попа Симеона и албански трубачи радознало посматрају с пристојне даљине, висока планина Мале Дајти изнад Тиране засута снегом блеска под благим сунцем с неба опраног ноћашњом кишом. Земља мирише на прво пролеће. Изгледа да пупе младари на остарелим храстовима. Спрема се нови живот поред разбијених снова и сатртих жеља. Ту испред нас у бедним јамама лежи један део и наше младости. Јер ми смо ишли заједно с њима у време онога периода кад је младо жито повијало класове. Па су они остали под косом судбине да никад више не виде лепоту шумадијских коса ни понос високог Рудника. И мени се једнако чини да их још видим у колонама двојних редова кад су се спуштали на Косово и на море. Лепи наши војници имали су нове пушке и нове ремнике. На шајкачама је мирисало цвеће. А из потеса су истрчавале жене и девојке да пођу неко време са својима. Знам једну Ужичанку која је цело пре подне носила мужу пушку идући уногу с војницима. Да му нешто помогне. Он је отима, а она крије очи:

— Нека, нека... каже му. И војници не знају да ли да се смеју или не. Једна старица одржа нам читаву беседу на Трешњици.

— Да будете као што су били Милош и Марко. И да нас не осрамотите...

— Хоћемо, нано, хоћемо, одговарају они.

Дванаесте године наше су колоне изгледале некако полегле од снаге и ведрине. Са заставама код трећег батаљона, новим оделом код првога позива, новим митраљезима код другог, чистим оружјем, блиставим ножевима и вером у победу. И тек се са чела или за-

чеља извије песма. Оне песме с обичним садржајем и једноликим протегнутим млодијама сетних рефрена.

. . . Јесам ли ти, е.. е.. ј лане..

Код првопозиваца као да су у оно време нарочито биле у моди „Дуне ранке,“ да су их и Арнаути научили.

После су дошле борбе, крв, болнице, инвалиди и ове хумке, што леже пред нама. Смањивали смо се бројно, а једнако упорно држали у руци развијену заставу. И победили смо најзад преко огромних рана и болова. Што се данас овде говори о нама као о великој балканској сили, највећа је заслуга ове деце, што сад спавају у туђини у напуштеним гробовима заборављена од нашега гнилог појаса. Па да их бар све метну у један гроб и да га обележе високом могилом с огромним крстом да се издалека види. И с напоменом да то нико не сме дарнути ,јер се ту одмара љубав Србијина.

Ја не знам зашто једнако, док поп чита, чујем оне протегнуте рефрене из песама наших војника. Извесно да је то тако код свију мало сентименталних природа. И видим њихове куће тамо у шљивицима и грмовима шумадијским. Ту још има покоја црна махрама у старица искапалих очију од суза. Још оне пребирају зрно жита да кувају о задушницама за децу, чије гробове нису виделе. Оне су своје последње дане посветиле тој успомени и нико им се од укућана у посао не меша.

И опет лепо чујем:

. . . Леле, дуне ранке . . .

А момчићи су порасли. Неки се иженили. У задругама нове снахе, деца стижу за школу. И тек ће покоје рећи, кад га упитате:

— Имали смо ми једног чику, што је погинуо у Албанији.

Сад опет јасно допире:

. . . Јесам ли ти, ај, лане . . .

Па се зато ми сви ћутећи разилазимо од цркве Св. Прокопа. Сваки односи у души по неку арију сете и јада.

# ИЗЈАВА Г. ГУРАКУЋИ,
## ШЕФА АЛБАНСКЕ ОПОЗИЦИЈЕ

*Тирана, 15 фебруара 1924*

Име скадарског посланика и шефа албанске опозиције у парламенту г. Гуракући није било и раније непознато људима политичке и националне делатности у овој земљи. Рођен у Скадру 1880 он одмах по свршетку студија: класичне гимназије и универзитета у Неапољу учествује у јавном животу радом на буђењу народне свести. Године 1908 он је скадарски делегат за утврђивање албанске азбуке на састанку у Битољу. Идуће године конгрес за основну наставу у Елбасану поставља га за директора свију албанских основних школа у Турској. Али већ по устанку, који је онако енергично угушио Тургут-паша, Гуракући бежи из земље. 1911 учествује у малисорском устанку према Црној Гори. Наш рат 1912 затиче га на Косову, одакле бежи у иностранство. Већ у новембру исте године он је у Валони, где уз Исмаил-Кемала Влору прокламује независност Албаније. Завреме принца Вида он је уз режим у Драчу. По свршетку Видове оперете члан је провизорне владе у Скадру. С тога је положаја интерниран од Црногораца при поседању града од њихове стране.

— Ни данас не знам, вели ми г. Гуракући, због чега је предузета ова мера. Али могу да изјавим да је како са мном, тако и с осталима, врло љубазно поступано. Исти су ти обзири били и према нашим породицама од стране црногорских власти.

Завреме аустријске окупације данашњи народни посланик остаје у месту рођења. Кад је 1918 г. 25 децембра створена провизорна влада, она га шаље као делегата у Париз, где остаје петнаест месеца.

— Партијски живот у нас није још довољно развијен, одговарао ми је г. Гуракући на питања, која сам му постављао. И оно, чега имамо у том смислу, провизорно је. Данас је тренутак кад треба сви наши интелигентни људи да се окупе ради уређења земље. Партију „популоре“ створио је управо Фан Ноли. Па кад је видео да она неће програмом, којим је он хтео да је води, повукао се. Сад смо он и ја у либералној партији, која има 35 посланика у парламенту. Али с обзиром на непрекидну формацију, која се врши, ми рачунамо на увећање своје групе.

— Која је битна разлика између вас и партије популоре?

— Ми хоћемо владу закона, оштрих закона наравно, али нека су закони. А не да се остављају одрешене руке државним чиновницима да раде шта хоће.

— Какви су ваши погледи на односе с Југославијом?

— Од тренутка, од када су границе између Југославије и наше земље утврђене, ја мислим да су сви разлози не само за добро суседство, већ и за пријатељство. Наша је држава у стварању и због тога она није способна за какву спољну активну политику. Добри односи са суседством јесу према томе њена насушна потреба. Главна основа за такве односе јесте добра граница. Ако је она оваква, нема разлога за сукобе. До сада је она сва потпуно уређена изузимајући део код Св. Наума и Врмоша. Како смо сазнали конференција амбасадора решила је та питања у нашу корист. И што се мене тиче, желео бих да ваша влада не настојава више на њима у интересу наших добрих односа.

Ми Албанци са севера имамо потребе за добрим економским односима с Југославијом. Ради боље карактеристике навешћу један стварни пример. По извесном члану Берлинског Уговора уређена је пловидба на Бојани између Турске и Црне Горе. Али је важније од тога

питања регулације Дрима да би се та пловидба обезбедила. Регулишући Дрим добиле би и једна и друга земља много земљишта за обрађивање. Ја знам да је наша влада већ одавно повела преговоре с вашом за један споразум по тој ствари. Радовао бих се да ти пре-

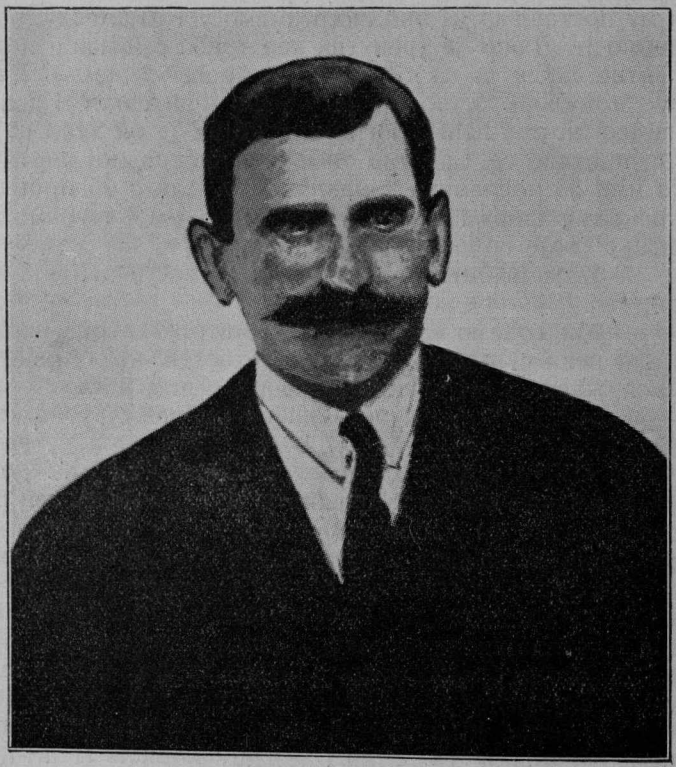

**Гуракући**

говори доведу до повољних резултата како би се радови што пре отпочели.

Ако би после тога дошло до трговинског уговора између нас, односи би се подигли на степен пријатељства.

Било је много неспоразума између нас и вас. Срећом до сада су сви отклоњени. Ми смо словенском елементу у Скадру и селу Врака дали школе и слободно исповедање вероисповести. Надамо се да ће ваша влада исто тако поступити с нашим сународницима с оне стране границе. И уместо да буду чињеница неспоразума да ће они бити веза пријатељства између нас.

Да резимирам. Радовао бих се ако би наша влада једном за свагда изјавила како сматра да је наша граница дефинитивна и да нема ни једне владе нити једног Албанца са задњим мислима у том правцу. Зато да зажелимо само поштовање права националних мањина на другој страни.

— Сад би била на реду Италија?

— Рећи ћу вам и о својим погледима на односе с њом. Баш због оног ранијег навода да ми нисмо способни за вођење ма какве спољне политике ја налазим да не смемо улазити ни у какву комбинацију. Дужни смо одржавати добре односе са земљама, с којима имамо заједничке границе и са суседном Италијом као с великом силом. Односи с Италијом проистичу из наших заједничких интереса: увоз и извоз, из културних веза: ми имамо много младих људи, који су учили школе у тој земљи. Могу да кажем да су наши односи данас добри. Неспоразуми, којих је било нису долазили отуда, што би албански народ био против Италије. Он само није наилазио на разумевање код извесних италијанских влада. Данас су сви неспоразуми отклоњени. Италија је разумела нашу оправдану тежњу за независношћу.

— Шта мислите о нашем споразуму с Италијом?

— Споразум с Италијом примљен је код нас с великим олакшањем. Кад бисмо ми хтели да водимо једну активну политику, онда би неспоразуми између Италије и Југославије ишли у нашу корист и ми бисмо се окретали час једној час другој. Ми то међутим не желимо и нисмо у стању. Зато је мир око нас прека потреба да бисмо се могли посветити унутрашњим проблемима уређивања земље.

Рећи ћу вам отворено како има људи у нас, који сумњају да у уговору има тајних тачака, по којима бисмо ми били подјармљени. Ја у то не сумњам ни за тренутак. Народи као што су југословенски и италијански, и сами поникли из револуције за слободу, не могу никако доћи на помисао да ниште слободу других народа и да их подјармљују. Не верујем никако у могућност поделе Албаније, чија је недељивост међународно загарантована. Сматрам тај уговор као добар знак по нас.

Ја још једном настојавам на вашој доброј вољи како би преко свога листа утицали на јавно мњење да не буде упорно у питању Св. Наума и Врмоша. За вас велике то није ништа, за нас мале то много значи.

— Ваш увоз премаша несразмерно извоз. Финансијски вам извори нису јаки и криза је у изгледу. Како је ваше мишљење о том питању?

— Ми ћемо имати велику кризу. Не говорим о личностима, али ми досада нисмо имали министре финансија, већ само министре трезора. Сав се рад сводио на повећавање такса и плаћање чиновника. За мене се финансијски проблем састоји у развијању економске народне снаге. Питање агрикултуре за нас је преће од питања индустрије. Али не заборавите да нашу финансијску ситуацију ублажавају добрим делом наши сународници из Америке, који отуда шаљу своју зараду.

Тим се речима опростио од мене шеф албанске опозиције журећи у парламенат, где дискусија о мандатима из Аргирокастра још непрестано траје.[1])

[1]) После кратког времена од овог разговора Гуракући је постао министар финансија у влади Фана Ноли иза прогонства Ахметбегова. А пао је као жртва атентата у Барију год. 1925 по Ахметову поновном доласку на власт.

# ТУНАТИЈЕТА!

*Тирана, 10 фебруара 1924*

То је албански поздрав за свако доба дана. И при пролазу и при застанку и на поласку. Много практичније него што у нас морате мислити на јутро, подне и вече. У свакој се земљи треба држати њених обичаја. Докле, кажу, у Француској сматрају љубљење руку дамама за врсту простоте, дотле у нас Руси избеглице изгибоше цмачући и оне у рукавицама и оне без. Не верујем да то за коју годину неће чинити и сва албанска интелигенција. Она просто трчи за свим оним, што јој изгледа модерно. Видео сам већ једном некога бега где пољуби руку госпођи извесног среског начелника.

Тај хипермодернизам, коме често пута неразмишљено тежи и званична држава, не даје увек згодне последице. Тако је она нашла за најпотребније да поручи четири станице за бежичну телеграфију у доба кад нема моста на Мађи него аутомобил у путу за Скадар мора да превози скелом. И кад су оне приспеле у Драч видело се да треба платити двадесет милиона златних лира. А та се сума тек не може поручити. Те материјал кисне на обали, док Италијан лиферант мисли да ли да тражи целу суму или само отштету. Затим су довели инструкторе за организовање разних установа и разноликих грана државног живота. Сви они имају велике плате, које код гдекога достижу баснословну цифру од 300 наполеона месечно. Додуше инструктори подносе реферате како би шта требало уредити, али се све то не може извести из простог разлога што нема новаца.

Засад је добро што су се задржали на овом поздраву и с њим пролазе поред мене и стари и нови познаници. Први, с којим се ујутру поздравим, јесте мој новчаник. Његово је стање сваког дана све озбиљније. Не прође дана, а да се не размени златник. За њега добијете педесет круна. Круне су аустријске сребрне или наши несрећни динари и стопарци из деветстопетнаесте или од кријумчарења познијих година по ослобођењу. За собу се плати дванаест круна, што чини седамдесет и два динара. Оно има их и за шест с једним креветом, али су сад заузете због скупштине. Коњак вам је круна — шест динара. За те паре попили бисте код нас шест коњака, али је овде скупо: због царине. Кафа је јефтина 20 хелера — динар и по. Чаша вина круна. Порција јела две круне.

Кутија цигарета круна. Можете узети „љуља е балканит“ (балканско цвеће) или скадарски „Тарабош“. Ту чим отворите кутију прочитате:

„Атдетар пер не кофш
Пин цингаре „Тарабош“

То јест:

Патриота ако хоћеш да си
Пуши цигарете „Тарабош“.

Променила ми се послуга. Отишао је Аџи због неслагања с газдом у питању коме треба да припадне новац од напојнице при коцки. А слуша ме Спира из Подграца. Он говори француски: служио у некој болници, па научио.

— Тунатијета! причекује ме газда ујутру на кафи. Како сте спавали?

— А ко су она двојица, богати, што се греју на мангалу поред келнераја?

— Та наши су... каже он полако снебивајући се. Од Пећи. Па нешто погрешили, шта ли је. Осудио их суд... И онај ми један прича: „Отишао ја у Пећ, а кад тамо излепљене објаве да је сваком слободно убити ме. Те ја бежи одмах.“ Сад су дошли да приме неку плату... Жандарми су у Круми, шта ли су...

— Качаци другим речима.

— Па ја... тако...

— Тунатијета! јавља се Аго из Дебра, који овде држи амам. С њим сам добар познаник; зове ме вечером на чашу ракије. Само не можемо више да попијемо од једне: гроздовача или мастика.

— Ех, нема Дебра, јадикује он. Виногради су, вино је, ракија је. И онда долазе интимне ствари. Жали се како је ослабео. Много је заљубљен у своју жену. Па тако . . . Виде ли, каже, како све овде оде а ла франга? Има много муслимана што носе шешире. А тамо даље жене се ич не покривају. Још која година, па ће све тако. Ама и ја нисам противан томе, богами. Само ваше су жене школоване, па је лако. Наше да пустиш ко зна шта би све порадиле.

Док он то прича на столу према нама лежи хрпа књижица, у које се убележава трошак за храну официра и чиновника. Они не примају плату по два, три месеца. И не корумпирају се за то време. Кад приме принадлежности — плате.

Посланици имају нарочито достојанствено држање као да би хтели да истакну важност свога положаја. Већину од њих прате по двојица, тројица, а неке и по пет, шест бирача Арнаута. То је више господства него безбедности ради. Тако је некад у нас долазио у Београд Хајдук Вељко у пратњи бећара, а господар Јаков Ненадовић доводио је и стотине својих момака. Ипак то не значи да се претставе у парламенту не изводе по угледу па сличне у Европи. Прекјучерашња седница прекинута је два пута по пет минута због смрти Лењинове и Вилсонове.

Пред ручак и пред вечеру доводе у хотел слепог Макси-бега, бившег шталмајстора румунског двора, па га посаде за сто. Он је све, што је имао, дао за Албанију. Сад му држава плаћа месечно издржавање. И сваки, који се задеси у хотелу, официр или чиновник сматра за дужност да седне мало покрај њега и да га извесно време разговара.

Ноћас је била бура над Тираном и громови су страховито трескали, те је вечерас захладнело. А прошлога је вечера време имало изглед нашега априла и корзо се испунио шетачима. На њему има муслиманских жена.

Оне су модерно обучене с лепршавим, потпуно прозрачним копренама, што их чини само интересантнијима. Показали су ми међу њима најлепшу жену у Тирани. Она је обучена по последњој моди с мантлом и пелцом, с нешто краћом сукњом над грао чарапама и исто таквим ципелама високих потпетица. Има нечега особито елегантног у целој појави, а очи су јој крупне и црне.

Ту се поред корза налази стан фон Мирдача, бившег аустријског пуковника, а сада инструктора албанске војске.

Прошао је и Веби-ефендија, врховни муфтија. Човек педесетих година и интелигентна израза. Противник свију новина, учен и цењен. „Много пара има“, кажу ми. „Прима по четрдесет наполеона месечно. А чува — сараф је“.

Показаше ми Авни Рустема убицу Есад-паше. Сув, омален, нервозан, млађи човек, изборана лица. Сад је посланик за Круму. У опозицији је.

И зет Есадов Саид-бег отишао је у опозицију. Тражио је да се скине државни секвестар с огромног Есадовог имања и оно преда њему као законитом наследнику. А откуд је смела влада да загризе ту јабуку у оваквој политичкој ситуацији?

У данашњој „Ора е Малеве“ има извод из рапорта Холанђанина Хунгера, делегата друштва народа за организовање албанских финансија. Он предлаже редукцију чиновништва и укидање војске. Међутим посланици, с којима сам разговарао, не слажу се с последњом мером. „Војска нас“, кажу, „јефтиније стаје од жандармерије. А гарантује јачу јавну безбедност и служи као школа народу“.

Али на сахат - кули избија поноћ и време је да и вама у Београду пожелим „много година“.

Тунатијета !

# У АЛБАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ

*Тирана, 10 фебруара 1924.*

Још док сам путовао преко Босне за овај крај упознадох се с једним млађим Црногорцем. Рекох му да идем за Албанију: састао им се парламенат, па да видим како изгледа и да шаљем извештаје.

— Ама, богати чоче, имају и они ту работу?

— Имају.

— Е, ђавоље силе јеси чуо?!

Никако му то није ишло у главу. Тешко је и замислити скупштину у Тирани онима, који добро познају Малесију, Љуму, Хас, Кастрате, Краснићe. Зато ако вам што подробније описујем како она изгледа, имам на уму ту неверицу.

Парламенат или садашња конституанта налази се у великој двоспратној кући Топтанија, у чијем је дворишту министарство унутрашњих дела. Прилаз од главне улице насипа се шљунком. На великој капији стражар. Затим двориште, па камене степенице за уздигнути први спрат. Ту опет војник с пушком и велика албанска застава. На доњем спрату десно од улазних врата бифе. Лево уз степенице излазите у веће претсобље. С једне је стране соба за министарске седнице, с друге две мање. На велика врата улазите право у дворану. Она су за посланике. Она друга до њих за публику, која кад уђе седа на скамије постављене у један угао и на истој висини, на којој су и посланици. Лево у дворани високо галерија за даме, а вероватно и за дипломате. Данас су на њој четири госпође елегантно обучене, од којих једна има прозрачан вео — муслиман-

ка. Дворана с пет стубова. У челу сто за претседника парламента повисоко уздигнут. Више њега на зиду слика Скендер-бега с малом албанском заставом: црни орао на црвеном пољу. Ниже је сто за секретаре. На средини дворане блехана велика пећ с дугим чунком. Лево и десно посланичке клупе с фијокама и кључевима. Столице прекривене кожом. На тавану сијалице, на прозорима рујаве завесе с беличастим пругама.

Још нису створене левица и десница, па да се то види у парламенту. Већ месец дана конституанта се бави верифицирањем мандата. Странке нису уопште чврсто организоване. Не може се рећи да ова или она располаже с толико и толико мандата. Преко ноћи се врши прелазак из клуба у клуб. Има много амбиција и сваки би од истакнутијих посланика хтео да има своју групу како би с њом претстављао извесну вредност и онда полагао право на министарски положај. Ипак се осећа једна примиреност духова. Као и у сваком парламенту стишава се она ратоборност, с којом нови посланици хитају престоници. Многобројних комбинација првих дана нестаје и већ се данима одржава само једна. Али се и она може изненадно променити. Зато и да је не помињемо.

Данас је десети фебруар два часа по подне. У претсобљу одјекује звоно. Посланици су у већини на седиштима. Публике доста да многи стоје. Један од посланика још пуши: задржала му се цигарета спољa. Служитељи уносе по где ком чашу воде. Раздају отштампане извештаје комисије за извиђање правилности избора у Аргирокастру. Један од посланика чита италијанску „Коријере де ла Сера“. Фан Ноли пише писаљком по белим листићима величине десет сантиметара. Погладн црну правоугаону браду, замисли се мало, па опет пише.

Сви су посланици у цивилном оделу мање више беспрекорно обучени. Нема ни једног кечета нити и једног националног одела. Сви су без капа. Има само три оце с турбанима. И оне су у новим антеријама и имају изглед интелигентних људи. Види се неколико католичких свештеника.

Привремени претседник, најстарији посланик по годинама, г. Пога удара у звоно. Све се стишава. Објављује да почиње седница и наређује секретару да прозове посланике.

Потребно је напоменути да „зотни“ значи господин, а „зотнија“ је господство: кад се говори о трећем лицу.

Секретар прозива:

— Зотнија Иљаз Вриони!

— Кту! (овде).

— Зотнија Јашар Еребара!

— Кту !

Потом се чита записник прошле седнице. Он је опширно вођен, те читање траје дуго. Нема примедаба на записник.

Претседник позива тројицу посланика из Аргирокастра, којима је признат мандат, да положе заклетву. Они стају пред секретарски сто и изговарају прописане речи. Не присуствује ни оца, ни поп: вера је приватна ствар у Албанији. Завреме полагања заклетве и посланици и публика су на ногама.

Кад се после тога седне први је говорник Фан Ноли. У шаци леве руке држи оне беле исписане листиће. Говори полако, тихо. Подиже глас тек кад је освојио слушаоце. Тишина апсолутна. Слушају га пажљиво.

Он диже апотеозу Вудрону Вилсону. Излаже шта је све учинила Америка за албански народ. Завреме Турака ишло се онамо ради зараде. Тамо је нашло гостољубља албанско националистичко друштво „Ватра“ са својим органом „Американски Арбанас“. Говори надугачко о деловању тога друштва. Лађа, која је одвела изасланике албанског народа на конгрес у Љушњу, била је американска. Један од одличних синова тога народа био је идеалист Вудро Вилсон. „Он је био идеалист зато, што је био Американац“. Он је више него и један странац учинио за нас. „И кад сам му затражио помоћ у Паризу рекао ми је: „Све што могу учинићу за слободу Албаније“. (Узвици „Рофт Америка!“ Пљескање). Помиње заслуге драчке владе и Италије за не-

зависност Албаније. Вудро Вилсон није успео у својим напорима за општу правду у свету. Европа га није послушала. „И он је њу оставио као стару машину, којој више никакве поправке не помажу.“ Умро је Вилсон, али његов дух живи. И говорник му се клања данас у парламенту албанском. (Дуготрајно пљескање и одобравање).

Један посланик, што седи иза Фана Ноли, устаје узбуђен и предлаже да се седница парламента још једанпут прекине за пет минута у част Вилсонову како је то учињено пре неки дан.

— Не, не. Довољно је, чује се с клупа.

Добија реч Хил Мози, скадарски посланик: „Господо! Из разлога политичког опортунитета добро је говорио Фан Ноли. Али ако хоћемо истину, онда Вилсон ништа није учинио за Албанију. То је био човек, који је дао југословенску Ријеку Италији, понудио Скадар Југославији, Италији протекторат над Албанијом, а Грчкој Корчу и Аргирокастро. Ја се слажем с предговорником: нека живи амерички народ и Бог да прости Вилсона. Само он је био човек, који је много обећавао, а ништа учинио није. (Општи смех у парламенту и пљескање).

Фан Ноли не даје реплику. Устура се само мало на седишту и глади браду.

Посланик Гуракући. Говори о спорним мандатима. Налази да би и њих требало верифицирати, јер ако би се оштро држало закона било би још много мандата спорних. Чита списак посланика, који су били префекти и чиновници, па нису дали благовремено оставке, што се коси са чл. 6 изборног закона.

Хил Мози. Моли претседника да да десет минута одмора, пошто рачуна да су се и секретари уморили пишући.

Смех и одобравање. Претседник даје десет минута одмора. Сви излазимо у ходник да пушимо.

# АЛБАНСКА ВОЈСКА 1924

*Тирана, 11 фебруара 1924*

Кад сам напоменуо како ме интересује и њихова војска, рекли су ми званични Албанци да би о томе требало питати прво претседника владе што ће они свакако учинити. Па како ову тему нису више додиривали, разумео сам да не треба даље ни да настојавам. Одомаћило се свуда једно мишљење да војска претставља неку тајну. Међутим шеталиште је поред касарне. Свакога дана проводе чете с учења кроз варош. Довољан је поглед да бисте видели опрему, обуку, дисциплину, наоружање. Ни број не остаје као нешто недокучиво. Држање је официра пред вама. Оболења у трупи имате у званичним новинама. Наименовања шефова можете такође прочитати. А плате се виде у ресторанима.

Пре свега данашња албанска војска има за задатак да послужи као средство за умиривање земље и срећивање прилика уопште. Отуда непрестане промене у дислокацији. Како се где осети какав покрет, шаље се батаљон да се ту нађе. На какав виши задатак није могуће помишљати с обзиром на јачину суседних војсака. Отуда и предлог г. Хунгера да се она укине и известан број сведе на улогу жандармерије.

Војна обавеза је општа.

Организација министарства војног као и код нас. Начелник општевојног одељења истовремено је и шеф ђенералштаба. На том је положају данас мајор Бајрам Фезлија. Био је поручник у турској војсци. У албанском режиму прво народни посланик, па префект. Затим је унапређен за мајора.

Организатор бивши аустријски пуковник фон Мирдач чинио је све са своје стране да се обука, дисциплина и контрола у администрацији заведе као и у осталих војсака. Није до сада имао много успеха. Рапорти су му, како изгледа, отишли у архиву. А и њега лично као да не гледају најбоље.

Сви су виши официри из турске војске.

Чинови и плате:

| | | | |
|---|---|---|---|
| потпуковник | месечно | 30 | наполеона |
| мајор | „ | 23 | „ |
| капетан | „ | 18 | „ |
| поручник | „ | 15 | „ |
| потпоручник | „ | 12 | „ |

**Албанско митраљеско одељење**

За сада имају три пешадијска пука: први, други и трећи. Седишта су пуковских штабова: у Корчи, Тирани и Скадру.

Сваки пук има по три батаљона од по четири чете. Јачина чета просечно по 120 људи.

Старешински кадар као и у нас. Обично два водника у чети.

Уз сваки је пук по једно митраљеско одељење и једна брдска батерија.

Пушке су аустријске манлихерове. Топови италијански брдски од заплењених у Валони. Митраљези нови, система „Максим“.

Митраљеска им одељења изгледају врло добра.

Постоји наставни план. Али сваки командир изводи обуку по својој увиђавности закључно с четном школом. Ратне службе не постоје.

Пешадијски екзерцир. Полажу на форме и утисак код публике. Није редак случај да командир заустави чету у граду да би ту узела „о десно раме“ или о „лево раме“. Јер пушку носе двојако: о десном рамену као код нас или преко левог рамена као у Француза. Публици, која се купи, допада се чврстина и сложно извођење радњи.

Војнички материјал првога реда. Дисциплина код војника добра. Подофицири окретни. Одело у војника добро, обућа слаба.

Од авијатике имају три стара аероплана скоро неупотребљива. Један од њих летео на паради о празнику независности 28 новембра.

Храна војничка добра.

Болнице су прилично уређене. Немају лекова. Маларија узима огромне размере; од августа па до конца јануара до 30% војника обољева од ње. Па ипак морталитет није тако велики. Плате се не примају уредно — кад би се рекло по три или пет месеца, не би било тачно. Јер су официри принуђени да моле народне посланике и друге утицајне личности за посредовање у том смислу. И онда министарство финансија једнога исплати, док други остане неисплаћен. Или они, који су ближе каси, рецимо у Тирани, добијају, а они у Корчи не.

Одзив на служење у кадру није подједнак из свију крајева. Док је из осталих делова добар из Северне Албаније није најповољнији.

Оно што је највише за замерање, јесте учешће официра у политици. Грчки пример није нигде дао добрих резултата У земљи нестишаних страсти он може

утолико лакше довести до злих последица. Случај са скорашњим министром војним Тацатијем то најбоље показује. Његов став према претседнику владе и агитација у тиранском гарнизону могла је једног тренутка довести до катастрофе. Што је она избегнута треба, може бити, захвалити оним стотинама Мађана, који су дошли за заштиту Ахмет-бега. А данас је Тацати народни посланик. Најзад не могу ни суседи бити равнодушни према једној ситуацији, у којој су војнички удари могућни.

Развитак албанске војске зависиће од стања државних финансија. Уколико ће оне моћи да покрију издатке за ову скупу установу? Њихова ситуација није ружичаста. Напротив сва невоља и долази отуда. У доба кад треба трошити на друге државне насушне потребе, суме дате на војску тешко падају. Неки шта више веле да је ова година уопште одлучна по финансијску моћ Албаније. Стање на новчаним тржиштима у свету није тако да олакшава изглед на повољан зајам. По свему би се рекло да је његово остварење потпуно немогућно. И то је оно, што спутава сав државни развитак, па и добро стање војске.

Ми имамо разлога да с наклоношћу пратимо и стварање и добро одржавање и дисциплину суседне албанске војске. Она обезбеђује постојање једне одговорне владе у тој земљи, с којом је увек лакше доћи до исправних односа него што се то могло учинити с неодговорним вођима појединих племена.

# ТИРАНА У НОЋИ

*Тирана, 16 фебруара 1924*

Немате куда после вечере у Тирани. Позориште не постоји, а ни биоскопи још нису дошли. Циганчице имају своју игранку у неком хану тамо и пред вече их виђате како набељене и нарумењене промичу у широким цицаним шалварама. Обично их прате оне старије „куме“ да не би девојке, може бити, изнели на глас. Имају и две „Јаме“ од Куприна санитетски надгледане. У корак с културом наравно. Али неких нарочитих разоноћења није. Предавања, која су пре избора држали чланови либералне партије, не понављају се. Изборни резултати нису их охрабрили на истрајност. Зато ја пишем, па спавам.

Само ме једно вече одведоше у италијански ресторан „Континентал“. Мало је даље од мога хотела. Зато опет можете у њему јести потпуно европски. Тако вам је и „антре“ и разно „росто“ и мајонези и „долче“ на крају обеда. Послуга поред других говори и међународним српским језиком. Што се њега тиче био сам у неизвесности само првога дана кад сам улазећи у једну радњу тражио да купим „мушоар“ и газда ме гледао неразумевајући.

— Махраму, објашњавам ја.

— А . . . хоћеш, брате, махраму? каже ми он српски.

Те сам се после сваком у Тирани обраћао нашим језиком. Јер ако тај не зна, онај до њега зна поуздано. Тако сам се исто убио три дана говорећи француски са својим момком у хотелу Спиром. Док он четвртога дана не рече:

— Monsieur, je connais aussi la langue bulgare.

— Па што се не јављаш, него . . ?

— Срам ме. Поарно је како ти збориш.

И онда му ја објасним да је то македонско наречје нашега језика. Кад би најзад он говорио и чисто бугарски, опет је све на крају крајева што и српски и хрватски. Да остадох још који дан, уписах га у „Орјуну".

А ресторатер на лађи „Бриони" учинио ми је пријатно изненађење да зна »aussi la langue croate«. Па као очекује потврду с моје стране да сам и ја упознат с тим страним језиком.

Већ „шеф карабинијера у Санти Каранти", како ми се звучно претставио један жандармеријски поднаредник Албанац, говорио је српски после једног минута.

И тако се од Тиране, па морем у круг до Скопља, говори нашим језиком. Возовима се много мање швапча него што је то раније било. И у том ће знаку Југославија победити на крају свију потреса.

Па смо се тако разговарали и с мајором господином Гиларди, за чији смо сто сели: ја, један Рус, професор језика и г. Шинковец, инжињер. Интересантно друштво. А лепо је то мајор претставио речима:

— Све што европска центрифугална сила одбаци с ма које даљине, задржи се на тлу албанском.

Дуго сам се мислио на кога ми личи г. Гиларди са својом атлетском структуром, четвртастом црном брадом, држањем бившег аустријског официра и посебном жељом да себи да изглед средњевековног витеза. Sans peur вероватно, sans reproche ко ће му знати због дуге историје. И сетио сам се. На учитеља борења у „Грађанину — племићу" бар како га играју у режији г. Верешчагина. Али много му је дугачка историја. Рече да је дванаесте године био с нама уз Ису Бољетинца. Петнаесте с Бугарима противу нас. После је њих оставио, па пришао Аустријанцима. Осамнаесте изгледа да су га наши протерали из Хрватске. Примио је албанско поданство и њихов је мајор. Двадесете је учествовао у препаду противу нас код Пишкопеје.

— А добро смо онда навалили, шта велите ?

— Нисам имао задовољство да вас дочекам, одговарам ја. Био сам цивил и благовремено се евакуисао. Али сам слушао да сте добро нападали.

— Јест, јест. Заробили смо толико војника, толико топова из битољске дивизије.

— Да. То вам је добро, Али што сте после неке наше војнике пекли и вадили им очи..... с тим се не могу сложити.

— То апсолутно није могуће.

— Могуће је кад вам кажем. Имамо ми и фотографије.

— Може бити... Арнаути...

— Не кажем да сте ви лично. А што убисте Алита Љеша? Он је баш био и јунак и добар Албанац.

— Та један начелник срески... Тоска један... Нико му званично није наредио. А Алит је био најопаснији оно кад је с Бајрам-Цуром и Елез-Јусуфом нападао на Тирану. Него нису одржавали везу, те потучемо — свакога посебиће. Прво лупимо Алита...

—Код села Љабиноти.

— Како ви тачно знате!

— Рекао сам вам већ да сам живео у Дебру. А молим, господин-Гаљарди...

На те речи господин мајор заузе став из не знам кога чина и које драме пред узвик: „Витеже, извуците мач!“ И рече ми:

— Али господине... али за име Бога запамтите једном за свагда да се ја зовем: Де Гиларди, де Ђилио, де...

Рече и једно треће „де“, које заборавих.

— Пардон. Сасвим случајно, верујте. Због сличности с оним загребачким...

— А где је сад тај човек? Имао сам због те фаталне сличности ваздан непријатности. Шта ради сад?

— Мислим да је у Загребу. Служи као резерва за какав политички процес.

Рус професор мирно вечера и насмеши се покаткад. Он је био код нас у гимназији неке три године. Плаћали смо га тек колико да не буде гладан. И онда

се једног дана спусти у Албанију. Дође са четири стотине динара у џепу у Тирану. Покаже сведоџбе.

— Знате шта, кажу му. По буџету имамо само једно празно место учитеља основне школе. Десет наполеона месечно. Ако за сад пристајете...

— Пристајем.

Али осем тога он даје и приватне часове из језика: долар од једнога часа. Мисли се да распуст проведе у Италији.

Изгледа ми да је и г. Шинковец имао неку историју код нас пре него је дошао овамо.

И тако у духу центрифугалне силе седи за суседним столом један италијански новинар. Затим други један Италијан: дошао због неке шуме. Тамо један бивши немачки капетан и известан опет бивши аустријски потпуковник. Плава госпођа са расеченим рукавима од мишице до шаке. За трећим столом бегови из Берата.

Ноћ у Тирани. Шофери Чехословаци већ су може бити напустили Гранд Хотел, где се хране. У њему је још вероватно онај учитељ певања. Кажу да је био фотографски помоћник. Док други веле син је богатога оца из Беча, па га се он одрекао због женидбе. И онда као музикалан предаје ђацима певање. Мршава овисока Рускиња седи још с два каваљера. Тако заради вечеру.

Обед је завршен и господин са три „де“ има намеру да се разоноди картама. Ја и Рус се праштамо и одлазимо у пивницу Фрашери. Ту су певачице. Капелник Чех. Девојке у предњој линији, мушки позади. Кафана пуна младих албанских чиновника и млада света уопште. Сви су погледи у правцу оркестра, који је овде већ шест месеца. За који дан ће у Корчу. Има неколико официра. Авни Рустем убица Есад-паше разговара нешто лагано с неким пријатељем. Његов стални пратилац крупан Арнаутин с кабаницом седи за другим столом.

И девојке певају:

...Ти си Милка моја, моја...

— Врло лепа хрватска песма, каже ми професор Рус.

— Боље да сте казали ваша, јер ја знам да је њу и моја мати певала. Уосталом српска, хрватска — све је то једно.

— Тако би требало да буде.

— Ама и биће тако.

А млади албански чиновници секундирају и понављају за певачицама:

...Љуби душо, мене, мене, мене...

— Хоћете ли да кажем нека певају једну српску? јавља се опет Рус.

— А коју бисте?

— Па оно: „Мој докторе, пипни горе".

Али је већ било време за купљење новца. Најмлађа и најлепша међу певачицама пружала је тањир, док је оркестар свирао наше официрско коло.

Сребрни наши стопарци звецкали су равномерно.

# АЛБАНИЈАДА

*Београд, 20-IV-924.*

У једном од првих саопштења о побуни у Албанији италијански пресбиро нашао је врло срећан израз за њену карактеристику. Назвао је епидемичном појавом. И она стара неограничавана Албанија и ова нова у међама, које су јој дате од Европе, сва је у знаку исте епидемије. У турско време чим би на Босфору угледали таборе из Анадолије знали су и без распитивања да их упућују међу Арнауте. У ново доба, ако га рачунамо од 1912, свака је година датум побуне већих или мањих размера. Смерови су разнолики у прошлости и у већем делу нису национални. Општа им је одлика непокорност: плаћању порезе, једном цариградском наређењу, каквој вилајетској уредби или овом или оном калему кога хатишерифа. Тек у позније време конци воде у иностранство. Раније су то биле побуне малих феудалаца или још мањих сеоских трибуна. Само је један имао националну марку — покрет под Скендер-бегом.

Касније је то периодично занимање. Одметнику дугога века и утаљеног угледа даје се нишан на срамоту султанових власти. У већим покретима руше се куле да се после комисијски процене. Устаници се склањају у планине и тамо се наплаћују, ако то већ нису раније учинили. Уопште побуна није скопчана ни с великим жртвама у људству нити с обилном материјалном штетом. Често је чак и приносна. Једино Тургут и Шемси-паша што су терали до краја. Слична је томе она прича код Црногораца: „Господару, хоћеш ли ратоват скоро? Огољесмо и обосисмо овако . . .“

Одатле је после материјал за песме о чојству и јунаштву. А ни психу националну не треба сметнути с ума. Арнаути су лаковеран и брзо запаљив народ. Само је потребан вешт агитатор и згодна парола. И сви узеше пушке и одоше на ту страну. Већ после шест

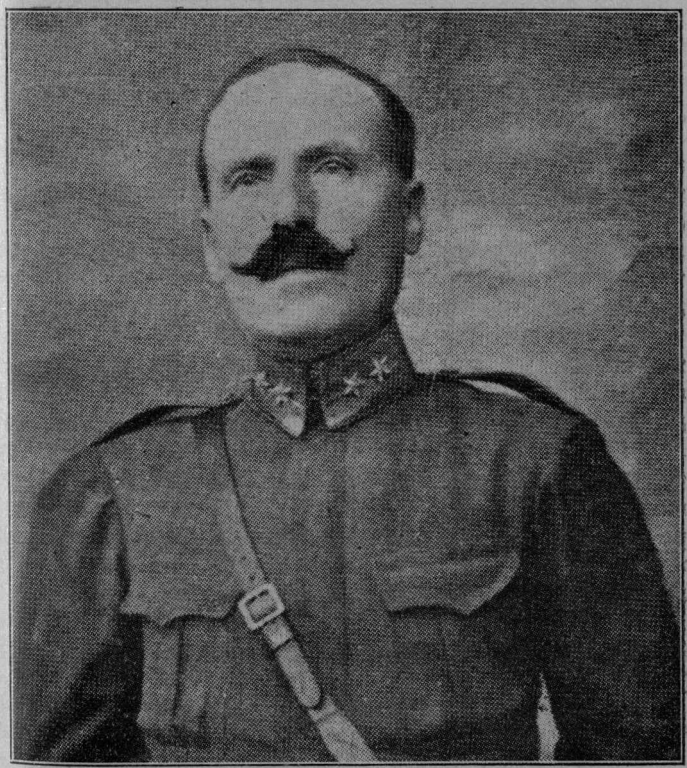

**Рецеп Шаља**

месеца сва та иста војска иде у супротни правац и против свога агитатора. Прво су за Вида и Есада. За тим протерују Вида. После опкољавају Есад-пашу. Доцније се уписују у Есадове батаљоне. Пале кулу Ахмет-бегу.

Па кад погине Есад уз Ахмета су, а против Бајрам Цура. Сад су уз Реџепа Шаљу.

А после шест месеца? А после шест месеца биће уз онога који их буде организовао против управне власти. Пушка онако са све човеком стаје три наполеона. Ако вам за обарање режима у Тирани буде требало хиљаду пушака то стаје месечно три хиљаде наполеона. Дакле нека нико не мисли да ће ново стање бити Метусалемова удеса.

*Пред побуну*

У Тирани се састала конституанта да да основне законе земљи. Изабрани посланици већим делом нису били стварни претставници народа. Пре свега хтело се да у сабору буде што више интелигентних људи. Међутим та интелигенција не води народ. Он иде за својим барјактарима, претставницима фисова, за људима за којима ће сутра с пушком поћи. И место да они дођу у парламенат, начињене су листе и по њима изгласан Авни Рустем за Круму, која га никад није ни видела. Тако је Фиђри Далиб дошао место Елеза Јусуфа. Тако је дугогодишњи путник г. Еребара заузео место може бити Шаћира Деме или Мурата Каљоша. И тако даље. Новац је исто тако обилно употребљаван. Агитација г. Гуракући да Скадар буде престоница однела је много муслиманских гласова, који по цену глава њихових давалаца никад иначе не би пали за једног католика.

Јер ту верску нетрпељивост не могу у Албанији да изгладе патриотске тираде људи школованих у Италији.

Поред те анимозности постоји и она вековна између Гега са севера и Тоска с оне стране Шкумбе. Трећа невоља, која је раздирала унутрашњи политички живот, било је питање престонице: Валона, Тирана, Скадар.

Потом две политичке партије: народна (Ахмет-бег) и либерална (Фан-Ноли и Гуракући) нису могле наћи додирних тачака. Она је прва у већини и на влади била по превасходству муслиманска, ова друга хришћанска. Једну су водили бегови као мухамеданска интелигенција, другу католички клер и православни митрополит. Позивајући на окуп верне дошло се до свега

једне парламентарне комбинације. У њој се могле мењати личности: Ахмет-бег, Шефкет-бег Верлаци, Иљаз Бриони, али је линија остајала једна. Гласало се сложно за владине предлоге и она није могла бити оборена парламентарно.

Онда је дошао неуспели атентат на Ахмета Зогу. Атентатора је било лако наћи међу националистима. Ту се стално агитовало противу владе, која нема активну заграничну политику. Као да би је нека друга могла имати без опште погибељи по опстанак државе.

*Ахмет-бег*

Био је исто тако националиста. Само што је он доласком на власт увидео колико се замаха сме допустити једном уверењу. Код нас је у маси Ахмет популарисан као „наш“ човек. Он је утолико наш уколико није био ни наш ни италијански. У спољној политици он је правилно ценио како продирање Италије на Балкан значи на првом месту смрт његовом народу. А што се тиче нашега претставника у Тирани ту је имао један чисто турски манир: засенити противника својом појавом, изјавама и искреним на очи опхођењем, гурнути га на споредан колосек (питање владике Виктора) и онда имати одрешене руке. То је доцније код г. Цинцар-Марковића већ теже ишло.

У унутрашњој политици Ахмет је видео сву тешкоћу да се преко парламента удари темељ земљи са становништвом оваквога менталитета. За те се тренутке осећа потреба једнога тиранина (Карађорђе, Милош). И он је принуђен да створи народу извесно занимање у парламенту, владао стварно апсолутистички. После неуспелог похода Бајрам Цура, Елеза Јусуфа и Алита Љеша вешао је. Вешала су подигнута насред главне улице. Касапин, који је дао меса побуњеницима, подигнут је за пола метра од земље уз вриску жене и деце. И по другим местима је употребљаван исти метод за разбојништва и крађе. Тако је Албанија имала годину дана такву јавну безбедност да смо јој ми, на пример, морали с разлогом завидети.

Амбициозни претседник владе од 28 година спавао је у двадесет четири часа једва четири или пет.

Све је остало време проводио у државним пословима или у личној студији. Последњих дана се толико удубио у ратну историју да би се имало муке у дискусији с њим о моментима аустерличке битке. Али да би се дошло до Наполеонових успеха потребна је и његова војска. А Ахмет-бег и није имао војске у последњим борбама. Изузимајући Гилардија војска је била уз официрску лигу.

Официри су имали права да се мешају у политику, да се кандидују за посланике. Говорено је Ахмету како ће му се то осветити. И осветило му се.

Кад је рањен од атентатора Арнаутин Ахмет-бег се убрзо сетио ко је могао дати револвер оном ђаку допутовалом из Италије. Изгледа да је то пало на памет и оном слузи Есада Топтани. И Авни Рустем убица Есад-паше убијен је насред Тиране. Онај је тако исто добро гађао као и Рустем у Паризу.

Али се опозиција користила смрћу свога друга из парламента да у говорима баци анатему на Тирану и на неодговорне чиниоце, који стоје иза атентата. Несрећно питање престонице покренуто је понова. Агитација међу војском узела је озбиљне размере. Влада Шефкета Верлаци није на то обраћала довољно пажње. Док је духовно изнад покрета стајао.

### *Фан Ноли*

Некадашњи учитељ из околине Једрена, радник у националистичком америчанском друштву „Ватра“, позније министар спољних послова, сада православни митрополит драчки Фан Ноли уме да мрзи нас православне Србе јаче него муслиманина Ахмета Зогу. Не мора то да буде у знаку парнице пред Лигом народа, коју је он добио и одувао нас из Доњег Дебра. Онда је бранио само интересе своје земље. Али доцније кад је требало да ступе на снагу уговори, на којима је и његов потпис, народни посланик Фан Ноли се оглушио о све јасне одредбе и тражио просто да се из Скадра протера наш владика Виктор.

У питању православне цркве у Албанији он је захтевао њену независност од цариградске патријаршије. На одречан одговор он је просто прогласио независ-

ном, због чега је на њу бачена анатема из Цариграда. Тада су се стали проносити гласови да Фан Ноли ради на стапању православне и католичке цркве у једну хришћанску албанску цркву. Док је та вест, демантована од његових пријатеља, симпатично примљена у Риму под претпоставком да ће папа ипак бити верски погла-

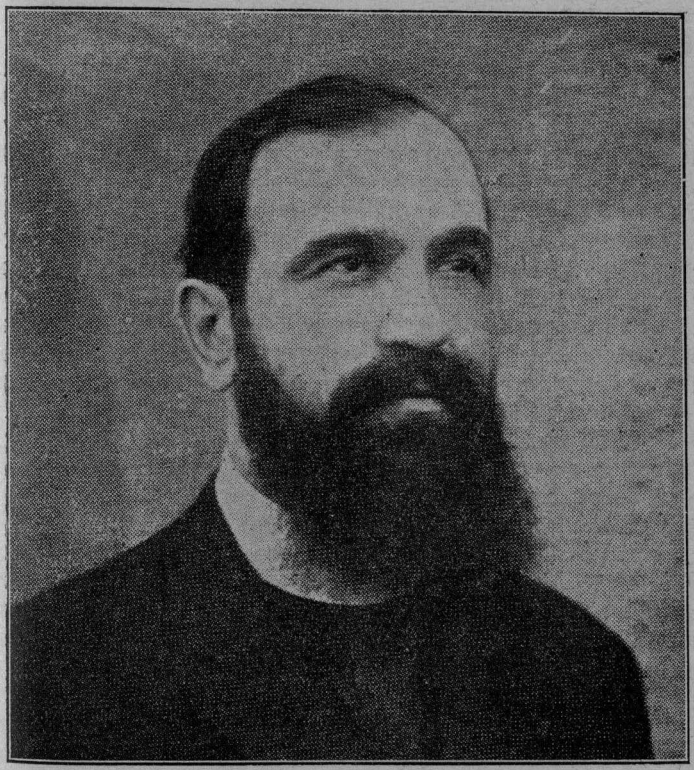

**Фан Ноли**

вар нове хришћанске организације, дотле је наишла на јак отпор код православног свештенства. Ово, у ствари грчко, неће уопште да чује за такву једну комбинацију.

Фан Ноли је уметник у парламентарним претставама и политичким манифестацијама. У скупштини он

организује пошту према Вилсону и Лењину и држи свечане говоре. У Валони већ је водио једну поворку пред италијански конзулат пре и него се споразумео с војном лигом о новој влади. На страни, код Енглеза нарочито, он је симпатично приман због свог верског положаја. Кад против нас говори он је увек само православни владика. Код Италијана је само противник нашега империјализма и човек убеђен у потребу тесне сарадње с прекоморском краљевином.

Према влади је имао стално бескомпромисни став. Са Гуракућијем се и разговарало, с њим не. Згодно ми је назначено да се не би желео мој интервју с тим господином. „Уосталом он вас толико мрзи да вас не би ни примио по свој прилици“ речено ми је. „Али ако вас прими говорио би будалаштине“.

Као националиста Фан Ноли је симпатично опредељен према Косовском комитету. Ако у новом режиму буде активно суделовао на одговорним местима он то неће отворено објављивати, али ће сарађивати с њим извесно. Цела његова партија саучествује у судбини наших избеглица и интересује се за њих кроз штампу и парламенат. Кад је за тренутак неопортуно потрзати то питање оно се пружа италијанским листовима, где можете прочитати како је на Косову побијено око пола милиона Арнаута и томе слично.

Фан Ноли је дао једну изјаву последњих дана. У њој нарочито напада беговски режим, који је пао, али не помиње решење аграрног питања. Оно је у овакној револуцији опасан проблем да би се могао ставити на дневни ред. Тако нови режим значи промену на власти без измена у социјалним односима.

Кад се уз то дода да Рецеп Шаља с официрском лигом још није одустао од помисли на диктатуру и да се нова муслиманска имена ређају на командним положајима у војсци, онда још није много изгледа за звезду Фана Ноли.

Ако она ипак изиђе треба је стално држати на оку.

# БОЈ КОД ПИШКОПЕЈЕ

У односу на борбе великог стила, оне из светског рата на пример, Ахмет-бегова војна за заузеће Тиране претставља малу операцију. Али с обзиром на последице њене, на снаге, које су учествовале на обема странама, на промену режима, што је после ње дошла, она има све одлике оружаног судара као и у другим околностима. Сукоб код Пишкопеје заслужује име боја утолико пре што је победа побуњеника у њему донела пад Доњег Дебра и Малесије. На тај начин целе ове области дошле су у везу са већ побуњеним Матом. То је омогућило наоружавање нових устаника и уређивање похода на Тирану. Кад се зна да је у овим крајевима најхрабрији део албанског народа, онда је падом Пишкопеје решена и судбина његове престонице.

Како је ово грађански рат много је интересантнија његова припрема и од самих борби. Да је простора и времена могао би се и роман написати, кроз који би дефиловали савременици са свима својим врлинама и недостацима. За политичку и социјалну историју био би то драгоцен податак. Овако у недостатку поменутих елемената и из многих обзира може се овде само дати скелет за познија допуњавања.

### *Одметници у Мату*

Чим је Ахмет-бег Зогу напустио земљу известан број његових људи одметнуо се у планину. У њој је он дочекао да почну нове борбе, те да у њима активно суделује. Уколико је влада Фана Ноли вршила притисак, утолико се број оваквих људи повећавао. Они су

с пушком у руци били стална претња режиму; због њих се морала жандармерија појачавати, чувати телеграфске и телефонске линије и вршити обезбеђивање на путу. Као политички незадовољници они нису вршили пљачке. Шта више уздржавали су се, на савет пријатеља, да изазивају сукобе већих размера. Власт би била у стању да те појединачне устанке угуши. Становништво би само у њима страдало и падало душевно.

Највише је одметника било у Мату, родном крају Ахмет-беговом, где је промена у државној управи најгоре примљена. Њих је предводио поручник Хусејин Селман. У првој половини октобра било је 113, што се ставило под његову команду. У другој половини новембра поручник Хусејин има чету од 200 људи, а пред сам устанак под његовом је командом 470 одметника, што чини цео батаљон. У року од ова два месеца одметници су везали бесу с првацима из Мата за заједнички устанак, кад буде дошло време. Тако су дали реч: Хафуз Асан, Синан Елез, Сали Умет-ага, Махмут-бег и други. Они су и остали на речи, те кад је устанак отпочео 1200 Мађана је задржавало трупе Шефкета Корче да не стигну у помоћ Пишкопеји. После њенога пада они су појачани разбили владине снаге на Ћафа-Муризи, заробили цео један батаљон, ушли у Тирану на челу устаника и свечано увели Ахмет-бега у престоницу.

Мађани су имали турске и аустријске пушке, а оскудевали су у манлихеровој муницији, па су се позајимали међу собом.

Највише су нервозе показали качаци: Аџи Сул Курти, Дали Сулејман, Ајрула Сеља и Шаћир Мета из Мата, Селман Деда из Лурије и Мухарем Али Колеци из Селите. „Зашто се једном не почиње? Ми можемо да држимо свој крај без ичије помоћи. Не тражимо ништа. Шта се чека!?“

У први мах у Мату и није било никакве готово власти. Кад је влада крајем октобра упутила капетана Сали Охри, он је изделио 200 пушака народу за борбу против Ахмета, па се убрзо изгубио. Зато је начелник сресКи из Лиса преклињао свет: „Не примајте Ахмета,

за име Божије! Он ће прво вас да поравња, па ће мене да обеси!"

Међутим одметници су настављали упорно рад. Ступили су у најтешњу везу с одметником Бази-Цаном, који је водио једну чету у околини Кроје и с Есадовцем, познатим још са солунског фронта Османом-Бали. Бази-Цан је тако исто био нестрпљив. Једнако је тражио наређење, па да заузме Кроју, док је Осман Бали јужно од Тиране послао сталне одржаче везе, који су имали да га обавесте о тренутку одређеном за акцију. Затим је ухваћена беса са првацима из Ктела, док су

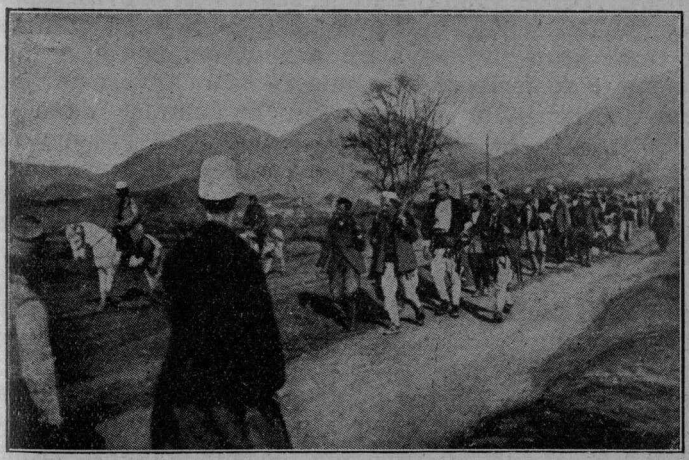

**Устаници улазе у Тирану**

из Милота дали реч: Марк Мири, Влаш Нуји, и Фрок Цини. С покретом се солидарисао и барјактар из Ороша Пренк Марко. Осман Мема из Шинђеђа код Тиране поручивао је: „Ако желите доћи ћу и у Мат, али мислим да је моје место овде". Раман Кажани из Мата обилазио је Тирану, Шијак, Драч, Кавају и Кроју ради везе са Ахмет-беговим присталицама и обавештавања о ситуацији.

Кад је пао онај велики снег, међу одметницима је наступила потиштеност. Чинило се да ће акција бити

одложена за дуже време. Међутим снега је нестало и лепи, скоро пролетњи дани омогућили су операције.

*Елез Јусуф и Зија Дибра*

Елез је био наш стари познаник. Тукао се с нама и дванаесте и тринаесте и петнаесте и двадесете. Негдашњи чауш турски успео је да пљачком постане врло богат. Од других пљачкаша узимао је проценат кад је требало преко Кораба и Шаре претерати овце из Галичника, Тетова, Кичева и Горе. У селу Слово подигао је читав двор. Оружани момци чували су му стада и имање. Његов утицај био је велики у многим селима Доњег Дебра. Као бистар сељак умео је да се извуче из сваке незгодне ситуације и да сачува главу и новац. Дошао је до велике популарности нарочито после двадесете године због борби, које је водио с нама код Пишкопеје и на Калчериту. Ако идуће године није успео да збаци Ахмет-бега у нападу на Тирану, ипак се отуда повукао после преговора и посредовања једног страног посланика. Те му и то није убележено у велики неуспех. Могао је увек да подигне на оружје 600 људи и то најхрабријих међу храбрима. У целом Доњем Дебру видео се само он. И префект и командант у Пишкопеји утркивали су се ко ће му дати почасније место.

— Тунатијета, Елез-ага! чуло се са свију страна, кад је долазио о празнику независности Албаније. У говору држаном приликом преноса костију Рамис Даца назвао га је Лазар Шантоја „лавом старим, верним браниоцем границе“. Стране мисије отседале су у његовој кући. Ни један виђенији политичар није долазио у Доњи Дебар а да не сврати у Слово. Била је то као нека Ћаба. Седамдесетогодишњи Елез примао је тај сав свет достојанствено свестан своје вредности.

Најзад он је био и сва нада наше ирендентe. Пред саму борбу код Пишкопеје дао је један учитељ македонствујушчи овакво предвиђање:

— На чијој страни буде био Елез, на тој ће страни бити и победа.

А он је добро знао да Елез неће бити на страни Ахмет-беговој с обзиром на акцију, коју је тај исти

са својим једномишљеницима предузимао. Колико је тек запрепашћење било кад се увече чуло да је Пишкопеја узета и поред Елезове одбране.

Елез Јусуф је и раније водио политику. Откад се у највећој мери популарисао, потези му нису више били онако сигурни. Прецењивао је своју снагу било што је изгубио равнотежу, било под утицајима других: иреденте из Дебра или Зија Дибре, члана „Балканске федерације".

Пријатељи Ахмет-бегови, који су припремали његову акцију, били су сами фасцинирани значајем Елеза Јусуфа. Отуда њихов напоран рад да га придобију по сваку цену за устанак противу Фана Ноли. Он никако није одбијао споразум, али је непрестано развлачио ствар по турском методу: хтео је да добије у времену.

После пада Ахмет-беговог у Албанији су биле у формацији две политичке партије: „клика" и „опозита". Режим је фаворизирао њихово стварање. Незадовољство је требало да се канализује, па да на челу његову буду опет противници Ахмет-бегови. После избора могла је да се створи коалиција између обе партије, да се владавина обезбеди, а прогнаном претседнику владе спречи повратак у земљу. Намера је била да „клику" води већина чланова владе, а да њену војску сачињавају понајвише Тоске, док би Геге углавном биле у „опозити". Бивши министар Зија Дибра ваљало је да се стави на њено чело. И зато је он кренуо из Тиране 6 октобра, седмог прегазио Мађу, 9 и 10 провео у Зрчану, где се распитивао за Елеза, а једанаестог стигао у Пишкопеју. Већ наредне недеље на једној свадби изјашњавао се у разговору противу Тоска.

Зија је стварно био бољшевик и гледао је да изиђра и Фан-Нолијеву владу, с којом је и даље одржавао најтешње везе и да као владин човек опет врши несметано организацију у Гегелуку. Фикс-идеја му је била: један нов режим у Албанији са Хасан-бегом Приштинцем, Мустафа-Крујом, Бајрам-Цуром и другом иредентом. У њему је имао бити министар војни. Отуда се Зија обраћао на првака Мурата Каљоша и Дина Оцу. Код првога гостује неколико дана, али не успева да га

придобије за своје идеје. Ни код другог не пролази боље. Једном свом школском другу изјављује:

— Ја нисам ни у једној партији, већ правим нову кућу. Са кликом не могу и гледам да ухвате бесу Доњи Дебар, Љума, Миридити, Лурија и Скадар.

Неочекивано је Зија Дибра имао успеха код Елеза Јусуфа. Било да је овај и раније одржавао везе с бољшевицима, било да му се свиделе нове идеје. Биће да је први случај с обзиром на новац, који је Елез добијао из иностранства преко Хасана Вучитрнца. Зато је Елез после дугих преговора с пријатељима Ахмет-беговим најзад усталио услове, под којима пристаје на акцију:

1) да му се загарантује глава,

2) да Зија Дибра буде министар у новој влади.

Кад је и на то дат пристанак само да се ствар приведе крају Елез је опет отпочињао: „Пошљите човека у идући четвртак, па ћу дефинитивно одговорити". У уречени четвртак опет је отезао: „Молим да акција не почиње из овога краја, већ са других страна". И тако даље.

Имао је он додуше и „искрених" пријатеља, који су му слали поштене поруке. Тако му је један муфтија поручивао: „Пази да те не преваре. Није истина да Србија помаже Ахмета".

Зија Дибра је најзад отпутовао у Рим. По тврђењу Елеза Јусуфа он је имао да дође у додир с министрима из бивше Ахмет-бегове владе и да им изложи услове под којима Елез пристаје на сарадњу. Међутим Зија се у путу за Скадар састао са Чаулевом, а у Риму је наставио своје бољшевичке везе. Кад је отпочела акција у Љуми и већ се осећало да је и на Пишкопеју ред, Елез се дуго распитивао преко Тиране шта је са Зијом — све док телефон није пресечен. Али отуда не беше ни Зија Дибре да га подржи политички ни Шефкета Корче да га помогне војнички. Задоцнили су обојица.

### *Аћиф Љеш*

Било је четири брата у Решану на албанској страни: Алит, Аћиф, Осман и Полум. Алит је имао код Есад-паше чин мајора и уживао је глас необично хра-

бра човека. Добро је водио батаљон и одржао је бесу до краја. Што она није према њему показана кривица је без сумње до владавине, само ипак не у оном правцу у ком се то данас претставља. Јер кад је одређена граница између нас и Албаније Алит је на реч Ахмет-бегове владе остао у Албанији. Али није дуго потрајало, па је убијен пред среском кућом у Пишкопеји.

Противници Ахмет-бега старали су се да ово убиство припишу њему. Командант Али Риза тврдио је шта више како има сва документа о томе. Тај болни догађај био је задуго сметња да се дође до споразума с Аћифом, који тако исто није могао да подноси режим Фана Ноли. Сем тога та владавина није Аћифа третирала као првака. У Пишкопеји је био командант све и сва. Префект је имао права само да потписује пасоше. Али Риза је хапсио и пуштао из хапсе. Старао се да то и покаже јавно. Затворио је Ше-Амрулу из Брждана:

— Ти вршиш пропаганду за Ахмета.

— Да ли је вршим или не вршим твоје је да испиташ. Али ти само кажем да ме нико у затвору није такао руком! Јер ти дајем бесу да неће бити после лако ни теби ни мени.

Морао га је након неколико дана пустити на слободу због посредовања првака.

И тако се ређали по затвору: Абди, син Цена-бега из Дебра, брат Дине-бега из Мађелара, Зејнел Каја из Горице... Једнако је претио и праскао Али Риза.

— Будала! говорили су за њега Арнаути. А кад они за некога кажу... и кад то потврди Шаћир Беча из Војника онда је ствар поуздана.

Није могао ни млади Аћиф Љеш да га поднесе. Једнога је дана дао реч за Ахмет-бега. По паду Пишкопеје припасао је сабљу Али-Ризину, повео са Таф-Казијем преко хиљаду људи и ушао међу првима у Тирану.

### *Прваци у Доњем Дебру и Малесији*

Пријатељи Ахмет-бегови осећајући да разговори с Елез-Јусуфом тешко да ће довести до резултата реше се да постепено организују остале прваке. Како је то ишло напоредно с поменутим преговорима режимски

људи нису ни слутили о овом раду. Јер главни је Елез, мислило се, и кад њега држимо немамо се чега бојати. Док се још једном показало како је јаче село од сватова. И у томе је тајна целог успеха. Елез је остао сам, а у Доњем Дебру и Малесији организовано је све, што је било од вредности. Шта више велики број људи из села Елезових дао је бесу за рад с Ахметом. Бојазан да за то не сазнају шпијуни команданта Али-Ризе учинила је да се ствар одржи у тајности за дуже време.

Међу првацима су дали реч: Дина Оџа, Мурат Кељош, Селим Нока, Дервиш Љуша и Таф Кази. Дина и Мурат су и раније били велики пријатељи Ахмет-бегови и остали су уз њега све док није прешао границу. Преговори, које су том приликом водили с Елезом Јусуфом да овај подржи Ахмет-бега, нису имали успеха. Они то нису Елезу заборавили и ако су се доцније прилагодили политичким приликама.

Дина Оџа је разборит човек, еластичан, националиста и добар борац. Био је мајор код Есад-паше. Издао нас двадесете године и напао код Пишкопеје. Сад се искрено заузео за Ахмет-бега и непрестано био у додиру с његовим пријатељима. Прича он да му је кућа паљена до данас пет пута. Палили смо је и ми и Тургут-паша и ко је у Мур наишао.

— Али опет хвала Богу, каже. За нас Албанце то не претставља много. Дрвета и камења имамо, па подигнемо нову.

— А имате и две бесе, рекли су му. Једна беше она стара шиптарска, за коју се умирало. Друга је ова сад: петнаест дана „беса-бес“, шеснаестог не зна човек јеси ли на речи или ниси.

— Ама политика врти бесу. А после има ли ње, брате, у осталом свету? Има ли је у Европи?

— Па... готово нема.

— Ето, видиш. И ми Албанци хоћемо да се равњамо с другим светом.

Затим су дали реч: Хакик Мема и Зеф Биба из Лурије и Садик Дода из Речи. Нешто доцније обећали су сарадњу прваци из Дарде: Јусуф Џелил, Џелил Љуца, Исен Дрео, Меди Каца и Ибрахим Прђеђ. Почетком но-

вембра придружили су се: Сердар Мустај-бег из Дешата, Шериф Тафа из Суводола и Ше Амрула из Брждана.

Осман Лита, првак из Калиса, коме су позније власти запалиле кућу и он се одметнуо у планину, љутио се зашто није међу првима обавештен о покрету за устанак. Њему је режим Фана Ноли био крвав пред очима.

Други су се одређеније јављали. Тако је Ман Лека из Зогаја поручио да је готов са 1000 људи, Мехмед Дурић из Буљћизе са 200, Ше Халил из Речи са 60.

Организовани су и: Курт Ђуро из села Пејказ, Садик Мура из Љузне, Исљам Реч из Брждана, Каљуш Ука из Довољана, Хаџи-Абас-бег Ђулај из Дешата, људи из Катр Грикавета, из Белове, Церјана, Равдишта, Заграда, Мађелара итд.

Ни један од оних, који су дали реч, није је погазио. Једини је изузетак био са Јусуфом Целилом, због чега је платио главом. Ево како је то текло.

### *Мурат Каљош и Јусуф Целил*

Њих су двојица сматрани за најхрабрије људе у Доњем Дебру. И један и други су имали ранијих година веза с нама. А и тукли су се противу нас. (Ради публике треба напоменути да су Мурат Каљош и Каљош Зајац два различита човека). Мурат је скроман, тих, по изгледу словенски тип. Његова се вредност очитује тек у борби. Јусуф је био разметљивији, плаховитији и типичан Арбанас. Амбициозни су и један и други као и сви њихови сународници.

Мурат и два му рођена брата узели су за жене три рођене сестре, кћери Елеза Јусуфа. Али је политика постепено раздвајала таста и зетове. Док је Мурат био потпуно одан човек Ахмет-бегу, Елез је непрестано „водио политику“ и одуговлачио ствар.

— Шта они знају? говорио је за Дину и Мурата. Деца су то.

Отац опет Мурата Каљоша био је некад главни човек у Доњем Дебру. Нико у то време није ни питао за Елеза. Сваки се разбирао шта мисли отац Муратов

из Кандора. Те је сујета Каљошевих синова била данас повређена.

— Елез, Елез..., љутио се Мурат. Као да је Бог. Народ је све, а Елез је ништа.

Изгледа да се око тога и позавадио са Јусуфом Целилом, најхрабријим Елезовим капетаном. Кажу да је за све успехе у борбама имао старац њему да захвали.

И Јусуф Целил одрекне отворено бесу, коју је дао.

Зато у последњој фази борбе код Пишкопеје кад је око касарне, из које су се бранили војници, врило као у лонцу, Мурат Каљош упадне с једним делом својих људи у круг касарнски. Напољу близу врата стајао је Јусуф Целил.

— Држи пушку, кучко, па се брани, кад бесу не држиш! довикну му Мурат.

И обори га једним метком.

### *Кад пушка пуца преговори се не воде*

Бој код Пишкопеје био је 17 децембра, а уочи тога дана састали су се последњи пут Дина Оџа и Мурат Каљош с Елезом, који је водио 500 људи да брани Пишкопеју.

— И ти даде бесу Ахмет-бегу? запитао је Елез зета.

— Дадох и ево ти кажем да ћу те напасти у леђа, одговори му Мурат.

Елез се насмеја и оде.

Заиста кад су побуњеници заузели Кенок, пришли окружном месту и заметнули борбу око њега, Мурат и Дина скупе 600 људи, поседну свę путове у позадини и отворе браниоцима ватру у леђа. Имали су свега 250 пушака. Они ненаоружани њихови војници само су халакали и правили забуну. У таквој ситуацији Елез пошље једног свог човека Дина-Оџи.

— Моли Елез-ага да му отворите пут да иде кући. Не може више да се бори.

— Поздрави Елез-агу, одговори Дина Оџа, да се преговори воде пре борбе и после борбе, а кад пушка пуца преговори се не воде!

Тако Елез Јусуф добије две ране, од којих једну кроз трбух; брат му погине, а син му се рани.

Елеза однесу рањена једним јединим непоседнутим путем, за који су побуњеници из позадине мислили да ће га посести Сул Ше и мајор Гиларди. Њих двојица су били на падинама Кораба према тој страни. Али се њима претури мазга, што је носила топ и овај се сурва у неку јаругу. Док су око тога били заузети, пут је стајао слободан.

После једанаест дана умро је Елез Јусуф.

*Бој*

Командант Али Риза и Елез Јусуф бранили су Пишкопеју на положају Кенок. Њихова је снага била: 1 батаљон кадроваца војника (430), Елезових добровољаца 500, 1 топ, 3 митраљеза.

Ахмет-бег је имао око 2400 добровољаца, 3 топа и 8 митраљеза. Распоред за напад: на фронт напада Шаћир Дема из Омеша (250 људи), Фићри Дина и Исни Дема (300), у леви бок и позадину Сул Ше и мајор Гиларди (250 људи и 1 топ), главни напад на десно крило Таф Кази и Аћиф Љеш (више од 1000 људи). Артилерија (2 топа) према центру положаја.

Покрет је почео пре зоре у 4 часа. Патроле владиних трупа повлачиле су се после слабог пушкарања. Зато су нападачи отварали обилнију ватру него што је требало. Били су развијени „у стрелце". Легали су и дизали се по команди. Шаћир Дема је командовао стојећи и никако се није заклањао. Кад је требало кренути стрељачки строј он би викнуо:

— А, Шиптар, бре! Сад да видим вашу храброст! А, јунаци, бре! Напред!

Нападна колона Таф Казија и Аћиф Љеша кретала се прикривено и потпуно је изненадила браниоце и бројем и појавом.

Кад су нападачи отворили брзу паљбу на положај спремајући се за јуриш, мајор Гиларди је отпочео потпуно у позадини да туче својим једним топом Пишкопеју и пут, који води за Кенок. То је деморали-

сало браниоце и они су побегли пре него што се чуло „ура“.

Али се на ивици Пишкопеје развила огорчена борба око 3 часа по подне. Из раније ископаних ровова војници су сипали жестоку ватру да се није могло прићи. Још док су ти ровови копани пролазио је Дина Оџа поред њих и питао официра, који је руководио израдом:

**Активни Ахметбегови официри за време његовог наступања Тирани:**
Фиђри Дина, Пренк Превизи, Мухарем Барјактар, Исни Дема.

— С које стране очекујеш непријатеља?
— С ове.
— Јеси ли сигуран баш да ће с те стране ударити?
— Јесам.
— Е, добро, кад си сигуран.

Сад је непријатељ напао и са сасвим супротне стране. Били су то: Дина Оџа, Мурат Каљош и Риза Сопот, који су ударили из позадине. Нашавша се у једном ватреном обручу Али Риза се предао око 4 и по по подне.

Нападачи су имали 17 мртвих и 12 рањених. Морало је ових последњих бити више, али су се разилазили кућама на превијање. Браниоци су имали око педесет које мртвих које рањених. Број се није могао тачно утврдити, јер су и сутрадан налазили погинуле по јаругама.

Око осам часова увече ушао је у Пишкопеју Ахмет-бег окружен својом гардом. Са свију страна хорило се:

— Рофт Ахмет-бег!

# У ДРАЧУ ЈЕ ПРОЛЕЋЕ И КАРНЕВАЛ

*Драч, марта 1925.*

Оставили смо Дубровник кишан и натмурен. Пусте су му данас пјаце и сузан бршљан по платнима градским, невеселе су палме и сиво небо изнад замишљених чемпреса. Звона су свечана и мукла као за погреб сенатора. Тако је суморно изнад кућа старих са грбом старинским и као за пакост без и једнога „балкона на Страдун". Лагано се хвата плесан над прошлошћу што труне и неумитни заборав пада на плеаду госпа и госпара.

Стил је још оно, над чиме се бодро бди. Ту увек стиже оштро око Марка Мурата, те град не губи старолико обличје. Мештровић је додао само неколико потеза гробницом Рачића и спомеником првом југословенском краљу. Могао је и нови и луксузни велики брод дубровачке пловидбе „Куманово" да има који кип победе на кљуну и какво асирско претстављање снаге у мишицама борачким на боковима, кад је већ Св. Влахо заузео своје место у салону. Тада би још потпунијег израза било у радосном усклику посетилаца:

— Наш брод! Наш брод!

Једнако се тискао свет да га разгледа све док се није кренуло италијанско „Сарајево", којим ми идемо. А оно је неуморно искрцавало брашно из Трста. Јер као што знате, због железничке тарифе скупље је снабдевати се из Војводине него из Италије. Па тако Далмација и ради.

Оставили смо Дубровник а с нама је пошло „широко", таласи као брежуљци и ноћ као гладна година.

Увек је тако: уз чашу меда и чаша жучи, од узвишеног ни корака до смешнога. Убрзо смо сазнали шта значи на приморском језику: „Имаћете слабо море“. Само што смо се мало удаљили избило је морско зло у свем величанству и владало суверено све до Драча. Мој се четворогодишњи синчић још најдуже држао, па онда стао да цвили:

— Татице, кажи тим мангупима да стану: мука ми је!

Међутим у Албанији је било пролеће, топло, ветар се стишавао и море почело преливати у плаво. Давно су процвали невени и шебоји. Љубичица не видех. Можда су већ прецветале. Драч се беласао са својим уским улицама приморског града, равним путем за Шијак и старинском тврђавом. На обалу се слегло доста света привучено сиреном с наше лађе. Ту је и секретар Ахмет-бега Калучи.

— Како је господин претседник?

— Добро је, добро.

— Како уопште иду ствари?

— Врло добро. Врло добро.

И тај се рефрен једнако понавља од свију ма колико посвећених у политичку ситуацију. Ново стање, нова република, нови дани, па зато вам сви тако и говоре у најискренијем уверењу.

Формалности иду брзо у комесаријату и царинарници. Чиновници су љубазни, носачи су превише услужни, просјаци су насртљиви. И нама се жури. Још нам се окреће све унаоколо, љуља се кеј, улеже калдрма. Али отуд поред „Адријатика“ и „Лирије“ силази карневал мору. Гле! Карневал у Драчу! Није он велики. Само су групе добре. Зурле дају такт пајацима, који играју идући натрашке опкољени женскињем, што удара у чампаре. Има једног ритма у музици, у покретима, у замахивању ножевима. И свет скакуће око њих. Други излазе на врата и на прозоре. Смеју се, тапшу. Па весело је у земљи Ахмета Зогу!

Код „Адријатика“ се није много променило. Столови вечито постављени у ресторану; поклопљене шерпе

на ватри у кујни. Нема двеју великих кожа од леопарда ни слика Марије и принца Вида.

— Где су оне слике, што беху овде? питам ја газду.

— А! Пренс Вид? Пренс Вид спава. Република сад, одговара ми он српски.

— Е, па живела република! Аирли нека је!

— Аирли нека је! Ти да си жив!

Док моји лежу, ја одлазим за кинин као предохрану од маларије. Нисам смео никако обићи нашег драгомана г. Вука Ђурашковића. Деценијама је његова кућа у Драчу и зар би смело бити Србина да прође мимо његово гостољубље. Понедељником кад стиже поштанска лађа у његовој се кући увек кува обилнији ручак: ако ко наиђе. Данас је ту цела наша колонија да испрати г. Цинцар-Марковића. Он је премештен за Београд да би направио места новом посланику г. Бранку Лазаревићу, који ће и одавде по свој прилици однети једну теорију, пошто располаже довољним бројем парерга и паралипомена. Сви су радосни кад виде кога из своје земље: и г. Продановић и госпођа и г. Ставра Хаџић Антоновић и госпођа (која се „нимало“ није уплашила завреме револуције). Што је г-ца Лепша Новаковићева расположена посве је јасно, јер је ту и вереник конзул г. Вукотић.

Прво питање:

— Долазите ли из Београда и јесте донели новине?

— Долазим, али се новина нисам сетио.

— Их! вели прота г. Матијевић. Ми добијамо пошту само понедељником.

— И тога се дана и секирамо, додаје г. Продановић, па смо других шест дана мирни.

— Благо вама, кажем ја. Ми се секирамо сваког дана.

Улази и префект Драча љубазан господин, који је за време прошлог режима био ван дужности, а сад се вратио на своје место. Ту сазнајем још један детаљ: Фан Ноли бежећи преко Драча обријао је браду. Што ти је политика. Она митрополитима брије браде, генералима везује црвене пантљике, а кнегињама даје у руке сал-

вете по цариградским ресторанима. И у Драчу истоварује „Сарајево“ неку робу, те г. Цинцар-Марковић полази тек увече. Тамо је покрај мора све што од доласка лађе има да заради. После се и то придружује карневалу. Велики број аутомобила пролази улицама. Невероватно колико их је између Тиране и Драча. Недеља је. Има свечано обученог хришћанског света. Пред кафанама седе наши добри балканци: ми увек имамо времена. Прође покоји из милиције Ахметбегове, типичан Дебарац или Тоска? Иде лагано и мирно, свестан да је он ту ради одржавања новог режима и да он сам добрим делом влада.

Тамо сад негде у врху града чују се зурле и чампаре, док пролећна ноћ належе на залив и на катарке у потопљених бродова.

# ТУНАТИЈЕТА, ШКИПТАР!

*Тирана, 6 марта 1925*

Већ при самом уласку у „Гранд Хотел Мат“ сретосмо Гани-бега, брата Цена-бегова. Он је сад капетан, као и увек кицош, звецка мамузама на чизмама од руског лака, испод пазуха има корбач са сребрном дршком. Све на њему одаје младост, здравље, задовољство и једно победничко осећање: припасан револвер, леп официрски калпак, уске чакшире у коленима. Командир је батерије, заступа команданта дивизиона, на служби код претседника републике. Сад је у друштву с једном депутацијом из Љуме исто тако расположеном, јер је сваки њен члан добио на дар по десет наполеона од претседника. Сва та изасланства из разних крајева, племена, градова стижу непрестано од дана проглашења новог облика владавине. Сва доносе поклоне. Разне скупоцене домаће израђевине, камен с брилијантом у врху дршка или златан дивит од пет стотина наполеона, какав је послала Валона. Само Љумљани и Малисори односе. Њима се плаћа хотелски трошак и да по штогод у готову кад пођу.

Пријем код претседника свечан. Једна чета војника с музиком чека испред капије и кад изасланство наиђе војници по команди узимају на десно раме. Тада отпочне марш све док депутација господствена држања не прође мимо војнике и не уђе у претседништво. Тамо се не бави више од петнаест минута, па се враћа уз исти поздрав.

Гани се интересује за Београд; нема забаве за млада човека у Тирани. Иначе је овде све политички добро.

И екселенција је врло добро. Има много посла. Спава свега четири часа преконоћ.

Увече је дошао господин „Леон де Гиларди, ненколонел", како стоји на посетницама.

— А, не знате колико ми је мило. А, верујте, да

**Гани-бег**

сто година живимо не бисмо се могли одужити... А, бога ми, сав дршћем од узбуђења. А, она бестија келнер није ми одмах јавила...

Честитамо г. Гиларди унапређење за потпуковника и вечерамо заједно. Већ сутрадан је донео жандарм ве-

лики букет шебоја од вечитога и беспрекорног кавалијера, кога је судба тако посадила у албанске кршеве.

— Тунатијета, Дине Демо!

— Тунатијета, зотни!

Дошла и доњодебарска депутација, па у њој и Дине Дема.

— Како је Дине-бег из Мађелара? Како Зејнел Каја из Горице.

— Мир, мир.

— А Шаћир Дема је у Елбасану?

— По.

Среће ме неколико жандарма на улици:

— Тунатијета! Кад сте дошли?

— Како је мој терџуман Ман?

— Добро. Постао наредник. Отишао с Абдурахманом Кросом у Драч. Доћи ће сутра.

Хотелијер Љаља пријављује посету Афуз Џемала сенатора за Доњи Дебар, Абдурахмана Дибре, бившег министра унутрашњих дела и Мехмеда Пилко, директора пошта и телеграфа. Од њих сазнајем имена нових сенатора и разговарамо о политици и о Дебру.

— Како вам се чини Тирана после једне године? Има ли промене?

— Па и нема. Једино што имате електрику по улицама и ону недовршену зграду.

— А! То је Фан Ноли правио за официрски клуб. Да ту официри воде политику. Сад ће да буде парламенат.

Дина-Оџу сам једва познао. Мајор. У калпаку и војничком оделу с корбачем у руци. За њим четири пратиоца. И за Муратом тако исто. Мурат Каљош нешто одебљао. Корача лагано с рукама на леђима. Посвађао се мало био с Дином, те су их мирили ових дана.

— Овде ћеш сад да седиш? питају ме.

— Не. Немам сад зашто, хвала Богу! Него пишем за газете, па сам зато дошао.

Дервиш Хима чуо и дошао. Има у руци „Политику“ и моли ме да му објасним у чему је „Злочин Ферата Драге“. Он је сад шеф неког одељења у министарству просвете.

— Хтео сам да вам пишем, кажем му ја, кад сте долазили на погреб Рамис-Даца. И рекох Малић-бегу једнога дана да вам испрати писмо у Обоке, па тако остаде. Рачунам: сиромах човек Дервиш Хима, да га не компромитујем.

— Што нисте? Ви знате да сам ја стари лаф.

— Бога вам, ваша је република претседничког типа. Али би се рекло да овде претседник има много више власти него у Северној Америци?

— Али ви сте новинар, господине.

— Да, да. Ја ћу сам одговорити на то питање.

Аћиф Љеш је најскромније обучен, најмлађи, а сви тврде да је најхрабрији био у наступању Тирани. И он има своје пратиоце. Био је прво у Скадру, сад је овде. Остало му неких седам, осам стотина наполеона на дугу код државе за исплату војника. Претседник нареди да му се исплати, те он оде министру финансија Мифиду Либохови.

— Нема, рече му овај. Изиђи напоље!

— Ја да изиђем напоље? А знаш ли ти ко је Аћиф Љеш?

— А знаш ли ти да сам ја министар?

— Ја знам у Албанији за Ахмет-бега и за Ценабега. Него потписуј или нећеш устати са столице!

И потписа Мифид Либохова.

Сад то Аћиф нигде не прича, али се министар жалио, те се чуло.

Џевдет Ћамил-бега Баланца хтео би да буде негде полицијски писар. Па се жали:

— Министар обећао неком другом. А мени кажу: „Моли претседника и ако он нареди може да се промени.“ Треба ја сад да идем и да му сметам у толиком послу. Чудни људи! Ни жандарма не смеју да поставе, док не питају.

Међутим Џевдет има права на то место: био је у личној гарди претседниковој за време револуције.

Ево и два Дебарца. Дошли послом. Ибрахим Хамза Нури, који ми је чинио извесне услуге, тргује цревима. И сад би ја требао некако да порадим да се известан Јерменин, који се бави истим послом, удаљи из

Драча, те да му не конкурише. А други Ибрахим-бег је радикал и одмах почиње у „Интернационалу“:

— Колико имате?

— Ми 152. А ви?

— Ми 163.

— Ама не питам ја колико имате пресипаца, него колико имате посланика?

— Е, и ви ћете пресипати кад дођете на власт.

Ни у Тирани нас не оставља воља за партијским прегањањима.

Фиђри Дина унапређен за капетана. Претрчао с друге стране улице да се поздрави. Сав је срећан што смо се видели. Беше мало нервозан док је био поручник. Увек је тако у изгнанству. А сад је командант целе једне жандармеријске зоне.

— Сувише млад! кажем му ја.

— Али енергичан, одвраћа он.

Омер и Гани, браћа Страцимири питају за брата Зејнела, кмета општине скопљанске.

— Са здрављем је добро, кажем ја. А политички није: кандидовао се за посланика и пропао као и све цемијетлије.

— Ама говорио сам ја њему, вели Омер. Шта ће њему политика? Имали бисмо триста других послова. Овако само траћи време. Него мајка га одавно није видела, па ћу је послати у Дебар да се виде.

Гани је био начелник срески у Зрчану. Сад више није. Није ни Тафа Гол полицијски писар у Пишкопеји. Седи у „Интернационалу“ меланхоличан и „без ћефа“.

— О здраво Тафо! И леви образ, десни образ...

Дошао Таф Кази из Валоне послом. С њим лични му секретар Скадарац, а у пратњи неизбежни Тафик Мера.

— Па како, Тафо?

— Добро, бога ми! Ми за недељу дана уредисмо ствар. Само док ја стигох до Валоне „они“ побегоше.

— Чујем, чујем да се Валоњани хвале тобом.

— Па јест. Долазе трговци тако... И лепо се споразумевамо.

Него Таф Кази је као командант оружане силе правио посете и дипломатским претставницима у Валони.

Рекли му да је то ред. Он се мало затезао и најзад пристао. Отишао италијанском конзулу господину Мелони.

— Познајем ја Албанију, каже г. конзул. Био сам капетан италијанске војске 1921 завреме конгреса у Љушњи. Знам где је Ахметбегова кућа у Мату.

— Те куће више нема.

— Како нема?

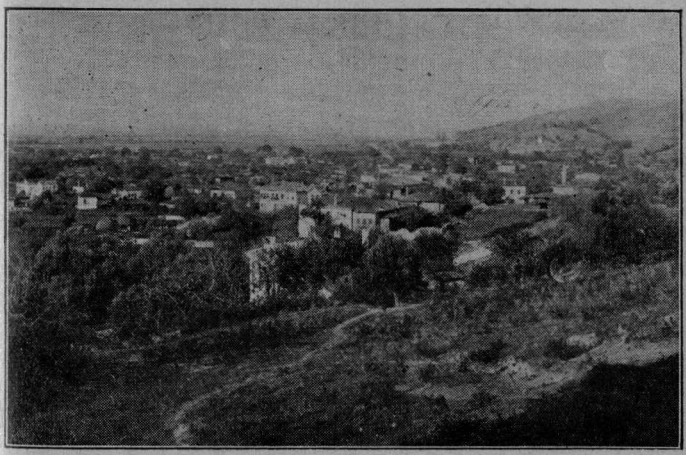

**Љушња**

— Па ја сам је запалио.

— А сад сте му командант?

— Јест. Онда сам био Есадовац и држао ту бесу. А сад сам уз Ахмет-бега и ту бесу држим.

— Си!?

Али ево Абдурахмана Мата. Вратио се из Драча.

— Тунатијета!

Прекосутра сам на вечери код њега.

И данима је тако.

# КОД ПРЕТСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ

*Тирана, марта 1925.*

Одмах сутрадан по доласку отишао сам у претседништво, које је у оној згради, где је раније било регенство. У суседној кући, што је сада преправљају, стан је Ахмет-бегов. Оба су дворишта везана унутрашњим вратима, док на двема спољним капијама стоје удвојени стражари. Војници су у новом оделу. Оно, што ће бити за републиканску гарду, није још стигло. Исто је као и за нашу пешадијску: црвене чакшире, црни гајтани. Разликоваће се само по албанском калпаку донекле и по грбу. На зградама се вију црвене албанске заставе са црним орловима. Дворишта су пуна фигура са цвећем. Кад прођете поред једног „полиса“ пењете се застртим степеницама до секретара и ађутанта у цивилу. Лево је кабинет претседникова скромно намештен. И у личном је стану тако. Завреме револуције развукли су намештај.

Зато је Ахмет-бег увек беспрекорно обучен: у сакоу, с меком крагном, плитким полушпицастим ципелама. Прилази брзо насмејан и здрави се срдачно. Ганибег, који је са мном ушао, стоји у ставу „мирно“ за све време разговора. Напољу чека једна депутација из Скадра, те не остајем више од пола часа.

— Веома се радујем што сте дошли. Особито сам вам захвалан за сав ваш рад. Осећам се обавезним за цео живот. Желео бих некако да вам се одужим. . .

— Али то је била само дужност, наклоност према вама лично и добро схваћени интереси моје и ваше отаџбине. Допустите да вам изручим поздраве од пу-

ковника Лазаревића и целе наше редакције. Било је осем тога много људи, што су ми успут поручивали да вас поздравим. Слободан сам да вам, у име свију, честитам избор за претседника.

За тим брзо додирујемо спољне и унутрашње ствари, које могу интересовати новинара. Претседник је отворен, говори о свему без завијања и цео сусрет има обележје пријатељске измене погледа. Те кад устајем, он вели:

— Желео бих да много дуже разговарамо. Зато, ако би вам било пријатно, будите ми с породицом гост на вечери у петак. Ви ћете бити први, кога од повратка дочекујем у дому. Јер, као што видите, још се срећујемо.

Захваљујем на позиву и излазим поред чете с музиком постројене за поздрав депутација.

А у уречени петак пре осам часова увече одлазим са женом у стан претседникова. Стражари на капији узимају оштро „пред прси" (без сумње им Гани скренуо пажњу). Ми се уз застрте степенице пењемо на горњи спрат где нас испред салона дочекује Ахмет-бег. Свега је нас четворо и ту и позније за вечером: претседник, ја, моја жена и Гани. Док разговор не добије сву интимну срдачност, увод је у комплиманима.

— Ја се, госпођо, особито радујем да вас и вашег мужа, а мога личног пријатеља видим у својој кући вечерас. Завреме мојих најтежих дана у животу ваш је муж стајао непоколебљиво уз мене. То никако не могу да заборавим. Морам одмах и да вам се извиним: сестре су ми у Паризу. Да су овде, ја не бих никако допустио да ви отседнете у хотелу.

Затим док пушимо и разговарамо о Тирани и њеном подизању, јављају да је вечера готова. Силазимо на доњи спрат, где је постављено за петоро. Предвиђен је и наш Бошко. Дира нас та пажња, али смо ми нашли за боље да он остане у хотелу спавајући.

Служи један плав млађи Рус. Добро је у улози, достојанствен и тих. Иза мојих леђа један поднаредник, познаник из избеглиштва, врши дужност лакеја.

Претседник се извињава за скромност намештаја и ако је све ипак, може се рећи, врло добро. Ствари поручене у Француској нису још стигле. Иначе варош Тирана подићи ће палату претседнику републике, а Драч му подиже вилу.

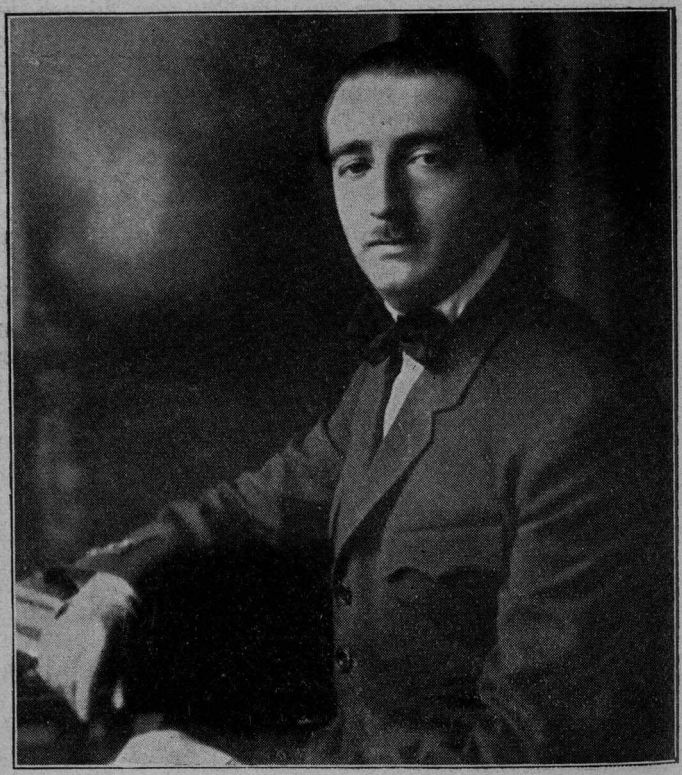

**Ахмет Зогу, претседник републике**

— Има у њему богатих људи, каже Ахмет-бег. Истина да је град пре толико векова био много већи. Цицерон, који је ту живео као врло млад, тражи у једном писму од родитеља да му шаљу више новаца, пошто је живот у овако великој вароши врло бујан и луксузан.

Политички део разговора не предајем јавности, јер немам овлашћења. Мислим ипак зато да нећу учинити велику индискрецију ако поменем Св. Наум.

— Ми признајемо, вели претседник да је Св. Наум словенска историјска старина, те и не настојавамо уопште на добијању манастира. Нити смо ми Југославија или Италија, па да полажемо на стратегијске тачке, кад је реч о Врмошу. Али треба разумети наш положај. И не доводити нас у незгоду првих дана. Наша предусретљивост не може да пређе границе наших животних интереса. То би требало да схвати и ваша јавност утолико пре што смо ми надахнути најлепшим жељама за сталне добре односе с Југославијом. Зато ако се чује да и ми штогод тражимо не треба то одмах обележити као „окретање леђа“. . . .

— Хтео сам да вас замолим за превод вашег устава, кажем ја.

— Наредио сам да се преведе на француски и даћу вам један примерак. Само кад о њему пишете имајте на уму да је то албански устав и тим га теразијама мерите. Ја налазим да он одговара развићу албанског народа и његовим потребама. Уосталом мора тако за сад да буде и свршено.

— Али сте, допустићете, много власти усредсредили у себе лично. Отуда долази да имате толико посла, због кога се тужите да не можете главе дићи.

— Екселенција спава свега четири сата у двадесет и четири, понавља Гани.

— То је мало, каже моја жена. Постаћете нервозни. Требало би да се жените, јер на тај начин човек нађе разоноћења код куће.

— Не могу сад, госпођо. Послови су. Кроз неку годину.

— А вереница ће да чека?

— Па она је млада. Седамнаест година. Сад одлази у Париз. Доцније видећу.

Затим се Ахмет-бег окреће мени и каже:

— Знате кад год помислим на женидбу, сетим се овога: родити се, оженити се и умрети. Па ме страх да ћу и ја само то учинити и ништа више.

Претседник се највише брине како ће економски да подигне Албанију, а нарочито пасивне крајеве. Стало му је до доласка страног капитала, те да свет штогод заради. Ове године је за уље узето много више него до сада, јер су маслине добро родиле. Износи нам поред тога шта још намерава у погледу уређења самог претседништва. Један рођак га је питао телефоном:

— Богати хоћеш ли ти сад као претседник републике да имаш ађутанте?

— Хоћу.

— А да ли ће они да носе аксенбендере као и они у Београду?

— Носиће.

— А да ли бих и ја могао да добијем за ађутанта?

— Волимо ми Албанци, знате, шаренило.

— Зато сам вам ја и препоручивао да установите споменицу и раздате је свима што се борили на вашој страни.

— Поручио сам већ с натписом: „Мојима". А установићемо и орден Скендер-бега. Први степен биће за владаоце и поглаваре земаља, други за министре, трећи за официре, племенске старешине и тако даље.

— И то је добро. Да Арнаути почну полагати мало и на моралне, а не само на материјалне поклоне.

— Јест, само ће мало теже ићи.

— Како?

— Па говорио сам ја за тај орден Дина-Оци. Кажем му: „И теби ћу, Дина, дати један". А он се почеша иза врата и рече: „Боље би било сто наполеона".

Сви се слатко насмејасмо.

— Кад бисте некако, господине претседниче, скинули ове јашмаке, отпоче моја жена. Ствар изгледа ситна, али би то допринело општем културном препороћају.

— За две године, госпођо. Дајем вам реч, за две године. Биће извесно тешкоћа, али ћемо и то питање решити.

— А што се тиче господина Гани, ја и жена смо овлашћени да му нађемо девојку у Београду, јер он хоће само Београђанком да се ожени. Па ако бисте му дали једно месец дана отсуства...

— Не. Не може сада. Још прилике нису срећене. Доцније. Него Гани треба више да чита. Он је у артилерији, а то значи да ваља бити увек у току ствари...

— Верујте, екселенцијо, да читам, отпоче Гани-бег да се брани. Бога ми читам. Донео сам неких четрдесет стручних књига и све последње „Ратнике". А ево и господину Јелићу сам поручио да ми узме једну „Тактику" у „Официрској задрузи".

— Треба, треба више да чита, продужи Ахмет-бег! Мислим да га ускоро унапредим за мајора.

— А, то би било много! узвикнусмо и ја и жена. За шест месеца од потпоручника за мајора много је.

— Јест, јест, обори очи Гани, и ја то кажем.

Те му тако и нехотице одложисмо аванзман.

Устајемо тек после једанаест уз захваљивање претседниково, што смо га посетили, и његов излазак до спољних врата ради испраћаја по албанском обичају. Идемо улицама заспале Тиране, кроз коју се ноћни стражари дозивају пиштаљкама. Гани нас испраћа до стана и прича:

— Не знам зашто толико волим Београд. Има, ето, много већих и лепих градова у свету али ми нису мили. А не знате шта бих дао да само мало одем до Београда и одмах да се вратим. Чим чујем да ко говори српски, прилазим и питам одакле је.

Ми за то време мислимо о оном другом младом човеку, што га малочас остависмо у претседништву републике. Он је и за нас нашао довољно времена старајући се да нам пријатно прође и ако су му и за вечером доносили депеше, о којима сад мора да мисли. Толико је терета на његовим плећима и толико ће незгода бити на путу, којим иде. Па ипак је у њега толико поуздања као у свију људи који стварају историје народа.

# НОВА АЛБАНИЈА

*Тирана, марта 1925.*

Револуција децембра прошле године довела је на управу земље први кабинет Ахмет-бега Зогу. У њему је портфељ министра финансија заузео Мифид-бег Либохова, који истовремено замењује и министра спољних послова, министар правде постао је Петро Пога, а министар просвете и заменик министра унутрашњих дела Кота Коча. За команданта целокупне војне снаге постављен је пуковник Џемал Аранитас, пошто је министарство војно укинуто. Овако састављена влада претрпела је утолико измене што је Ахмет-бега изабрала конституанта за претседника републике, док је он према уставу и даље задржао претседништво владе. Попуњавање празних фотеља биће извршено ових дана, при чему је најозбиљнији кандидат за министра унутрашњих дела Цена-бег.

У погледу осигурања жандармеријом Албанија је подељена на четири зоне: 1) Скадар, 2) Косова и Дебар, (Крума и Пишкопеја. — Седиште у овој другој), 3) Тирана и 4) Аргирокастро. Свака зона имаће по 350—400 жандарма, док се целокупан број жандарма предвиђа на 2500. Команданти су зона: прве Мало-бег Бушати п-пуковник, друге, треће и четврте капетани: Мухарем Барјактар, Фиђри Дина и Исни Дема.

Пошто је војска распуштена биће основано девет инструктивних чета, кроз које ће пролазити рекрути ради обуке ступајући под заставу 1 марта и 1 септембра сваке године.

Артилерију претстављају две батерије у Тирани. Постоје још и три митраљеске чете у Берату, Тирани и Скадру. Пре него што ће се разићи конституанта је изабрала дванаест сенатора. Осталих шест именује претседник републике. Изабрани су од стране парламента:

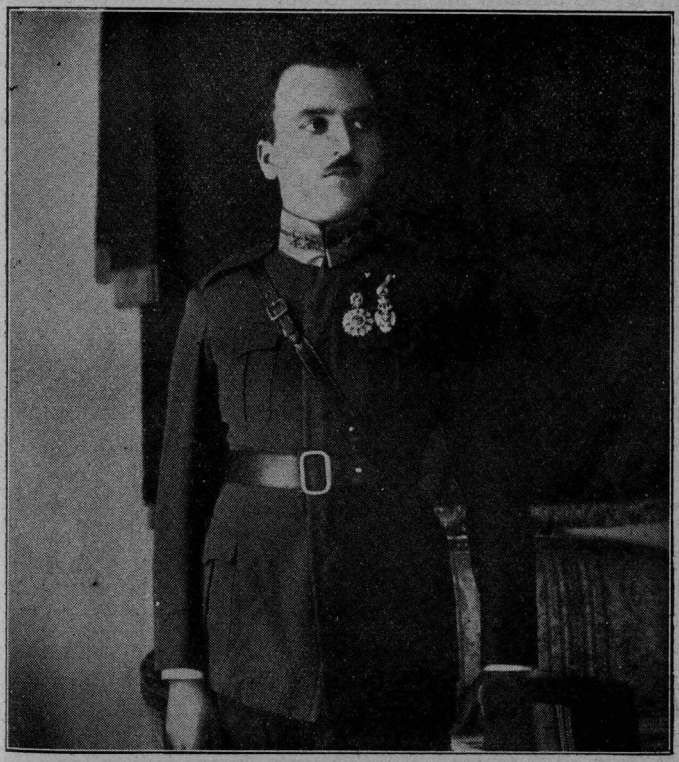

**Цена-бег**

1 Зија Топтани бег, посланик из Драча. Члан је чувене фамилије Топтани, из које је био и Есад-паша. Према томе рођак је Ахмет-бегу.

2 Афуз Џемал, посланик из Доњег Дебра. Има прав-

ни факултет у Цариграду, био је члан комисије, оснивалац и претседник албанског клуба у Цариграду.

3 Шефкет-бег Верлаци, посланик из Елбасана. Бивши претседник владе у Албанији и посланик у турском парламенту. Сматра се за најбогатијег човека у земљи. Кћи му је верена за Ахмет-бега.

4 Сами-беј Вриони, посланик из Берата. Из велике фамилије Вриони. Бивши министар драчке владе и посланик у турском парламенту.

5 Спиро Папа, посланик из Берата. Православни.

6 Екрем-бег Влора, посланик из Валоне. Унук великог везира Ферид-паше. Дипломирао на универзитету у Европи.

7 Петро Арито из Аргирокастра. Православни, али није гркоман. Фамилија од увек позната као албанска. Посланик и раније и сад.

8 Нафис Дервиш из Аргирокастра, члан касационог суда.

9 Сали оџа Вучитрни, посланик из Д. Дебра. Сада сенатор за Круму. Бивши префект у Пишкопеји. Има „нормал сиперијер" у Цариграду.

10 Шук Серђи, трговац из Скадра и угледан католик.

11 Ешреф Фрашери из Корче. Бивши претседник парламента. Инжињер цариградског факултета.

12 Пандели Еванђели из Корче. Бивши министар спољних послова и претседник владе.

Од стране претседника републике именована су до сада четири сенатора:

1 Алит Рој из Скадра посланик у два маха. Био је у изгнанству у Београду.

2 Антон Беђа из Елбасана, посланик у две скупштинске периоде. Православни.

3 Јусуф Ђипали из Тиране, бивши активни мајор и народни посланик.

4 Ибрахим Ђинди, посланик из Валоне и доктор права.

Још двојица — један католик, други муслиман биће наименовани ових дана.

Док се не сврши с формирањем инструктивних чета покретне и сталне жандармерије војну снагу претстављају батаљони милиције. Команданти су наши стари познаници: Таф Кази у Валони, Шаћир Дема у Елбасану, Дина Оџа и Мурат Каљош у Тирани, Аћиф Љеш у Скадру. Сви су они у чину мајора.

За сад се зна да ће за претставнике на страни ићи: у Лондон Иљаз Вриони, бивши претседник владе и министар спољних послова, у Цариград Џафер Ипи, бивши

**Албански парламентарци**

први регент. У Риму је посланик брат Мифида Либохове, а у Београду Др. Пекмези.

Али Риза-паша Колоња телеграфисао је из Београда три пута: „Шта мислите са мном“? Одговорено му је најзад: „Примићемо вашу оставку“. Бивши посланик два режима нашао је за боље да оставке не подноси, већ се спаковао и отпутовао у Цариград.

Иностранство је признало да Нова Албанија значи продужење легалног режима пре војничке револуције и све су дипломатске везе успостављене. Не значи то да је унета и иста срдачност у односе са стране Италијана. Напротив прекоморски сусед заузео је тако борбени став

према новом стању да се г. Мусолинију морала скренути пажња како је превидео једну маленкост, а то је да је Албанија независна земља. Није ни овај потез показао успеха. Маркиз де Дурацо, италијански посланик сматра за потребно да свакога убога дана уложи по који протест. Претставник те велике силе протествује и за такве ситнице да цела ствар већ губи озбиљно обележје. Сматра се како сви ови поступци значе тактику заморавања. Једном ће се, може бити, да каже у Тирани: „Радите шта хоћете, само нас оставите на миру".

И пре но што је дата концесија англо-персијском друштву штампи у Риму упућена су упуства да пише противу нових прилика у Албанији. И она пише. „Наш је највећи непријатељ", почиње се тамо, „Ахмет Зогу. Њега су у току јучерашњег дана посетили наши противници. . ." Затим се ређају имена. Сутрадан се публици пружају опет нови подаци о „нашем највећем непријатељу". То је додуше у складу с мишљењем и намерама албанских емиграната, али се не би рекло да до краја служи италијанским интересима у Албанији.

Поводом убиства негдашњег министра финансија у кабинету Фана-Холи Гуракућија штампа је пуна напада на претседника албанске републике. Између осталог каже се да је атентатор Балто Стамбол, католик из Скадра био на три часа пре извршења дела у албанском консулату у Барију.

Затим италијанска влада припрема албанску Гаету, пошто се нашом довољно прославила. Албански емигранти организују се код Барија у борачке јединице. На расположење им је стављена једна батерија и довољна количина артилеријске и пешачке муниције.

Док се ово све дешава италијански посланик и даље ревносно чини протесте или кораке за добијање концесија: оснивање емисионе банке и тако даље. Како се у Риму мире ова два схватања тешко је погодити.

Тек једно је јасно да Нова Албанија има да издржи жучну италијанску офанзиву, па онда да се потпуно консолидује.

# УМИРЕ СКАДАР НА БОЈАНИ

*Скадар, августа 1925.*

Само је на нашој граници стража, на албанској је нема. Код нас је један гранични поручник, полицијски комесар и неколико финансијских стражара, а тамо идете све до Скадра без задржавања. Било је, кажу, завреме прошлог режима таквих предострожности, сад су уклоњене. Страшни су неколико километара пута кад пређете на ону страну: крупно излокано камење, али се пут оправља. Подиже се и један мост од бетона. Код нас на граници нити се пут поправља, нити се мостови подижу. Преко два таква полусрушена моста једва пролазимо пазећи да точак иде тачно по греди. Иначе би остали ту.

Плодно је поље од Бара до Скадра: кукурузи, смокве, бостан. Жита су дигнута и стрникама пасе стока, а зреле смокве носе у великим котарицама за град. Кад се оку укажу Тарабош и Бардањол већ је ту и Бојана и на њој читава насеобина рибара. Они су неком врстом кућица преградили реку и ту лове обилно рибу. А то опет смета риболову на нашој страни.

Заустављају вас на уском дрвеном мосту преко Бојане да узму пасош, па улазите у град прашнивим путем. Долазите у Скадар, који великим бројем својих кућа и радњи потсећа на Европу, а мртвилом на опустеле насеобине око крајева, где се некад вадило злато. Умрла је трговина, замрли су занати, раде добро свега четири кафане од стотине колико их има, слаб је промет у пазарни дан. Само је контрабанда жива, те литар

шпирта, на који је царина тринаест и по круна по литру можете добити за седам круна.

Умире Скадар на Бојани, напредни некада и богати град, сасвим једноставно. Није ни разноликости у томе, па да би смрт занимљива била. Копни и расељава се. Неки одлазе у Тирану, неки у свет широки... Е, кад би

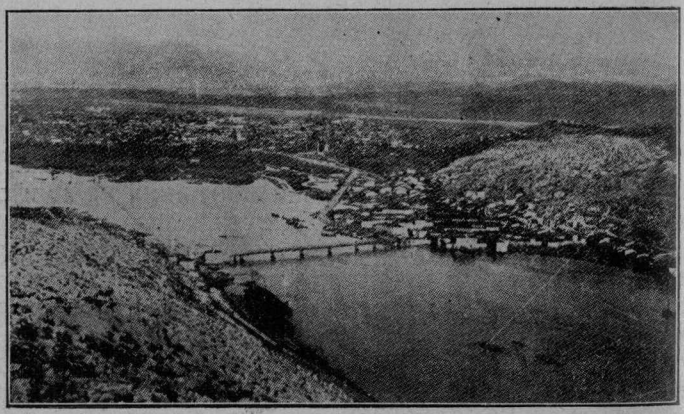

**Скадар на Бојани**

се некако граница отворила или ако то већ не може, онда кад би се закључио какав погодан трговински уговор с Југославијом. Али и ту ће бити сметње због уговора о италијанској емисионој банци. Као гаранција зајму од 50.000.000 златних франака служе царински приходи. И онда није вероватноће да ће Албанија моћи много да повећа гранични економски промет с нама погодним царинским ставовима.

Било би користи од овога зајма за економску обнову земље, кад би се он уистину утрошио на оне сврхе, којима је намењен. Бојати се да покривање буџетских дефицита не спречи извођење многих радова предвиђених из тога зајма. Према листу „Дајти" он ће бити овако утрошен:

1. Пут Драч-Елбасан-Корча 1.500.000 зл. фр.
2. Пут Драч-Берат-Клисура 700.000 зл. фр.

3. Пут Скадар-Пука-Љум Кула 5,000.000 зл. фр.

4. Пут Милот-Мат-Дибра-Љум Кула 8,000.000 зл. франака;

5. Резерва за путеве 1,000.000 зл. фр.

6. Залив драчки: израда пристаништа и исушивање бара 8,000.000 зл. фр.

7. За привредну банку 4,000.000 зл. фр.

8. Исушивање баруштина и канализација 15,000.000 зл. франака;

9. Државне грађевине и болнице 2,500.000 зл. фр.

10. Разно 500.000 зл. фр.

Према томе Скадру остаје још једина нада да ће од повећања унутрашњег и приморског саобраћаја известан зрак и њега осенити. Ако до тога не дође он ће опустети са свима својим грађевинама, црквама и џамијама. Причаће се једино познијих година о његовом некадашњем сјају и слави из борби, што су биле.

Отседам у „Гранд-Хотелу". Он је засад најбољи и по чистоти соба и по кујни. „Хотел Европа" нема више ресторана, па изгледа да ће се и затворити. Подне је кад стижемо, те се одмарамо од жеге. Тек око четири може се изићи, али и тада је топло. Пред „Кафе-Адриатик" пуно света. Расхлађује се шурупом. Улицу поливају општинска кола с неким великим буретом. Иду веома брзо да што већи део улице оквасе. На штапу у берберници виси „Политика". Берберин је одмах нуди, али сам је читао већ у Београду. Ту су и познаници официри у чистим новим униформама или Малисори из милиције у народном оделу. Здраве се и питају за мало „је ли још онако немирно". Неки као Ман Лека из Зогаја или Ћамил Даћи из Дебра не знају српски. Па се Ћамил удари песницом у прса:

— Ух! Мухабет немам!

Те зовемо кафецију да тумачи.

Сви питају за г. Радића, интелигенција наравно. Нико од њих не верује у искреност споразума, па желе да чују шта ћу ја да кажем.

— Ја мислим да је то сасвим искрено од његове стране.

— Аман! Аман! узвикују они на то. Како можете да му верујете? Преварће, паша зотен!

Уопште споразум је овде рђаво примљен. А наравоученије је лако извући.

Многи опет прочитали чланак г. Божовића „Наша брига“, па званични кругови љути, а онима из опозиције мило. Они питају за емигранте:

— Је ли у Београду Рецеп Шаља?

— Није. Чуо сам да је у Сарајеву.

Није мали број оних, који ће вам на завршетку рећи :

— Море, нека је жива Србија! За све ћемо друго лако.

— Море, нека је жива Шипнија! одговарам ја. За Србију ич не брините!

Кад погледате са асфалтираних тротоара главне улице у радње слабо ћете видети купаца. Истиче се нова фирма „Српско-албанске банке“. Добар је натпис, али бих рекао да није посао много разгранат. Уосталом све то зависи од величине капитала. Звони на вечерње и пролазе млади католички попови. Достојанствено корача средином улице једна војничка патрола с напуњеним пушкама. Чиновници излазе пред кафане. Они раде од седам до један по ручку. Канцеларије су затворене после подне. Неки пиљар хвали бостан публици: „Оф, оф, оф!“. Некуда жури енергични префект Скадра Муса Јука. А потпуковник Мало-бег шета лагано с рукама на леђима.

— Пасош ми је код вас у жандармерији, кажем г. Муси Челебији, чиновнику, који на том послу ради. Нисам знао да не радите по подне, а сутра идем у Тирану.

— Молим вас, одговара он нашим језиком, у колико часова желите да дођем у надлештво пре канцеларијског времена, утолико ћу доћи да визирам.

Српско-хрватски језик је међународни у северној и средњој Албанији. Њиме се искључиво и споразумевају странци, ако албанском нису вични. Мешамо се, па тако. И онда није чудновато оно, што причају за Цена-бега. Сазвао он све главаре са севера и држи им говор. „Нама су“ каже он албански, „на првом месту потребни до-

бри...“ и онда вели српски: „начелници окружни“, Па онда продужава албански: „После тога треба да имамо, браћо, добре...“ и употреби наш термин: „претседнике општина“. Донео те изразе од нас.

— О, госпару, вели Сплићанин секретар нашег конзулата г. Занела, тако нам је мило кад видимо кога из својих крајева.

А г. Вукотић консул увек је насмејан:

— Здраво, претставниче гранде пресе !

Док се госпођа стара да изгледа љута и каже:

— Срдим се на вас због онога „Ој, невене шестопере...“

— Али молим вас ја сам казао само како је то рано. Треба извесне постепености у свему. А боље су „шими“ ципеле од „бронерских“ и валс од ђурђевке и краће сукње од оних до чланака...

Те тако смо на вечери код г. Вукотића ја и г. Зубер, претставници „гранде пресе“ и „гранде банкократије“. Консул је пет година овде све на једном истом тешком послу, који исцрпљује нерве, па је тражио премештај. А заменика му је тешко наћи. Јер ваља послати опет тако добра познаваоца прилика, симпатичан тип људима и умешна човека у опхођењу. И може му се десити као оном Де Вињијевом адмиралу, коме на молбе за отсуство одговарају: „Енглеска жели да ви останете на мору“.

Пала је ноћ и електрика је засијала скадарским улицама. Она се гаси о поноћи, а дотле су становници већ давно у домовима. Ипак се јасно оцртавају силуете положаја, које је тако храбро бранио Есад-паша Топтани. Још који дан па ће нестати и последњег браниоца и последњег нападача. Све ће небо измирити у свом вечном загрљају. Једино ће као и данас живети песма Есадова, коју чочеци певају по зборовима албанским. То је песма о јунацима те нигде у њој није рђаве речи ни за Србијанце, ни за Црногорце.

Ако би им се данас имало нешто пребацити, то је што потомци и бранилаца и нападача равнодушно гледају где умире Скадар на Бојани.

# ОД СКАДРА ДО ТИРАНЕ

*Тирана, августа*

Не воле Албанци да ране. Ја сам био за то да идемо по хладовини, али сопственик аута не. Поћи ћемо у девет пре подне и свршено. Остављамо Скадар бео од прашине и сјајан од топлога сунца да кроз Бушати, Какарић и Љеш, преко Маће, покрај Презе и испод Кроје избијемо на пут Тирана—Драч. Аустријска окупација задужила је Албанију овим путем, преко кога журе свакодневно многобројни аутомобили. Одличан је у највећем делу, али има срушених дрвених мостова. Оправиће их. На Маћи се подиже модеран велики мост, те се превоз неће више вршити скелом.

Ја сам са шофером и зато сам платио два места за наполеон и шест круна. На задњем седишту је једна сиромашна католичка породица: мати и две кћери. Иду у Тирану. Једна је девојка учитељица у Кроји и говори помало немачки, друга је шваља. И прва се одмах по изласку обраћа:

— Господине, ако вам не би било непријатно ми бисмо певале.

— Напротив биће ми врло пријатно.

И оне доста складно отпочињу песму Ахмета Зогу, која има неколико строфа. Свака се завршава са „Рофт Ахмет Зогу“ (живео А. З.). И у њима се он упоређује са Скендербегом. Затим певају другу љубавну:

Са букур рој ме
Кур ришим башке,
Дашурим е киши ме
Те шум е мале...

И одмах ми преводе садржину: „О, како лепо живљасмо докле смо били заједно и докле смо се волели неизмерно. Завидео нам је цео свет гледајући нас удружене. Али сад, откада смо се растали, чезнемо једно за другим очију препуњених сузама и срца ојађена. О, кад би дошао срећни час да те видим и — да умрем!“

Мелодија потсећа на италијанску, а и речи су можда отуда.

— Јелте да је дивна?

— Како да није дивна, молим вас!

— Зато се одмах рећа трећа, десета. И онда необуздан весео смех.

— Знате шта каже моја мати?

— Шта?

— То мора бити да је неки много добар човек кад вас трпи да се дерњате целога пута.

— Певајте ви само: ко пева зло не мисли.

— А видите како је шофер намрштен. Знате он не воли жене.

— Будала.

— О, хо, хо, хори се на задњем седишту. Само будале не воле жене. Па опет долази нека албанска народна песма: девојка окопава кукуруз, а пролази један старији човек и нуди се да помогне. Она га одбија, јер не може да ради. А већ кад је неки младић прошао и понудио се она га је примила — пошто он може да ради. „Јеси жењен?“ пита га она. — „Нисам“. — „Па узми моју сестру“. — „Нећу“. — „Узми ону моју рођаку“. — „Нећу“. — „Па коју хоћеш?“ — „Хоћу тебе“. Тако се цела ствар повољно свршава.

За то време пролазимо покрај самога Љеша, његова града и онога гроба на врху, што се из далека види и за који смо ми некад мислили да је Скендербегов. Љеш је мирна варошица увучена у себе, без трговине, без живота. Хтедох да свратим мислећи да је начелник срески ту Ибрахим-бег из Дебра. Али ми рекоше да није он већ Јонуз Дибра.

Хвата све већа жега и пали смокве и кукурузе. Једино је код Маће прохладног ветрића. Она је сад плитка те је прегазисмо аутом. На другој обали посматра нас онај Мећанин, што је пре пет месеца управљао

скелом. Сад је жандарм. Крупан у неугледном оделу с пушком у руци изгледа на качака. Затим се убрзо хватамо мамураских шума. Њих већ давно експлоатише једно немачко друштво. И скоро је било пред обнављањем концесије. Италијани су запели да и њу отму, али се испречили Енглези, пошто се све то дрво извози у Енглеску. Тако је концесија опет остала Немцима.

Стижемо у подне пред хан „Мамурас“ усред шуме и украј пута. Изгледа да шофери и удешавају тако полазак да би путници овде ручали.

— Шта има за ручак?

— Макароне, „миш ме грош“ (пасуљ с месом) и „росто“ (печено месо).

Хлеб је врло добар, пиво је хладно.

Више хана је табла с немачким натписом: „Забрањено је без допуштења улазити у друштвена постројења“. Ту су више хана погинула пре три године два Американца. Изгледа да нису били материјални разлози по среди, већ освета. Разбојници су мислили да тим аутом путују неки Албанци, којима су хтели да се освете. Сви су учиниоци дела похватани и ту скоро побијени.

Јавна безбедност је добра засад у Албанији. Распитивао сам и за ону скорашњу вест „Ђорнале д' Италија“, према којој су разбојници напали један одред милиције код Љеша и петорицу из њега ранили. То су после донели и сви наши листови. А није апсолутно ничега било. Једино што су у Шоши пре неколико дана дошли неки качаци и шенлучили на извесној свадби. Упућене су тамо две чете жандармерије и безмало батаљон пешадије. У Миридитима има незадовољства, али кад њега није било. У Албанији је потпуна верска трпељивост. Само има увек анимозности између католика и муслимана. И више је политичка него верска. Миридити би увек хтели изузетан положај, па ако је могуће и самосталност. А то наилази на енергичан отпор како средишне власти у Тирани тако и парламента.

Према листу „Биседимит“, што излази у Египту, одржао је ових дана скадарски епископ Лазар Миједа збор католика емиграната у Италији и с њега упутио

један меморандум Лиги народа. У њему се тражи: 1) да Лига народа одреди једног високог комесара од које незаинтересоване државе са широким правима, 2) да се Албанија раздели на кантоне тако да сваки од њих има становнике једне вере или племена према изјављеној жељи, 3) права централне владе ограничиће се само на спољне и војне послове и на приходе од царина и такса, 4) сваки кантон помагаће централну владу према својој снази.

Није некако могао Лазар Миједа ни с нама у Призрену, ни с Албанцима у Скадру.

Идемо брзо аутом и десно гледамо Презу, а лево ластино гнездо, што се зове Кроја. Ту смо на Презе петнаесте године чували данима укрцавање наших трупа у Драчу. Видим лепо место где су били моји митраљези. Једне вечери неко аустријско одељење набаса на наше из шестог пука. Кратко пушкарање и Аустријанци су били поробљени. Та се слика тешко може заборавити: изгладнели, исцепани и боси победиоци спроводе добро ухрањене и одевене непријатеље. Није било фотографског апарата да би успомена остала за потомство.

Тамо на друму Драч—Тирана пролећу аутомобили и прах им прати непрестано путање. Саобраћај у Албанији, засада само приморски, решен је на овај начин. У Тирани се виђа један једини фијакер, којим излазе у шетњу кћери Фуад-бега Топтани, претседника општине.

После се убрзо сагледа и Тирана са својим минаретима, кипарисима више претседништва републике и планином Мале Дајти наднесеном над град. Тамо летује сад Гани-бег с артилеријом ради чистог ваздуха. Ипак га и поред тога тресе маларија сваки дан. На уласку ми жандарм узима пасош, па онда милимо полако кроз варош. Јер има оштро наређење да се вози лагано ради избегавања несрећних случајева.

Пред командом жандармерије трешти војна музика. Народ се окупио и слуша капелника Чеха, који изводи баш у овом тренутку „Хеј, трубачу, с бојне Дрине“...

# АХМЕТ-БЕГ СЕ КУПА У ПОРТУ РОМАНУ

*Драч, августа 1925.*

И у Тирани је летња сезона проредила становнике. Отменије су породице или на мору или већим делом на планини Мале-Дајти. Тамо су им виле у гори и хладовини. Ноћи су, кажу, хладне, а дани пуни свежа ваздуха и здравља. Претседник републике са својом најближом околином налази се већ скоро месец дана у Драчу и купа се у заливу Порто Романо четрнаест километара од њега. Док му Драчани подижу вилу на једном од она два највиша ћувика у граду, он седи у митрополији. Вила доминира целом вароши и пољем око ње, те се издалека види и чини леп утисак.

Порто Романо је данас политички центар албански. Док у осталом свету летње време значи и политичку зачмалост, овде је врло живо. Зато што је претседник републике од пет часова пре до пет по подне на плажи, страни претставници кад год имају што, морају доћи тамо. То исто чине и министри ради министарских седница. Сусрети су покаткад међу дипломатама неугодни, али су осмеси увек љубазни и стискање руку врло срдачно.

Наш министар господин Лазаревић отпочео је купање на истом месту неколико дана пре Ахмет-бега и продужава га и сад долазећи сваког другог дана из Тиране. И он остаје на плажи целога дана с породицом у близини претседниковој. Увек се нађе времена и за политички разговор од једнога часа тако у костимима за купање. А како сам и ја желео да се видим с Ахмет-бегом, било је најзгодније да се придружим једном таквом походу из Тиране у Порто Романо.

Кад стижемо у Драч већ је осам часова, те само пијемо кафу код драгомана нашег посланства г. Вука Ђурашковића, па полазимо. У првом ауту је г-ђа Лазаревић с децом и прота г. Лаза Матијевић, у другом г. Лазаревић, г. Драговић секретар и ја. По сунцу се види да ћемо имати врело подне, ако не духне какав ветрић пучином. Пут је обичан сеоски крчаник, употребљив зато што нема кише. Источно су баре, из којих се вади со, западно море тихо и сафирно. По гдегде опазите у њивама стражаре. На једној ливади се види читав вод Мађана с пушкама. Обезбеђивање је савршено, али наша кола не заустављају. Већина их познаје. Други, што их не знају, виде на њима југословенску заставицу, па одмахну руком.

Плав је сав видик према Ишми. Шуме у даљини пружају изглед тајанствен и тмаст. На избрешку источно има села с Косовцима исељеницима. Има и босанских исељеника још од аустријске окупације. Они говоре нашим језиком, верски су фанатици, а и ако надомак мора слабо се обавештавају о приликама у свету. Скоро су питали је ли Србија дошла и у њихова села у Босни. Па кад им је одговорено да јесте, они су одмахнули главом: „Е, много се проширила“. Пролазимо поред чифлика, који је скоро купио Абдурахман Крос: кућа плаво обојена, њиве и пашњаци.

Затим се указује Порто Романо. Остаци некадање тврђаве још су се одржали. Све је остало под морем: темељи кућа, улице и рушевине. Јер, као што знате, наша далматинска и албанска обала тону у море столећима. Залив је благог полукружног облика. На северном крају је једно узвишење Пала. Ту је пре шесет година било српско село, па се раселило. Имали су и црквицу. Ишао је г. Лазаревић да потражи њене темеље, па их није нашао. Доцније у разговору каже му Ахмет-бег: „Ако и ту пронађете какав Свети Наум, слободно га узмите“. И ми се на то смејемо учтиво и кисело. На средини залива је на обали барака, подигнута за претседника кад долази на купање. Има једно претсобље и две собе, па се одатле пружа мост у море. С њега се силази у воду. Један чамац с веслима при-

везан је уз мост, на коме је ђулад за гимнастизирање. Позади бараке су два вењака. У једном се кува. Стоје два аутомобила. Значи да је претседник ту. Ранији посетиоци знају и шта ради у том тренутку. Преко једног дела моста пребачено је ћебе, што ће рећи да лежи и сунча се.

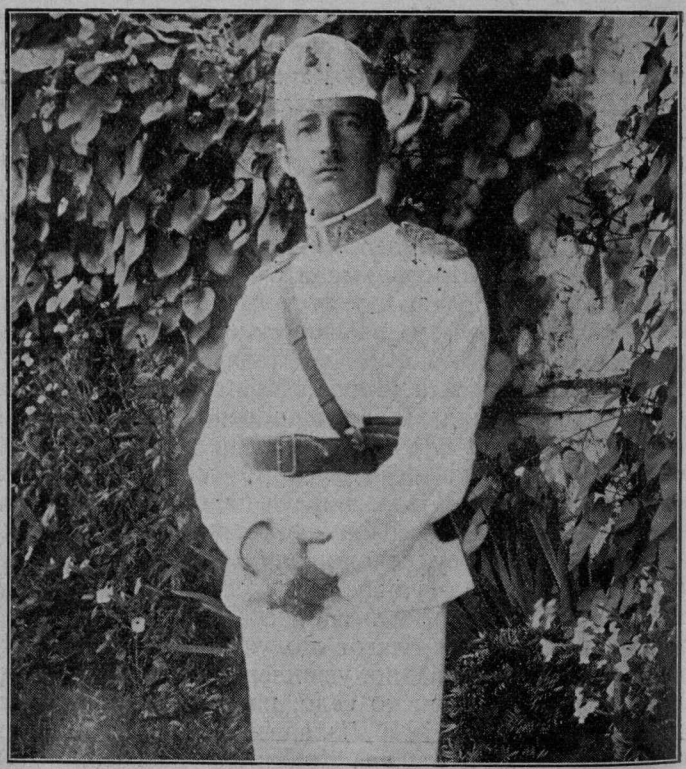

**А. Зогу**

Почиње купање на шесет метара од претседникове бараке. Синчићи г. Лазаревића Иван и Ђорђе праве мотичицама град од песка на обали.

— Шта вам је то?

— Порто Романо, одговарају они озбиљно и продужавају рад.

После непуног часа јављамо да смо ту и г. Гиларди долази да нас одведе претседнику. Он је црн од сунца и не зна се шта му је црње кожа или брада. Док је Ахмет-бег црвен као рак, здрав и увек љубазан. Седамо на столице на мосту, ту над морем и разговарамо прво утроје, па онда г. Лазаревић одлази да се и даље купа, а ми продужавамо разговор сами безмало два часа. Нисмо се одавно видели, па увек има шта да се прича.

— Можда бисте хтели да што објавим у облику интервјуа?

— А шта бих имао да кажем? Оставите!

И тако остављам. Док претседник без увијања излаже пријатељски своје мисли, рад до сада, намере, уколико то наравно може да се каже. И са свога је гледишта у праву. Јер кад једну књигу не можете да добијете у књижари г. Геце Кона, одете прекопута до г. Цвијановића да је тамо потражите. А не значи то и вашу обавезу да ћете увек тамо куповати.

Завреме разговора уђе изненада један официр с корбачем у руци, па кад угледа претседника сакри брзо корбач за леђа и лагано га спусти да склизне низа зид. Време је ручку и претседник позива нашег посланика с госпођом и мене да му будемо гости. Постављено је у једној од оне две собе. У челу је госпођа, десно ја и г. Лазаревић, лево претседник и г. Гиларди. Служи један Рус. Прозори су широм отворени и надалеко се пружа видик од мора и сунца. Сви су учесници сем мене у костимима за купање с обученим пижамама. Знам да љубазне читатељке интересује шта је све служено. Дакле за ручак имамо макароне, пржену рибу, грашак с овчетином, пуњене паприке, крофне преливене слатком и лубенице. При поласку претседник нам поклања извесну количину рибе малочас ухваћене и неколико дивљих пловака.

— Порто Романо је, вели Ахмет-бег, порушио султан Бајазит, али не син Муратов што је имао Лазареву кћер за жену, већ Бајазит Други. Град му је може бити

сметао као склониште гусара или је конспирирао са суседима преко мора.

Дирамо г. Гиларди што је тако црн.

— Зар ви не знате, каже претседник, да је он рођен у Централној Африци?

— А не, екселенцијо, брани се г. Гиларди и прича своју отмену генеологију.

За то време наша лађа јадранске пловидбе „Словенац“ клизи достојанствено морем идући Драчу. На мирној води она се чини као да је само овлаш додирује.

Разговор је неусиљено весео.

Док море блеска окупано сунцем и тишином.

# КЛЕТВЕ НАШИХ ИЗ КАВАЈЕ

*Каваја, септембра 1925*

Свуда обалом албанског мора вуку се кости наших војника. Вуку се у буквалном смислу те речи на срам нас свију и на чуђење староседелаца како брзо заборависмо своје. Из Скадра су пре неке године стали ове кости да извозе у Италију, па су албанске власти забраниле то на наше тражење. Аустријанци су у самом граду оградили слабим зидом један простор, где су сахрањивали наше у дугачким редовима. Они се сад не познају, а и врата су на улазу иструлела. По причању мештана ту је око хиљаду војника. Њих су довлачили полумртве и још живе затрпавали. Оне, у којих је било животне снаге, претходно би потукли митраљезом.

Рачуна се да у околини Скадра има на десет хиљада гробова. Понајвише их је на Бардањолу, Тарабошу, Брдици и у Сан-Ђовани, а затим у Љешу. Од Љеша до Скадра налази се по који гроб у селима, кроз која смо пролазили. Нађе се душеван Арнаутин католик да такав гроб неће да преоре, већ и свећу запали.

У грађанском гробљу у Тирани има преко пет стотина гробова. У таквом истом гробљу у Драчу 114 гробова из балканског рата. Познаје се само један: Радослава Ђорђевића „Ганета“ капетана. На два и по километра северно од Драча било је 700 хумки, па је сопственик преорао њиву. Исто је тако преорано и 240 гробова код манастира Светога Влаха 6 км. од Драча.

Не зна се тачно колико је хиљада наших гробова у Каваји, Елбасану, на Војуши, у Валони и Нарти. Ко-

сти војника сахрањиваних у песку валонског пристаништа стали су да избацују море и ветрови. Њих су покупили Италијани, сместили их у блехани сандук, потом овај метнули у дрвени, па спустили у бетонску гробницу. Поврх ње су положили белу мермерну плочу, а више ње исти такав крст. На плочи су урезали ћирилицом:

„Јуначким Србима, који после епске борбе са надмоћним непријатељем принуђени на дуго мучно повлачење, изнемогли подлегоше жудећи за далеком Отаџбином, њихова ратна браћа Италијани покупивши њихове кости, откривене ветровима и морем, подигоше овај споменик у име вечитог мира.

1916—1917.“

Около овога гроба било је шест гвоздених стубова с гвозденим ланцем. Пре годину и по дана неки Арнаутин разбио је плочу, ушао у гробницу и провалио оба сандука мислећи да ће наћи новаца. Те је сада плоча у комадима и сандуци отворени. Учиниоца дела власти су пронашле и ухапсиле. Био је дуже времена у затвору, па је наишла нека општа амнестија.

Али је море и даље продужило рад, неке гробове претрпало, друге раскрило. И сада костури леже откривени на песку.

Гробља у Корчи, Берату, па чак и у Круми зарасла су у коров и трње. Нигде није ни прстом помакнуто да се што поправи. Једино што ће посланство у Тирани за који дан уредити костурницу и споменик.

Данас ћемо посетити своје мртво насеље у Каваји. Наше колоније остаће класичне. За разлику од других народа ми смо их подизали под земљом. Но и ту им нисмо дали постојанства за векове. Већ после десет година истраживачи не би знали чије су да није живих сведока нашега бола и књига написаних о нашем поносу.

Пут из Каваје оправља се на делу код Драча. Зато се аутом мора ићи по песку поред самог мора неколико километара. Точкови су начинили чврсту путању и ми пролазимо лако, па нам се ништа не дешава ни на једном поквареном мостићу. Јутрос је вода зелена и

на крајњем видику има боју смарагда. Кавајско поље, необично плодно за албанске прилике, жути се са кукурузом сагорелим од сунца. На избрешку у једном маслињаку источно гори трава. Рекло би се да је жега упалила. Овде-онде зденуто сено у пластове. Сретамо ауто, у коме је Шефкет-бег Верлаци из Елбасана.

Каваја се пружила својом главном и готово јединoм улицом с неколико лепших кућа и сахат-кулом. Прота Лаза сврађа у среско начелство да пошљу по кључ од црквене порте. Кад улазимо у ресторан „Скендербег" он је пун спортиста. Бициклисти из Скадра дошли су овде на сувом путу од 1450 километара: Скадар — Драч — Каваја — Фијери — Валона — Аргирокастро — Грчка граница — Лесковик — Корча — Пермети — Берат — Тирана — Скадар. У Албанији је држава узела спорт у своје руке. За шефа спорта наименован је активни капетан Палок Никај. Он и прати овај поход на ауту и љубазно нам даје објашњење о путу, који претстоји њему и његовима.

Затим док разговарамо прилази столу Тафил Бољетин, синовац Исе Бољетинца. Млад и пријатан човек, недавно потпрефект у Фијери, па у Љушњи, он је узео овде десет хектара земље и настанио се. Пита за Адема, Мују и Бајазита. Говори тако лепо српски, а кад му кажем да сам скоро био у Косовској Митровици, њему је као да се видео с правим земљаком. Прича о свом познанству с нашим виђеним људима.

Долазе два православна Албанца, црквена тутора. Али док ми још нису превели шта веле, осећам да је нешто непријатно. Постојало је једно наређење пре годину и по дана да се из центра града уклоне сва гробља. Те су због тога они уклонили крстове и са свога и с нашега вечног боравилишта. Сад постоје кости под земљом, али се изнад ње ништа не познаје. Извињавају се, али је тако морало бити. И власти су биле сувише ревносне: црква је на периферији.

Враћамо се аутом дугачком Кавајом, па стајемо спрам једне споредне улице и кроз њу одлазимо цркви. Она је велика и лепа, грађена пре шесет година, с пријатним иконостасом. Порта је црквена засађена чемпресима и под њима спава извесан број наших. Хумке се ту

још познају, али ни на једној крста нема. Крстови од камена поломљени и колико их још има с разбијеним плочама налазе се у једном углу. Само на једној у стању смо да лепо прочитамо: „Михаило Шумаревић, ђакматурант из Јагодине". Кад после долази албански свештеник, показује нам где је гроб Шумаревића и где је сахрањен официр Петровић, „човек тако од 35 година". Другима не зна имена.

Али је главно наше гробље ван порте и уз њу саму, позади цркве, чим се отвори мала капија. Ту у једном квадрату од неколико стотина квадратних метара леже под земљом 700 наших војника. Сахрањивано их је по петнаест у један гроб петнаесте и шеснаесте године, кад смо ми отишли, а они остали у болници. Хумке се не познају. Ледина. Један јарак дели наше гробље од аустријског, које тако исто нема крстова, али где је сваки војник укопаван засебно. Свуда је надалеко раван. Само три пласта сена кад заклоне од очију ђубре расуто по вечној кући наших јунака. Ни сенке од кипариса данас их нису помиловале.

Скупило се неколико људи и деце. Прота је навукао одежду, окренуо се истоку и почео помен. Арнаучићи се побожно крсте и с интересовањем слушају словенске речи. Код њих се служи на грчком. Мирно је и сетни се црквени напеви уплићу у тихи поветарац с мора.

...За веру и отечество на браник живот свој поло... жив... ши...

То се односи на њих заборављене у туђини, прслога срца од бола, сатрвене у једном страшном националном замаху. У толико су њих морали поломити руке пре него што су их бацили у ове гадне јаме. Јер те руке беху пружене отаџбини и остале укочене у чезнућу. Па домовина велика и лепа није ни за десет година дошла да их разгали у великој самоћи. Ни да припали светлости њиховом ишчилелом виду. Ни да их запита за ране непреболне.

Те ако вам кад испричају да море удара љутито о обале и да у влажне ноћи фијук ветра повија кипарисе и потреса уснуле домове, знајте да то није бура.

То куну наша деца из Каваје.

# ГЛЕ, ЦЕНА-БЕГА!

*Скопље, 10 јула 1926.*

Док чекамо да се на платну код „Балкана“ појави Харолд Лојд и поручујемо ражњиће у духу Суворинског учења, одједном спазисмо млада и лепа, црномањаста човека у цивилном оделу, али с традиционалном албанском капом.

— Гле, Цена-бега! Тунатијета! Добро дошао. Из Тиране право? Преко Подгорице? Јеси ли свраћао у Ђаковицу?

— Здраво, здраво! одговори Цена-бег. Молим те само немој ништа да пишеш, јер сам већ имао искуство с новинарима . . .

И тако вам не могу ништа саопштити о ситуацији и о Цена-беговим погледима. Прво зато, што сам дао реч, друго што је он сада дипломата, закопчанији је и већ у покушају да по примеру свога балканскога доајена г. Пашића метне једну безизразну маску на лице, која ником ништа не говори, — ни савременицима ни вековима испред себе.

Дакле Цена-бег одлази за албанског министра у Београд, пошто је г. Ставру смењен. Не знамо ко ће наследити г. Нинчићева пашенога у Тирани, пошто је он ових дана зажелео да студира пољски језик на самом извору — у Варшави. Тако се после оних напада у штампи на Ахмет-бега, Цена-бега, Гани-бега и још не знам кога, нашло да односе ваља поправљати на првом месту уклањањем носилаца политике. И нека је аирли!

Јер што се наше ствари у Албанији тиче, она је потпуно упропашћена, те морамо почињати испочетка.

А она никад није боље стајала него онога дана, кад је преко албанских поштанских марака ударен натпис: „Триумф законитости“ — на дан уласка Ахмет-бегова у Тирану. Па се нашло да победника треба оставити на ледини. А Албанија је пасивна земља. Живи од царинских прихода, па се и ту кријумчари Она не може свој буџет попуњавати из редовних прихода. Ако опет официри, чиновници и жандарми не приме три месеца плату, четвртог је револуција извесна. Некако у то време нама су требале паре за изборе и кад смо ми питани рекли смо да пара немамо. Те је дошао маркиз де Дурацо, италијански посланик у Тирани:

— Вама, екселенцијо, треба новаца за разне инвестиције у подизању земље...

—Море какве инвестиције, мисли се Амет-бег. Треба ми прво да исплатим жандарме.

— Ми смо вољни да вам дамо један зајам у шест годишњих рата... итд. Ви бисте нам дали концесију емисионе банке у којој би наша држава имала 51 проценат...

И тако оде емисиона банка.

После је требало Албанији пушака, нешто митраљеза и две брзометне батерије. Опет ми нисмо имали. Па је дошао један млад фашиста, народни посланик и лични пријатељ Мусолинијев. Дошао ноћу торпиљером у Драч.

— Ми бисмо вам дали, екселенцијо, нешто оружја ради унутрашњег вашег консолидовања и сузбијања евентуалног упада Фан-Нолијевих присталица, који се налазе на југословенској територији. (Над онима у Барију влада Краљевине Италије довољно бди, те се покушаји ове врсте не могу ни замислити) Ви бисте нам учинили незнатне исправке у величини петролејских поља датих за експлоатацију.

— Врло радо.

— Опростите умало не сметнух с ума: оруђа су новог система за ваше људство, те смо готови да вас послужимо официрима инструкторима ради обуке...

— Посве разумљиво.

И тако оде добар део петролејских поља, а италијански официри узеше албанску артилерију под своју команду.

Е, кад смо то видели, ми смо били бесни и... и добро изгрдили кроз новине албанског претседника. Вероватно да смо и сами забележили у то време известан успех: игралиште за тенис, које је подизало наше

**Цена-бег**

посланство, предато је љубитељима ове врсте спорта на располагање. Да се и ми чиме истичемо међу оним светом.

Ћути Цена-бег, пије пиво и вероватно размишља с кога краја да почне кад стигне у Београд. Ћути нови дипломата и сећа се се по свој прилици неуспеха своје прошлогодишње мисије. Тада је први пут на сваки начин сазнао како је Мала Антанта створена само ради циљева у Средњој Европи.

Е, мој Цена-беже, рекли бисмо му ми, ништа ти учинити нећеш. Или бар много нећеш успети. Али ко то да му каже пред сам почетак дипломатске каријере. Нећеш успети, јер се у овој земљи воде три политике према твојој другој отаџбини. Једну води министарство спољних послова, другу министарство унутрашњих дела, а трећу министарство војно. И кад си извесну ствар свршио код једних потребна су још два таква демарша. Кад и код трећих успеш, код оних првих је покварено те опет испочетка. Не можеш успети због једне основне ствари: још ми не знамо шта хоћемо од Албаније. Је ли у питању само добро суседство, политички или економски утицај, рудник код Пуке, независност православне цркве, прелаз качака или што друго. Још тамо горе нису начисто како је Ахет-бег Албанац, који води албанску и своју личну политику. Има их који мисле како је то велики жупан: довољно је само телефонски наредити.

Ћути Цена-бег, док Харолд Лојд стаде да пуца из неког топа с леђа другога човека, да се покривисмо од смеха.

# ПОСЛЕ АЛБАНСКОГ СЛОМА

*Београд, децембра 1926.*

Г. Нинчић је при паду учинио једну изузетно добру ствар. Имао је смелости да укаже на свој неуспех неувијено и да мирно поднесе крст италијанске нелојалности. И ако то није велика утеха у закорачивању на Балкан прекоморскога суседа, оно је леп пример за поправку наших склоности. Јер ми смо увек готови да за своје невоље оптужимо сваког другог осем самих себе.

Због чега би претседник албанске републике имао да остане уз нас? Из моралних или материјалних разлога? Ових других уопште није било, а они први су посве односни појам. Кажу да би осећај захвалности за учињену помоћ при доласку на власт ваљало да га определи за нашу стазу. Од суве захвалности се не живи. Она није правило у политици. Ми смо штампали бугарске букваре и школовали им омладину, па убрзо водили рат. Стојан Протић је био сарадник Пашићев, па остао без мандата. Морају интереси једне и друге стране да иду у корак, па да се дође до пријатељства, савеза или заједничке акције.

И зато што су поједини листови већ објављивали извесне ствари „из околине г. Нинчићеве“ можемо и ми нешто отвореније да пишемо о албанском слому. Кад се ствари поређају хронолошки видеће се сва његова неизбежност. Још при доласку Цена-бега ми смо нагласили како је наша ствар онамо потпуно упропашћена. Сматрало се, вероватно, да све то није довољно ауторитативно нити лишено партијске примесе. Проду-

жило се истим правцем и ударило у зид. Али се ударило тако да више никакав мелем не помаже.

Међутим ситуација по нас није била никако очајна све до последње католичке побуне. Али ми смо тако водили ствар као да нам је стало до пораза. Првих дана по уласку у Тирану Ахмет Зогу је био у тешкој финансијској кризи. Ми га нисмо помогли. Оно злата што је имао раздао је устаницима. У пасивној земљи, узбурканој последњом побуном, с празном државном касом, без икаквог готовог примања у државним дохоцима принуђен да месецима држи милицију под оружјем, он се окретао на све стране.

— Знате ли ви рекао ми је једнога дана да у овој земљи и претседник републике није примио плату за последња два месеца!

—Не знам. Али жандарм Ман не прима плату већ трећи месец. То ми је он лично казао.

— Ето видите . . .

— Па зашто нисте тражили од наших што год?

— Та тражио сам зајам. Интерес да плаћам. Нису ми дали.

И кад наши нису дали, пружили су Италијани. Али су за то узели емисиону банку. Уговор је потписан баш уочи дана доласка г. Бранка Лазаревића. Тако га је маркиз де Дурацо ставио пред свршен чин, све у духу онога пакта о пријатељству.

Зашто ми нисмо дали Албанији зајам? Богати истина нисмо, али за толико смо могли. Можда би одговор најбоље пружили избори од 8 фебруара 1925 год.

Интересантно је како се режим умео одлично да служи познатим методама за материјално привезивање људи. Споља се одрицао тих средстава, која је још Милош тако корисно окушао.

Ахмет-бегу требало је затим оружја. Не много за онај мах. Једно две батерије брзометне, десетак митраљеза и неколико стотина пушака. Емигранти су претили из Барија, код Скадра су хватали њихова писма пријатељима, у којима се навештавао скорашњи препад. Неколико топова разних система у албанској артилерији већ је отказивало послушност и при почасној паљ-

би. Предлог да му то оружје дамо одбијен је. Један војник је рекао:

— Сутра ће они да промене политику, па ће те топове да окрену противу нас.

Извесно да је постојала и ова могућност. Али ако би нас баш те две батерије победиле, онда не вреди ни ратовати уопште.

Ми нисмо дали, дала је Италија. У августу прошле године кад сам тамо био и онога истога дана, кад смо ручали с председником републике на плажи, дошло је ово оружје. Искрцавано је у Патоку ниже Сан Ђовани. Да долазак не би био примећен претседник је послао тамо једно одељење војника без официра. Подофициири су га распоредили у дуг и танак ланац полукружнога облика с наређењем да никога не пропушта мору. И ми ручамо у Порту Роману, а једнако мислимо на искрцавање. Наврх нам је језика да запитамо па опет разговарамо о свакодневним стварима, о женама, о домаћинству и о мору што се прелива под летњим жарким сунцем.

Ахмету Зогу требало је пријатељство у спољној политици. Албанији је ваљало да се на кога ослони. Постоји онај објављени документ Друштва народа, потписан од великих сила али и поред уговора о миру и толиких гарантија све државе се обезбеђују посебним савезима. После дужег размишљања албански претседник се реши да тражи приступ у Малу Антанту. Тако би остао на нашој познатој линији „Балкан балканским народима“, обезбедио дугу суву границу према нама и утврдио свој положај унутра. Јер не треба губити из вида ни стални напор таквих малих династа да себе лично обезбеде. Хатишериф о наследству, издат кнезу Милошу није била само породична већ и државна добит. Заштићавајући себе Ахмет Зогу је штитио и Албанију. Ради тога буде ланске године послат Цена-бег у Београд да испита могућност једне такве оријентације.

Одбију га. Речено му је како је Мала Антанта створена за циљеве у Средњој Европи! Она има одређени задатак, а не намеру да врши групирање и других си-

ла. Али ми смо готови да увек штитимо свога суседа за одржавање независности и тако даље.

Узгред буди речено Цена-бег је том приликом гледао да скине секвестар с некога свог чифлика, па ни у томе није успео. Неко је учинио предлог да му се овом приликом поклони један леп аутомобил. Није ни њега добио. Јер кад неко даје треба и сам да има. А наше је посланство у Тирани имало један отрцани форд (па хајде мало и да се насмејете) који се палио само кад му се одигне од земље задњи точак.

— Така му је нарав, рече једна госпођа из посланства.

После је Бранко Лазаревић донео други, полован истина, али бољи. И њега не би добио да му тамо у гаражи није поскидао неке делове. И онда су рекли: „А, расходован је. Може да иде у Албанију.“

Оно, што Цена-бегу није речено, то је савитљивост пред Италијом. Ми не смемо да провоцирамо, а она би тако схватила сваку нашу сарадњу са Албанијом. Али и ако му није речено, у Тирани се разумело право стање ствари. И онда су тамо сасвим природно стали да размишљају: кад се ви са дванаест милиона и везама што их имате сагибате пред њом, шта бисмо требали да радимо ми с осам стотина хиљада и без икаквог поузданог ослонца. Томе у прилог ишли су и наши стални савети да њихови односи према Риму буду лојални.

Па ипак се Ахмет Зогу држао целу годину дана. Али је дошла побуна католичких племена. Ми не знамо с коликим је доказима претстављен тај случај као наше дело. И не верујемо да је наше ако ни због чега другог, а оно због оне истине, коју мора имати на уму сваки онај, који води албанску политику. Никад католици нису били у стању да промене режим у тој земљи. Успешне побуне не може бити без Мата, Малесије, Доњег Дебра, Љуме и Хаса. Прве три области држи Ахмет Зогу стално под оружјем да би сваку побуну угушио. Па тако је било и у овој прилици. Људи из она три племена позвати су у Тирану, дат им је по наполеон, два и речено им је: „Идите! Што упљачкате, ваше је!“ И онда су се одиграле страшне сцене с паљењем села, де-

молирањем црква, гажењем крстова и силовањем жена. Ја се чудим да су вође трупа за угушење побуне као што су Бази Цан, Мурат Каљош, Дина Оџа и Мухарем Барјактар могли да допусте сва ова зверства. Јер их ја познајем као солидне и храбре људе. Једино би се могло разумети да су им се војници отели испод команде, те проговорио инстикт муслиманске гомиле.

У том часу је Ахмет Зогу зажмурео и потписао пакт с Италијом. Зажмурео је и погрешио исто онако као Кантакузен кад је позвао једну азијску силу у Европу. Угрозио је слободу Балкана једним потезом пера. Ставио је и пред нас и пред све балканске народе дугу и мучну борбу за одржање независности.

Ипак бисмо хтели да га у и у овом тренутку бранимо оним његовим психичким расположењем, дошлим после низа наших погрешака.

# ПУТ ЗА ИЂОШ

*Београд, 20 децембра 1926.*

Ни за кога није тајна да нам је Италија у неколико махова нудила поделу Албаније. Пашић је то увек тврдоглаво одбијао стојећи на нашој познатој линији: „Балкан балканским народима". А кад се већ крочи на то становиште, онда је независност Албаније један од услова sine qua non. С анектираном Јужном Албанијом Италија би постала балканска земља да угрози независност Грчке, па онда и свих других држава, да плаћеном иредентом кроз низ година претходно задаје невоље нама и да једном за увек загосподари Јадранским Морем. За један тренутак ми бисмо били пред обманом о успеху у проширењу територије. Заузели бисмо популарни Скадар, за који по речима покојног Гуракућија Албанија дугује Трумбићу и продужили бисмо морску обалу све до Шкумбе. Не би то била само понуда што се осуђеном на смрт даје пред стрељање од познаника споља, већ би унутра стали пред више проблема. Онај први и најтежи био би питање хоће ли се наша земља у будуће звати Краљевина Срба, Хрвата Словенаца и Арнаута или ћемо имати чисту штету од многобројних гарнизона у Северној Албанији и исхране сиромашног становништва у њеним неплодним крајевима.

Такво наше схватање захтевало је независну Албанију с једним режимом пријатељски наклоњеним нама. Онај Фана Ноли није био такав. Успешни покрет против Ахмета Зогу и обавио се у знаку непријатељства према Југославији. Косовски комитет организовао

је качачке чете наочиглед власти и пребацивао их у Метохију. Чауљев се шетао све до наше границе према Клењу. Тамо је седео и поп-Стојан из Лабуништа. Зија Дибра је бољшевизирао Доњи Дебар, па слао у своје време и једно отворено писмо г. Радићу, објављено после у „Самоуправи". Међу качацима, што су пљачкали кичевске овце било је и рањених Бугара, лечених у Пишкопеји. Организовани су и фашисти у Тирани, што су опозиционарима давали рицинус по угледу на италијанске другове. Атентатор на Ахмет-бега јорданио је кроз Тирану у улози националног хероја, који је потргао револвер на пријатеља Југославије. Наше посланство стајало је затворено и нико живи није смео у њега ући од многобројних детектива постављених на улици. Деловодник Друштва народа пунио се тако честим тужбама Фана Ноли против наше државе. На северу је Бајрам Цур владао Краснићима. Једном је чак посетио и г. Годара у Паризу тражећи му Косово. Наш крвник Елез Јусуф држао је Доњи Дебар као верна одбрана режима.

Промена владавине и долазак Ахмета Зогу донео нам је више политичких користи. У сукобу је погинуо Елез Јусуф, убијен је Бајрам Цур, стрељан је Зија Дибра (чија жена нуди сада велику суму ономе, ко убије Шена-бега). Уређено је гранично питање код Врмоша и Светог Наума. Ослабљена качачка акција. За две године се повраћало поверење између два суседна народа.

Па смо онда изгубили Ахмета Зогу. Прво због својих погрешака, изнетих у прошлом чланку, друго због агресивности Италије. Немогући да нас придобије за поделу она је примила протекторат у облику пакта о пријатељству, који је и грешни Абдурахман Дибра морао ватрено да брани у сенату пре неки дан. Фашизам је после толиких тирада могао да прибегне једном дипломатском успеху да после њега направи најневиније лице на свету слично оној сремачкој.

Можда је знате, а можда и не, те да се потсетимо. Дошао Сремац рано сноћи да проваљује зид на некој

кући. Укућани још седе крај ватре и слушају како он прокопава набој, па кажу: „Нека га, баш да видимо шта хоће.“ А он кад је начинио рупу, провуче главу и погледа. Погледа и спази где сви седе и мирно га посматрају.

— ’Бар вече! каже им он.

— ’Бар вече!

— А јелте молим вас да ли овуда води пут за Ићош?

— Чекај да ти покажем, рекне му домаћин, па изиђе у двориште и скине левчу с кола.

И г. Мусолини је прокопао рупу на балканској кући и назвао нам „добро вече“. А г. Бодреро доћи ће сутра у министарство спољних послова да најневинијега израза на лицу запита: „А јелте молим вас да ли овуда води пут за Ићош?“ Уз то његово питање пашће и предлог да и ми закључимо истоветан пакт с Албанијом. Њега је изнела италијанска штампа као знак несебичности и лојалности на оној страни

Ми нећемо скидати левчу, него ћемо италијанском посланику одговорити без узбуђивања, без изазивачких митинга, прибрано и мирно како ми остајемо на својој досадашњој линији. Она значи мир на Балкану, који има да увек припада балканским народима. Ми не можемо пристати на понуђено решење из више разлога. На првом месту због тога, што би то баш био извор сукоба с Краљевином Италијом. Јер ако се не би тамо тачно одредило у којим случајевима и на ком делу територије имамо права на војничку интервенцију при евентуалној побуни у Албанији, онда би се дошло до опасности да се наше трупе сударе с италијанским, искрцаним ради истога посла. Ако се то тачно каже онда ми стајемо на оно италијанско гледиште о подели интересних сфера за први мах, па убрзо и о подели суседне земље. Ми налазимо да је независност Албаније довољно зајемчена међународним актом. У њене унутрашње размирице нећемо се мешати. Протестоваћемо то-

лико да укажемо свету на сву опасност по независност суседне републике од закључења италијанско-албанског пакта.

И седећемо и даље мирно око ватре. А да ли ћемо икада скинути левчу с кола на то ће нам дати одговора наш министар војни.

# АХМЕТ ЗОГУ

Данашња Албанија то је Ахмет Зогу. Ушао је у политику врло рано. Као дечак још он је противник свога рођака по мајци Есад-паше, па тражи наслона на нас. Тада је само претстављао једно племе, разговарао с нашим командантима у Дебру, те водио политику Мата и своје куће у њему. То му помаже у извесном тренутку да сачува главу. А Есад би га тако радо обесио по познатом кратком поступку.

Знао је врло добро и Ахмет Зогу шта га чека ако падне шака Есаду, па је то по сваку цену избегавао. Али је зато имање Есадово конфисковала нова Албанија, он убијен у Паризу, а кад је данашњи претседник поручивао огрлице ордена Скендербеговог ушли су ту сви историјски Албанци, па и Исмаил Кемал Влора, само не Есад-паша.

Тринаесте године нису само Малисори и Доњодебарци напали на нас. Морало је ту бити и Мађана. Али кад се ми враћамо беже и Елез Јусуф и Шаћир Дема, док Ахмет-бег шаље поклисаре, који изјављују да је он био противан целој тој авантури, те је Мат остао миран.

Петнаесте се године политички хоризонт Ахмета Зогу проширио даље од Два Брата и Ћафа Мура. Он је у Нишу, где уверава Пашића о потреби тешње сарадње с Албанијом, у којој наравно не треба да буде Есад-паша. Пашић га скептички посматра и не верује у велику моћ тога младог човека. А кад се те исте године неки наши војници враћају без команде преко Мата голи и боси сретну Ахмет-бега.

— Молим вас, господине, каже један од њих (Таки из Скопља), дајте нам писмено да нас ваши Арнаути не дирају.

Бег из Мата их погледа од главе до пете:

— Та шта има више да вас дирају. Узели су вам све што су могли. Него пазите да не залутате. Идите овом стазом право, па ћете наићи на бугарске страже.

За време аустријске окупације Ахмет Зогу је у Бечу. Да ли је Аустрија хтела на тај начин само да га склони да јој не смета или је имала намеру да од њега створи свога познијега експонента не знамо. Може бити и једно и друго. Тек он онда има чин аустријског пуковника и усавршава се у немачком језику водећи лак живот млада човека.

Кад се рат завршава у Албанији су италијанске трупе. Један број виђенијих Албанаца међу којима је и Ахмет Зогу сазива конгрес у Љушњи, на коме се решава о мерама, што их ваља предузети по одласку окупатора. У привременој влади Ахмет-бег је министар унутрашњих дела. Затим постаје претседник владе као шеф народне странке (популоре). Опозиција немогући да га обори парламентарним путем прибегава војничкој побуни. Фан Ноли, Гуракући и Рецеп Шаља стварају националистичку владу у наслону на Косовски комитет. Ахмет Зогу се склања у Југославију.

Затим у децембру 1924 год. диже устанак, обара владу, која бежи у Италију, добија од парламента чин генерала и постаје претседник републике! Тако је назив „Албанска Држава“ замењен називом „Албанска Република“ уз један став, по коме је претседник републике истовремено и претседник владе и има право да парламенат распусти, а у његову отсуству да доноси законе.

За ову тако рећи биоскопску каријеру Ахмет Зогу има да захвали угледу у свом племену, бескрајној вољи да истрајно корача за личном амбицијом, личним особинама, међу којима је познавање људи једна од најглавнијих у сировим политичким приликама у земљи, што се тек ствара. Док су његови интелигентни политички противници полагали на парламенат, симпатије у страној штампи, везе у Друштву народа, албанске ко-

лоније у Америци и разне националистичке манифестације, овај Мађанин је имао практична смисла за односе с поглавицама племена и угледним ратоборним људима на северу. Он је у том погледу типичан Албанац,

**Ахмет Зогу, краљ**

готов да обећа све док ствар не сврши, да награди највећом мером, да баци последњи златник, да се ижљуби у знак побратимства и да после тога истога човека уклони ако му политички смета. Тако га је познавао и

популарни Елез Јусуф из доњодебарског Слова. Једини се он није могао придобити 1924 ујесен за устанак уз Ахмет-бега.

— Не верујем му, па да се на ватри пече! говорио је тада.

А већ доцније је давао на више места изјаве како има могућности да се и сам определи уз покрет.

— Не, не, климао је одречно главом Ахмет-бег. Елез неће бити уз мене. Елез ће се туђи са мном.

И уистину је Елез Јусуф изгубио главу бранећи Пишкопеју од Ахметових устаника.

Ахмет Зогу је леп човек лепих манира. Држи високо главу и прима краљевски. Указује разнолику пажњу разним људима. С једнима измењује и леви и десни образ у знак најсрдачнијег арнаутског поздрава, с другима се само здрави, с трећима се пита: „Како си?“, а руке не пружа. Шаћир Беча је газио до појаса снег да однесе поруку за устанак, па кад га је после толико времена угледао први пут, претседник се није с њим поздравио.

— Добро си? запита га.

— Мир, одговори овај, па натрашке изиђе из собе.

Једном је само напустио своје војводско држање и то у часу кад су стизали извештаји да трупе Рецепа Шаље напредују. Може бити и зато, што се тек придигао после атентата извршеног при улазу у парламент, а можда и пред утиском да је све изгубљено, тек ондашњи претседник владе није седео право како то чини иначе при обеду. Био је расејан и макароне су му спадале с виљушке.

Ахмет Зогу воли фразу. А у разговору ће вам учинити много комплимана. Само за један мах осетићете, да му неосетан облак пређе преко чела, па је већ у часу у свом ранијем ставу. Увек је коректан у изражавању о нашим људима. Пашић је колосалан државник. Е, кад би он могао да буде такав. Краљ је неуморан. Кад спава тај владалац? И кад би имитирао Пашићев говор, то би било опет с извесном симпатијом. У Београду је брзо ушао у наше прилике и сазнао ваздан ин-

тимности. Завреме Давидовићеве владе дође му у хотел „Бристол“ Рамадан-ага Пустиња из Дебра.

— Како ти се види ова ситуација?

— Шта има да се види? Доћи ће Пашић на владу.

— Како Пашић? Имамо ми сто осамдесет посланика. (Рамадан је те године био демократа).

— Не знам колико имате, али да једна висока личност разговара свакога дана с Пашићем по два сата, то знам.

— И јеси ли видео, прича после Рамадан, кад уистину дође Пашићева влада, — један Албанац у Београду и тај је мервешт (разборит).

Па пошто је то погодио, оду доцније к њему Рамадан и дебарски муфтија да виде ко ће победити на изборима расписаним за 8 фебруар 1925. И он им одговори:

— Радикали су врло јаки, али демократе врло много раде.

Те су после тога питијског саопштења Рамадан и муфтија дуго лупали главу на коју страну да се определе.

У општењу са страним посланицима Ахмет-бег увек развлачи ствар. Треба имати јаке нерве, па то издржати. Пребацује питање с једне на другу надлежност, пошто обећа да ће на сваки начин све уредити. Дође већ дотле да се дигну руке и захтев, што је у један мах имао важности, већ после дужег времена не вреди више. Наш отправник послова Продановић отишао је једнога дана у званичној мисији претседнику републике. Преводи Гани-бег, јер претседник не говори француски.

—Врло добро. каже му Ахмет. Можете ствар сматрати као свршену. Једино што ћу наредити да се то изнесе пред министарски савет. Само форме ради.

— Пиши пропало! рећи ће Продановић српски.

Гани-бег не могаде да се уздржи, већ удари у гласан смех.

— Шта је? Шта се смејеш?

— Ништа, ништа!

Кад Продановић оде запитаће претседник Ганија:

— Зашто си се смејао и какав је то начин?

— Па рекао је нешто српски.

— Шта је то рекао?

—Не може да се преведе. То су нарочити изрази. На албанском није смешно...

Ахмет Зогу жели да импонује својим сународницима прво силом, а затим оделом, гардом, ађутантима, шефовима кабинета, музиком. Све се око њега дубоко клања, улази на прстима и чини покоран израз лица. Поред толиких послова он нађе времена и за нацрт одела за гарду, за споменице и ордене. Тражио је и церемонијал нашег двора, да би одатле што прекројио за себе. У планинама већ га зову „мбрет" (краљ) што је уосталом и његова наредна амбиција.

Њом треба поглавито и објаснити последњи италијански преокрет у албанској политици поред других разлога. Јер Ахмет-бегу је све полазило у животу срећно за руком. „Хоћу да будем претседник владе, претседник републике... Хоћу да будем краљ, пошто узмем италијанску принцезу". А дојучерашња вереница, кћи Шефкет-бега Верлаци, мора да се повуче пред државним разлозима.

Никад Ахмет Зогу није био италофил. То најбоље зна онај командант италијанске флоте што је дошао пред Драч да поздрави новог претседника, који на брод није хтео да ступи. И знају они, који су интимно када с њим разговарали. Али је данас потребна Италија да се постигне жељена сврха.

Међутим аутократска владавина ствара и непријатеље. Њих има двојаких: старих, којима се дугује крв и нових, који се стичу свакога дана. Не треба ништа друго него да се зажмури пред њиховим подухватом, па да режим Ахмета Зогу буде озбиљно угрожен. Отуда и одредба у итало-албанском пакту за његову заштиту. Али оно, што никакав уговор не може заштитити, јесте лична безбедност будућег владаоца. Због тога је извесно друштво одбило пре неколико дана реосигурање суме од 2.000.000 франака којом је Ахмет Зогу осигурао свој живот у корист породице.

И због тога су данас очајни сви они, што су се бележили међу личне пријатеље претседникове па и писац ових редова.

# У ДРАЧУ НА ПЛАВОМ И НЕМИРНОМ МОРУ

*Драч, августа 1927.*

Када смо јуче на нашем „Београду“ остављали Груж беху се распевале све воде под тихим маестралом и шумели сви чемпреси и олеандри украј Дубровника. Сунце се утапало у таласе широким млазевима. Барке су изгледале на галебе кад належу на модро површје.

Тако је било ведро у природи и у души. И њихов се отсјај допуњавао равномерно дуж целе Боке и крај свију невестинских украса. Па је после тамнео дан, обале се виделе кршевитије, а море узбуркавало. Што се више ближило Албанији вода је постајала љућа. У области Шкипетара није нам више било ни до романтичних изгледа, ни до сребра месечевог, ни до вечере. Чувале се постеље и столице за лежање. Морска болест осенила је добру половину путника.

С нама путује и госпођа Ђулша, мати Цена-бегова. Била је на операцији у Бечу. Прате је један од петорице синова Гани-бег и братаница му Хрзем. Обе оне пате од љуљања лађе, девојка, рекло би се, јаче док Гани једнако дира мајку како Цену више воли од свију њих. А ето он је пратио до Беча, па опет.

— Море, остави ме, дете, каже му она. Али ипак не демантује Ганијево тврђење.

Обе су даме у европском оделу са шеширима. Међутим тамо у салону стоје непрестано фереџе спремне да их обавију кад стигнемо на албанску обалу. Тако је и било. Чим се у Драчу приближише моторне лађице, црни увијачи скрише благ и отмен осмех младолике Цена-бегове мајке као и лепо девојче Хрзем.

Док описујемо познати круг око Драча по још узбурканој води вила Ахмет-бегова на највишем градском брежуљку блешти на јутарњем сунцу. На њој се вије црвена застава са црним орлом. Значи да је претседник републике ту. Има ли каквих промена за пуне две године, откако нисам долазио овамо? Има. Прво вила, о којој ћу после писати. Затим у пристаништу су побијени диреци и продужен дубоко у море прилаз к лађама. Ипак је то мало и оне остају далеко од обале. До њега допиру једино оне две албанске патролне лађе с по једним топом и једним митраљезом, што служе за хватање кријумчара. Као за пакост оне све до сада нису ни једнога кријумчара ухватиле из простога разлога што се никуда нису ни кретале. Порушен је цео један ред кућа с палатом Принца Вида, да би се отворила широка улица, што ће водити од мора право градској капији у средишту. Прво ће се подићи палата Народне банке, а потом ће ред нових и лепих кућа украсити главно албанско пристаниште. Засад се још чују мине, којима се разбијају тврди темељи у порушених зграда.

Одлазим у хотел „Сплендид“, најбоље драчко свратиште чистих постеља у мрежама због комараца, пространог дворишта и градине. Наличи понешто на приморска здравилишта. Уистину видим два госта где леже у дугим столицама — имају баш данас маларични напад. Идем потом ради размене новца једном познанику Дебарцу и великом трговцу у главној улици. Здравимо се лепо, даје ми потребна објашњења, али видим да му је нешто нелагодно. Само што не каже: „Иди, бедо, с милим Богом!“ Не поручи ми ни кафу како је то ранијих година било. Има ваљда нека тајна одредба у тиранском пакту, која гласи: „Албански грађани не смеју служити кафом своје пријатеље Југословене кад им послом долазе у радњу.“ Па сад претрпећемо се за пет година колико тај уговор има да траје

— Је ли Ђурашковић још на Крфу? питам га.

— Не знам, узви он раменима брзо и по извесном такту као лутка из „Копелије“.

Врата Ђурашковићевог стана одмах до његове радње, те одлазим тамо. Вуко је с децом на Крфу код

брата Петра. Овде му је само снаха. Обрадовала се кад ме видела. Добро су сада, каже ми. Раније нису смели да их посећују, пазили су детективи на кућу. Сад им долазе.

— А и Вуко ће ваљада скоро овамо? пита ме.

— По свој прилици.

И Нико шофер који ме вози претседниковој вили, био је пет, шест дана у хапсу, пошто су односи прекинути. Његова је сва кривица што је често возио особље нашег посланства. Забранили су му били и рад. Сад су односи обновљени те и Нико опет вози.

Одлазим да се упишем у књигу претседника републике. За вијугави пут уз брежуљак потребан је исправан ауто. Попусти ли једнога тренутка кочница море би с огромне висине дочекало само ситно комађе од кола и од оних, што су у њима. Тај пут би ваљало оградити. Заустављамо се код страже, где телефоном питају двор да ли да нас пусте. Али веза не може да се добије и зато гардијски поднаредник седа с нама у ауто, па излазимо заједно горе. Тамо се сусрећемо с Абдурахманом Кросом, те све формалности отпадају и мене пропуштају унутра.

Вила је двоспратна велика зграда с терасама, с изванредним видиком на све стране. Град је Драч поклонио претседнику, а он сам раскошно наместио.

— Како изненађење, драги пријатељу! љуби се са мном г. Гиларди увек свечан, увек углађен и без и једне седе у коси. Е, то сте добро урадили, што сте нас обишли. А баш се господин пертсеедник спрема на пут у Скадар.

— Чуо сам то и дошао сам само да се упишем у књигу. Не желим да узнемиравам, али ћу вас молити да га обавестите о мом доласку и молби за један интервју за „Правду“, где ја сад радим. Не мора то бити одмах. Доцније кад господин претседник не буде заузет.

— Изволите само! и г. Гиларди ме уводи у свечану дворану за дочек. Она је сва у стилу Луја Четрнаестог, и плафон, и свилени тапети, и столице златних наслона, и она у врху на уздигнутом постољу, што претставља престо, и столови од махагона. По поду је те-

жак персијски ћилим. На зидовима су три огромне слике: Луја Четрнаестог, који показује на круну, маркизе де Бријо и војводе од Бургоња. Све то чини складан и раскошан утисак.

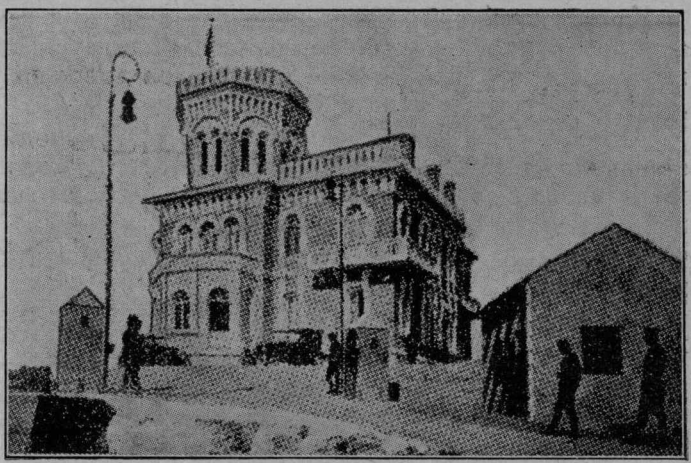

**Краљева вила у Драчу**

— Краљевски је овде код вас.

— Хвала, клања се г. Гиларди.

— А ви сте као што видим живи и здрави.

— Ма она несрећа Калучи (бивши шеф кабинета код Ахмет-бега и префект у Валони, сада емигрант) пронео кроз вашу штампу како је мене стрељала албанска влада. А он молим вас са лажним документима примио из министарства финансија триста наполеона, па побегао лађом к вама. А што би мене, молим вас, стрељала албанска влада? Па то се пронело и кроз страну штампу. И једна жена из Беча честитала је писмено претседнику. Каже: „Добро сте урадили, што сте га стрељали јер се он држао рђаво завреме рата“. А ја сам ,знате, постављен за главног инспектора целокупне албанске војске . . .

— Честитам вам срдачно.

— Хвала вам најлепше, клања се г. Гиларди увек симпатичан и увек церемонијалан. Али посла, знате, посла . . .

— Могу да мислим.

Служе ме кафом и леденом содном водом. То ми је најпријатнији напитак у Драчу, где леда има само ако га позајме наше и италијанске лађе у пролазу. Пиво хладе у бунарима, али то није ни изблиза довољно на тешкој жези, која притиска Драч.

Ађутант ми саопштава поздрав од господина претседника, питање како су „моји". Што се тиче интервјуа радо ће га дати кад буде у Скадру, пошто сам ја већ изјавио да ћу и сам тамо ићи.

У претсобљу ми прилази један непознати господин:

— Ви ме не познајете? Ја сам Де Бела. Ви сте у своје време много писали о мени.

— Ја? Не.

— Ви новинари уопште. Због мог случаја знате.

— Ах, да.

— Познајете ли Бранкицу?

— Немам част.

— Не... хтео сам да вас питам само како су деца.

— Жао ми је, господине, али не познајем.

Г. Гиларди ме испраћа у ауту до хотела.

# У ТИРАНИ ПОД ВРЕЛИМ ПРИМОРСКИМ СУНЦЕМ

*Тирана, августа 1927.*

Цео наш Балкан засуло је небо врелином те се не зна где је топлије у Београду или у Котору, у Скопљу или Тирани. И овде су сагорела поља, па је и онако оскудна земља подбацила у летини. Албанска влада је била принуђена да купи у Румунији веће количине кукуруза ради прехране народа. Ето синоћ се беше наоблачило и таман је свет хтео да одахне, кад се све разиђе. Пет је по подне кад ово пишем под гуморастом неранџом у „Гранд Хотелу", који држи наша земљакиња Елза из Вршца. И док се обазиремо је ли дошао лед из америчанске школе, улице постепено оживљују. Пуне се столови пред кафанама и тражи лимунада и сладолед или хладно хамбуршко пиво. Пет је часова по подне, а још капљу на земљу млазеви растопљеног тиранског сунца. Али само још пола часа, па ће подухнути прохладан ветрић са Даити и седеће се дуго у свежој ноћи.

Доста је њих отишло на свечаности у Скадар. Претседник му прави први пут званичну посету после три године. Свуда ће дочек бити раскошан са славолуцима од Брдице још, са свечаном пратњом, говорима и депутацијама из народа. Оне ће га молити да на њихов крај обрати што више пажње. Планине су као и увек неродне, граница према нама безмало затворена, трговачки промет никакав, гранични саобраћај за најпрешније намирнице не постоји. Има читав низ нерешених питања у суседству.

Тако су ми се још у Драчу жалили на случај код Врмоша. Тамо постоје 22 попаше на нашој територији као што су: Мојане, Гребена, Лепетуша, Попадија, Вујуша, и т. д. Сточари из племена Клементи (Вукли, Никци, Селца) имали би право према одлуци о разграничењу да пасу на тим попашама. Али наши Кучи, веле, то не допуштају. „А ми смо“, кажу „допустили Клементима из Бара да пасу своју стоку у нашој територији. И ове године је пасло 5000 оваца.“

Такви случајеви као и они о безусловној потреби саобраћаја и трговине преко наше границе учиниће да се још једном истакне важност добрих односа с нама. Тако ће се увидети да се без њих не може постићи ни политички смер целога пута: утврђивање претседникова престижа и измирење с клементским главарима. У економском добру ниче и политичко задовољство.

У Тирани је порушена стара зграда у којој је била пошта. Добијена је на том месту већа ширина. Просечена је улица „Република“, где је Абдурахман Крос подигао хотел с десет балкона. Узела га под закуп једна Италијанка. Просечена је улица у правцу Драча и сад се насипа. Завршена је зграда парламента. Никао приличан број нових кућа. Све то ипак није изменило умногом стари изглед града. Не може се ни очекивати неко велико корачање унапред, али тек напретка има.

Елита Тиране скупља се у „тенис клубу“, који је основао наш некадашњи посланик г. Бранко Лазаревић. То ће га дело по свој прилици надживети ако то јест не успе у тешкој мисији, што му је отаџбина поверила у Прагу: да г. Масарика придобије за нашу словенску ствар. Ипак се ту лепо забавља. Почасни је претседник Претседник Републике. Чланови су дипломате, виши чиновници, млади секретари посланстава и други отменији свет. И флертује се уз обавезни смокинг. Сад је већ омалило дама: разишле се на летовалишта.

Политичких догађаја нема. Најважнији је био случај Ђурашковићев, који је толико узнемирио становништво. Још одлазак посланства није пао толико

тешко. Сматрали су га за дипломатску демонстрацију. Али када су и конзулати напустили Албанију, завладала је паника. У Пишкопеји је на сам Бајрам пронет глас како један наш пук прелази границу, па је настало вратоломно паковање. Италијански посланик одлазио је свакога дана у претседништво. Одахнуло се тек на вест да су велике силе узеле ствар у своје руке.

Сад је тешко проверити све моменте од познатог хапшења, па до прекида односа. Због тога се не може поуздано утврдити до кога је кривица. Једни ће вам рећи, „да је наш посланик био ту не би дошло до толико тешкоћа. Остали су млади људи, који су губили хладнокрвност". Г. Вриони, министар спољних послова, казаће вам: „Да сам ја био ту, не бих допустио толики заплет." После сломљених кола путова је доста.

Тако исто и узрок Ђурашковићевог хапшења није довољно јасан. Албанске власти тврде да су ухватиле писмо једнога њиховог полиса упућено Ђурашковићу. Ту се каже: „Молим вас да ми пошаљете плату, пошто ми је пуковник Динић рекао да је новац за мене послао преко вас." Наши тврде како је то писмо исфабриковано. У сваком случају не треба младе људе слати ни за отправнике послова ни за војне изасланике. Они су добри за командире и за команданте батаљона. Онде где треба хладно расуђивати и не бити много офанзиван, њихово место није.

Даље би било интересантно проверити тврђење г. Вриони како је у нашем посланству речено у први мах да је Ђурашковић наш поданик, па затим да није. Да се тражило његово пуштање као драгомана, а саопштење о његовој функцији да није званично учињено. Било је неке збрке види се, јер се никако не може уочити шта је намеравала албанска влада овим инцидентом, ако га је намерно изазвала.

Добро је сад учињено што је за отправника послова упућен сталоженији човек. И уопште није за препоруку враћати у Тирану све оне који су, по сили околности често пута, морали долазити у сукобе с овамош-

њим режимом. Или још мање оне који су у раздражењу упућивали погдрне изразе појединим личностима.

Наравно да основни узрок за промену у односима између нас и Албаније треба тражити у Тиранском Пакту. Он је инагурисао једно држање албанског режима према нама, које најближе рећи није у сагласности с његовим прворедним интересима. То вам се огледа и у малом. Чим је писац ових редова стигао у Тирану полиција га је окружила детективима. Прекјуче је за тај посао одређено три жандарма и два детектива. Јуче сам имао свега једног пратиоца. Он седи прекопута у хотелу „Адријатик“ и по три часа пије кафу гледајући у двориште на мојој страни. Чим ја погледам тамо, он се повуче уза зид. Чим ја оборим очи он провири. И тако играмо жмурке цело после подне. Само је два, три Дебарца имало смелости да ми приђе, али су и они опоменути. А треба уза све још додати да је министар унутрашњих дела мој лични пријатељ Абдурахман-бег Дибра.

# У СКАДРУ НА БОЈАНИ

*Августа 1927.*

Јуче по подне пошли смо из Тиране по највећем сунцу. Од јутра ме нико више није пратио, те при поласку нема никога од органа јавне безбедности. Дошли су да се поздраве Гани-бег и Хасан, рођак Сабри-бега из Дебра. У ауту још три путника: два трговца и један чиновник министарства финансија. Вредно је забележити да је један од тих трговаца из Требишта у Голом Брду — иде чак у Скадар по робу. Тако су организовани наши трговински односи са Албанијом. Трговачки уговор ратификован од албанског парламента није још примљен од нашег. А тврде да тај уговор није лош.

На раван крај мора упорно належе светлосно снопље и све наоколо трепери у сунчаној топлоти. Шуме у Мамурасу стоје непокретне поред слабог кукуруза на земљи подељеној Косоварима. Високо са планине гледа нас озбиљно Кроја са својим белим ластиним гнездима. Тамо у постојбини Мустафа Крује сад префектује чувени негдашњи одметник Бази Цан. Пут добар с мостовима, чије талпе отскачу при пролазу аутомобила. Једна мала локомотива вуче вагонете пуне шљунка из Маће. Местимично кулучари га расипају по друму.

Претседник је у Скадру од пре три дана, те због његове посете први подигнути славолук видимо у Мамурасу, пред чијом кафаном стајемо ради хладне воде. Ти су славолуци све чешћи од моста на Маћи. Капије од обичних шипова обавијене су шимширом или бр-

шљаном. Горе је црвено платно с натписом: „Живео Ахмет Зогу, претседник албанске републике!“ Или су само иницијали његова имена или какав стих. Дочек је организовао Муса Јука, министар грађевина и некадањи скадарски префект. Од Маће почевши, па до Скадра стајала су украј пута изасланства појединих села. Сам пут осигуравала је милиција из Мата, Малесије и Доњег Дебра. Претседник је био у ауту с г. Аранитасом, министром војним и г. Гиларди. Деца су у Скадру клицала, звона звонила а са утврђења његових опаљен је 101 топ. Тако се ушло у варош искићену црвеноцрним заставама.

Кад смо из кафане у Мамурасу полазили одједном сва три моја сапутника испружише десну руку у правцу служитеља, што нам је донео шуруп у хладној води. Овај поче да се љути, а они да се смеју. Видим да се нешто и о мени говори. Тек у колима ми објаснише. Овога су служитеља Италијани протерали из своје земље и сад ако хоћете само да га наљутите поздравите га фашистички. Наравно да то не пропусти ни један посетилац.

— Ћути, кажу му они, показујући на мене овај је Италијан!

— Е. то да ми је! псује онај и даље за нашим колима.

Вредно је да видите мост на Маћи ви што сте се преко ње превозили скелом или сте преношени на леђима за сребрне динаре. Дуг ваљада шест стотина метара он је сав од армираног бетона: и стубови и под и лучна ограда и веза њена одозго. Тако је у најдивљачнијем крају савремена техника казала своју последњу реч.

Зелено је покрај Скадра и поред суше. Пашњаци се држе, кукуруз је слаб, смокава у изобиљу. На мрком Тарабошу три беле кућице у неједнакој висини начињене су за страже, што ће обезбеђивати претседникову вилу у дну. Она је готова и сад јој доносе намештај. Издалека се виде на средини Тарабоша велики иницијали А. З.

Ништа се у Скадру није променило за две године откада га нисам посетио. Једина би нова ствар била пумпа, којом поливају улице. Намеравао сам да отседнем код старог познаника Љаље прекопута „Гранд Хотела“, у који је отсео претседник. Али код Љаље је кујна претседникова, а собе заузете за гардијске официре, те морам да потражим гостопримство старе и чувене српске куће Јована Беровића.

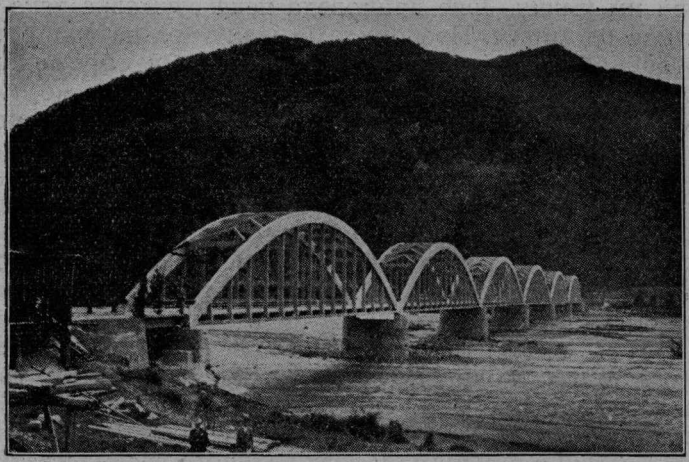

**Мост на Маћи**

Вече је. Електрично осветљење траје сада по целу ноћ — раније било само до дванаест. Кроз град пролазе патроле од војника са шлемовима на глави. Опреза је уопште велика. Групе манифестаната са заставама и упаљеним факљама иду кроз град. Прође из шетње један разред језуитске школе. Неки францишканац пун, а жустар смеје се из свега гласа и маше руком пролазнику. Други један опет католички свештеник поздравио је Ахмет-бега испред манифестаната употребљавајући двосмислено реч принци (вођа).

— Живео принц! виче маса.

Међутим није много њих у католичком клеру тако расположено. После свирепо угушене побуне католичке и вешања попа Јована, свештеници су уопште одбацивали своју сарадњу са режимом. Нису помогле ни поруке папе, ни сугестија Мусолинија. „Ми смо свештеници и не мешамо се у политику.“

А гроб свештеника Јована постао је збориште невољних. Пронео се глас о његовом чудотворству. Болесни, кљасти одлазе тамо да одлеже неко време. И болови им умину. Јуче приповеда нека служавка како је патила од сипње. Преноћила је једну ноћ на гробу чудотворца и сад је потпуно оздравела. За коју годину мораће држава да прогласи за свеца човека који је све до погубљења читао молитве и сам покушао да метне уже о врат да уштеди труд целату.

Пролазе три чете гарде у црвеном оделу са црним гајтанима и калпацима. Официри су у парадним униформама, аксенбендерима, црвеним лентама. Испред колоне је музика с капама наших полицијских писара. Да блузе у гардиста нису црвене изгледало би им одело као у наше пешачке гарде.

Пун је Скадар милиције дошле да обезбеди претседников пут. У народном оделу иду у групама за својим старешинама, које су у официрским униформама. Ти народни мајори и капетани крећу се достојанствено тешко мичући раменима у знак великога господства. По који је тек ових дана добио чин, па чисто не уме да иде. Кад за кога стаситога упитате Скадарца ко је тај, он ће креснути оком и рећи: „Сад је баш дошао са ђенералштабне академије у Берлину“. Али за њима је известан број бораца и Ахмет-бег практично гледа на ствари.

Они добијају за свакога свога војника по 2—3 наполеона. Наравно да увек пријављују више него што их имају на лицу. У томе се и састоји ова приносна служба. Пре неки дан је енглески ђенерал Перси, гувернер скадарске области хтео да провери коликим бројем располажу ови народни официри, те је наредио смотру. Ситуација је била критична само за тренутак. Већ мало затим они су искупили све беспосличаре и све носаче

скадарске и гурнули их у строј. Ђенерал их је лично пребројао и нашао да се стање на лицу слаже потпуно са бројним стањем по списку.

Ево једног италијанског официра у албанској пешачкој униформи. Има црне наочари и јаши малог брдског коња. Ево, у шетњи једне лепе, витке Италијанке кратке сукње и велике мрље од кармина на уснама. Она и идући пуши цигарету.

Опреза је можда и зато што је на два дана пред долазак претседников ухваћен у женском оделу неки млад Дукађинац. Отац ухваћенога обешен је у некој побуни, те је цела ствар била врло сумњива. Међутим се ухваћени брани да је женско одело обукао бојећи се крвне освете из неких села, кроз која је морао проћи идући Скадру.

Видех се са Бајрамом Стрезимиром из Дебра. Он има неку фабрику у Драчу и војни је лиферант. Мајор Таф — Кази долази ми често, те дуже седимо пред „Кафе-Адриатиком.“

У Скадру је прекјуче падала киша, па су мало уминуле врућине.

# ИЗЈАВЕ ПРЕТСЕДНИКА АЛБАНСКЕ РЕПУБЛИКЕ

*Скадар, 29 августа 1927.*

Данас по подне у 6 часова примио ме албански претседник да ми према обећању учињеном у Драчу да изјаве за „Правду". Пријем је требало да буде у пет, али сам накнадно обавештен да дођем доцније, јер су у аудијенцији једновремено претседници сената и парламента. На десет минута пре шест улазимо у башту „Гранд Хотела" ја и мајор Таф-Кази. Гардисти и полицајци поздрављају на капији украшеној великим заставама. У башти су сви министри окупљени за министарску седницу. Само је претседникова столица празна. С њима је и г. Салахедин Блошми, посланик у Румунији. Ми се само јављамо и пролазимо ка улазу, одакле нас г. Гиларди уводи у велику дворану. Она је застрта ћилимовима. Наоколо су многобројне фотеље и канабета. На зидовима велика слика претседника на коњу, а затим сцена из дела »Quo vadis?«: Урзус савлађује бика. Послужују ме кафом и хладном киселом водом, па претседник улази, док се г. г. Гиларди и Таф-Кази удаљују журно.

Претседник је у цивилу, свеж, насмејан, вечито елегантан. Рекоше ми да се раније био доста испунио, али је после недавне болести, кад су аеропланом долазила два италијанска професора да га лече, опет на старом. По мало је „шими". Он се срдачно здрави и распитује о Београду, о мојим домаћим стварима, зашто тако дуго нисам долазио.

— Прво ћу да вам се нешто жалим пре него што вам будем узео изјаву. У Тирани су ме пратили детек-

тиви. Ја знам због чега је то било и по чијем наређењу, али налазим. . .

— Озбиљно? Е, па то је нека пометња. Ви сте бар с министром унутрашњих дела добар пријатељ, уколико ја знам. А Абдурахман је добар и честит човек. Што се нисте њему обратили?

— Мислио сам да је у Скадру. А после верујем да су то они из министарства на своју руку. Јер су у „Ђорнале д' Италија" биле неке лажи како ја скупљам комитске чете за упад у Албанију.

— То нисам читао. Али сам читао ваш чланак у једном босанском листу. Он је у нашу корист.

— Прештампан без сумње из „Правде". Ја се, знате, разликујем од многих у томе што сматрам да ви нисте позвати да штитите наше интересе, него ми сами. Ради тога и шаљемо своје министре овамо. Па ако нешто не испадне добро нисте криви ви, него ми. . . А сад мислим да ћете ми дати обећане изјаве.

— Хоћу. Ево, седите овде за сто, па питајте.

И Ахмет Зогу прекрсти руке смешећи се.

—Мислим да погађате о чему ћу вас прво питати?

— О тиранском пакту сигурно.

— Дакле о тиранском пакту. Ви знате колико је он буре изазвао и код нас и у европској штампи. Природно је да ће наше читаоце интересовати ваше мишљење о њему.

— Добро, загледа се мало у сто претседник. Пишите, па ми после преведите шта сте написали.

— *Тирански пакт је међународни акт, уговор о односима између Италије и Албаније. Он није управљен ни противу Југославије, ни противу Грчке, нити је уопште мост за макакав напад на слободу балканских држава. И како су већ италијанска и наша влада изјавиле у тај пакт може ући и Југославија кад год то зажели.*

— Указивало се, господине претседниче, на опасност оне одредбе у уговору где се каже да Италија гарантује политички и правни поредак у Албанији.

— *Ако ваша јавност налази у тој одредби какву опасност по независност наше државе, онда нека у пакт уђе и југословенска влада да то парира. Јер онда ће и*

*она бити у истом положају према нама, у коме је и Италија. Ја лично не налазим ту неке опасности!*

— Колико имате италијанских официра у својој војсци?

— *У артилерији 5, у школи за митраљезе 1, у слагалиштима 1, у транспортној команди 2, у инжињерији 1 и у морнарици 1.*

— У пешадији немате ни једног?

— *Немам. А ови, које имамо, на дужности су инструктора.*

— Ваше мишљење о односима с Југославијом?

— *Надам се да нема и једнога Југословена, који би у души веровао да сам ја против добрих односа с Југославијом. Радићу свом снагом да се ти односи само побољшају. Уосталом ви знате да је од мога доласка на власт граница била увек мирна. Косовски комитет је растурен и уништен. Прелазак качачких банди спречаван је колико год се могло.* Ето, пре неки дан чим је наш отправник послова у Београду г. Стила известио о саопштењу г. Маринковића да је Каљош Крчова (Каљош Зајац) прешао вашу границу, наредио сам да му се сва фамилија покупи и интернира у маларични крај код Валоне.

— Шта бисте рекли о случају г. Ђурашковића?

— То није била важна ствар и веома ми је жао да је тако мали догађај довео до тако великих последица. Хтео сам да пустим Ђурашковића, али је брзо дошла она нота с незгодним изразима да све поквари. Само нека је Богу хвала, што је југословенска влада показала исту жељу, коју и ми, да се односи обнове. Односи пријатељски су обновљени, те онај догађај припада прошлости.

— Прочитао сам у нашим новинама које су прекјуче дошле у Скадар да су новинари питали нашег министра спољних послова о некој афери Ђурашковић бр. 2. Ухапшен је неки Чауш у Валони.

— Појма немам ко је тај.

— Он је заступник наше Јадранске Пловидбе, па се у том хапшењу гледа прст конкуренције.

— Ево, молим вас малопре сам питао министра унутрашњих дела шта има ново и он ми саопшти само вест о погибији Каљоша Крчове. Али питаћу одмах и наредићу шта треба.

— Ви имате код нас доста велику емиграцију. Како мислите ликвидирати ту ствар?

— Ми смо већ амнестирали већи број емиграната. Има их који се враћају. Готови смо да дамо најширу амнестију и аболицију политичких процеса да би се сви емигранти могли вратити. Уосталом ситуација је у целој Албанији нормална и емигранти се могу вратити без икакве бојазни.

— Нешто о трговинским односима?

—У интересу је обеју земаља да се они побољшају. Наш је парламенат примио трговински уговор с Југославијом. Надати се да ће нови југословенски парламенат учинити то исто чим се састане.

Већ је прошао читав час од како разговарамо, те ја устајем. Помишљам и на министре који чекају.

— Кад полазите? пита ме претседник.

— Мислим сутра.

— Немојте. Останите још два, три дана. Ето сутра у пет по подне имамо костим-бал. Биће ту старог албанског одела и старих игара. То ви треба да видите. Па прекосутра имамо војничку параду. Јелте да ћете остати?

Те ја обећавам да ћу остати још два дана. Тамо у башти шетају у групама министри. Прилази ми Абдурахман-бег Дибра.

— Здраво, здраво, господине министре. А ти мени онако из пријатељства три жандарма и два детектива.

— Да вас чувају, додаје г. Гиларди.

Сунце је већ за Тарабошем кад ја и Таф-Кази излазимо на дворску капију.

# ВОЈНИЧКА СВЕЧАНОСТ У СКАДРУ

*Августа 1927.*

У низу свечаности предвиђених у част доласка претседника републике убележена је и једна војничка. Она је имала и политичког значаја, јер је тога дана требало да продефулују поред шефа државе поједини барјаци милиције, која се делимично бунила колико прошле године. Сем тога ваљало је показати добро одевену и оружану војску сталнога кадра и тако уздићи престиж режима.

Отуда је претседник желео да останем и да видим параду. Иначе се моја ситуација изменила из основа. Стари познаници и пријатељи не устручавају се више да долазе да се здраве и питају. Са мном седе официри, а полицајци ме поздрављају. Рекоше ми и једну турску пословицу: „Стари пријатељ никада не може бити непријатељ, а ако и хоће — не личи му“. Свему је томе допринела она једна аудијенција ради интервјуа. Исти је свет широм континента.

Прекјучерашњи „те дансан“ (албански се каже правилније „те ме данс“), који је приредила општина, није био ништа нарочито. Прво није га посетио претседник, друго посетило га мало дама. Свега да их се могло набројати десетак из дипломатског кора и пет до шест Скадарки. Католици сасвим правилно кажу: „Нека муслимани доведу своје жене да и ми играмо с њима, па после нека и они играју с нашима“. Ипак се играло. Било је шимија и фокстрота, док је г. Салахедин Блошми у „великој униформи“ узалудно покушавао да уведе корак од чарлстона. Наоколо око парова у

префектури знојили су се: претседник парламента Коча Кота, министри: споља. послова Иљаз Вриони, унутр. дела Абдурахман Дибра, правде Пога, грађевина Муса Јука, командант жандармерије Аранитас, дипломате, официри, и позвати грађани. Служиле се бонбоне и вермут. Чај је пио уз бисквите једино претседник скадарске општине г. Мехмед Спужа мислећи вероватно: „Пенило се, не пенило паре сам дао."

Јуче двадесетпетог обављена је парада на пољу код Бојане („фуша бунс"). Подигнуте су трибине: једна за претседника коју чува Мало-бег са десет гардиста, друга за дипломатски кор, трећа за министре и сенаторе. Дугачак венац са столицама био је за нас позвате грађане. Служени смо лимунадом. Пред нама су с пушкама састављеним у купе и стовареним топовима седеле на земљи ешалониране трупе. Иза њих је милиција. Сунчана топлота осваја. Беле се карауле на Тарабошу. Диже се плавкасти дим неких црепана у дну поља.

Тачно (по програму) у девет часова долази претседник републике аутом. Он изгледа врло лепо с белим калпаком, белом перјаницом, белим мундиром, плавом лентом преко груди, црвеним чакширама и лакованим чизмама. Командант параде енглески ђенерал Перси излази му на рапорт и предаје исписано бројно стање. Две музике свирају наизменично маршеве док претседник, дочекан пљескањем публике, обилази трупе. У његовој су пратњи: ђенерал Перси, ппуковници Аранитас и Гиларди, капетан Тополај и два гардијска потпоручника. Пешадија држи пушке к рамену. Публика је за све време на ногама. На министарској трибини пада у очи велики трбух министра финансија г. Ализоти.

Пошто је обишао и милицију претседник стаје испред своје трибине. Лево и мало уназад од њега је претседник сената г. Пандели Еванђељи у фраку и с цилиндром у руци. Иза њих је свита. На десетак корака од претседника повучена је по трави бела пруга да би тај правац држала десна крила водова.

Почиње парадни марш и иде се овим редом.

Командант параде и ађутант на коњима;

Шест трубача с дугачким трубама;

Музика.

Музика и трубачи одлазе на супротну страну од претседника републике и врло се спретно постројавају да ту остану док трупе не прођу. Трубачи држе за све време трубе на уснама као да свирају.

Гарда (3 чете и митраљеско оделење). Војници су у црним калпацима и црвеном оделу с црним гајтанима. Држе пушке преко рамена. Официри са црвеним лентама преко груди. Командант гарде капетан Хусејин Селман (као потпоручник за време Фана Ноли био је стал-

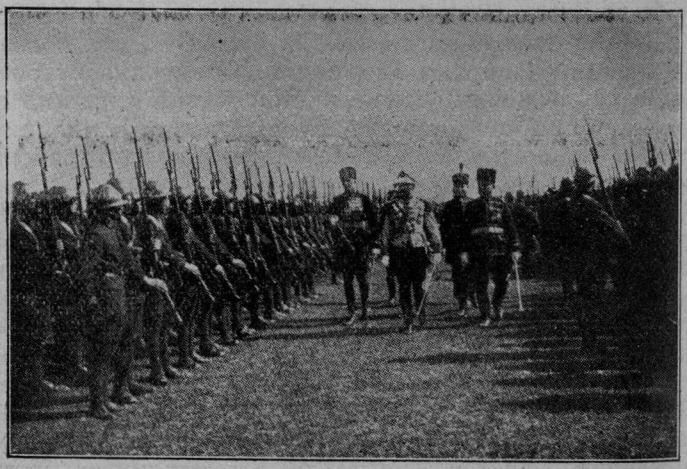

**А. Зогу обилази трупе**

но одметник у планинама у Мату). Дефилује се у водним колонама. Држање врло добро. Равнање слабо. Најбоље је прошао командир треће чете: поздравља оштро сабљом и гази целом стопалом с исправљеним коленима као да је из наше подофицирске школе. Водне колоне су на отстојању од педесет метара. Доцније у пешадији су на двадесет корака.

Један вод морнарице. Војници у белом оделу. Италијански официр који их води, поздрави сабљом окренувши сечиво унутра. Албански официри поздрављају

иначе као и наши са сечивом упоље. Код трупа је био свега тај једини Италијан.

Први батаљон пешадије „Ахмета Зогу“ и митраљеско одељење. Војници са шлемовима и белим рукавицама, други пешаци не носе рукавице. (Сваки вод има и по једну машинску пушку). Батаљон је прошао врло добро. Људи су високи махом и чине леп утисак. Војници у гарди на пример нису тако стасити: Мађани нису висока раста.

Други батаљон пешадије с митраљ. одељењем.

Трећи батаљон пешадије с митраљеским одељењем.

Три брдске батерије.

Четири топа на аутомобилима.

Затим је наилазила милиција. То су барјаци с народним старешинама. Старешине су у официрском оделу мајори или капетани. Позади њих је од 70—100 људи у народном оделу и у колони двојних редова. Носе пушку о десном рамену и не иду уногу и ако музика свира. Пушке су италијанске. Барјактари поздрављају руком како који. Неки једним прстом само, а по неки заборави, па тек кад прође поздрави претседника. Ахмет-бег се смеје и маше им руком.

За првим барјаком прошло је двадесет жена Малисорки колоном простих редова. Оне су са црним махрамама и црним фустанима: и блуза и сукња израђене су изједна. На дну сукње је обруч те се она цела нише лево и десно при корачању. Рекоше ми да оне иду с мужевима заједно у рат, па им сада чине част уврставајући их у колону за дефиловање.

Барјаци су ишли овим редом: Хоти, Кастрати, Шкрел, Реч, Љохр, Рјол, Дришт, Пука, Миридита (свега 15 људи), Мала, Љеш, Ура Штрејт, Клименти ит.д.

Пред сваким од њих је ношена црвена албанска застава са црним орлом. Сваки од учесника добио је данас по један златан наполеон на име путног трошка и отишао задовољан кући. Испред барјака ишло је петнаест коњаника Скадрана. Они су носили преко груди црвене ленте с натписом „Ахмет Зогу“.

Колону су завршавала спортска удружења — велосипедисти, футбалисти, одрасли ђаци ит.д.

На завршетку предао је претседник општине златан скиптар претседнику републике, који је у ствари још непроглашени краљ. Музика је свирала химну, што на крају има усклик: „Рофте, рофте Ахмет Зогу!“ Претседник је изишао, те још једном поздравио трупе па се кренуо граду.

Над Скадром је велико летње сунце расипало своју тешку светлост.

# ТАЛАСИ ОКО ЦЕНА-БЕГОВА УБИСТВА

*Београд, 1931.*

Смрт Цена-бега Црноглавића, сина Риза-бегова није још довољно расветљена. Иако су његова браћа прикупила доста података, према којима званична Албанија не би била далеко од злочиначког умишљаја Алки-

**Цена-бег с једном групом својих људи**

бијада Беби, ипак није још изнесена ниједна чињеница од пресудна значаја. Другим речима није учињено откровење.

Кад је стигла вест претседник републике добије нервни напад. Данима је плакао пред виђеним људима, што су долазили да изјаве саучешће. Исто тако и пред Цена-беговом браћом. И писцу ових редова жалио се Ахмет Зогу на зетов тешки удес.

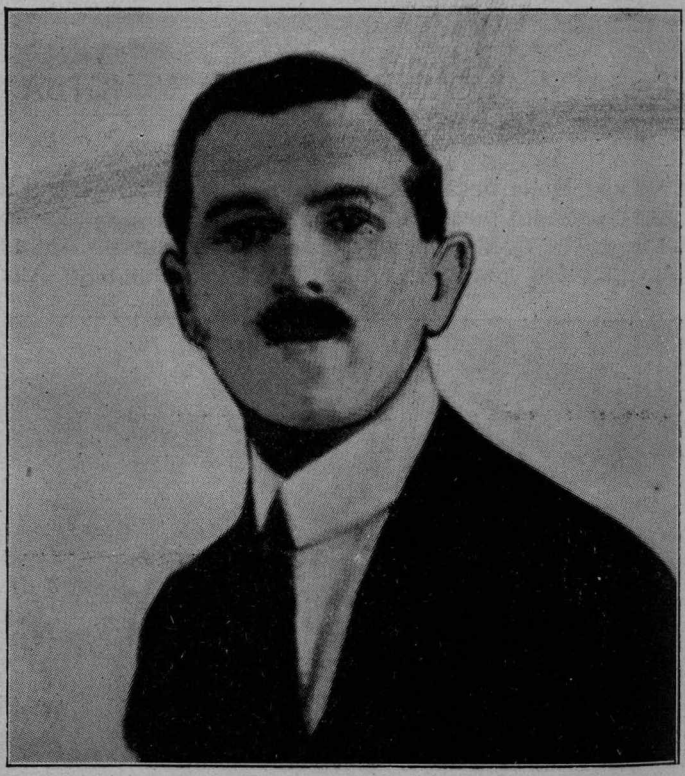

**Димитреску**

Отуда се погледи Цена-бегових пријатеља заустављали на околини претседниковој. Ту је било ових појава за сумњу. У парламенту упутише кратко питање на министра спољних послова народни посланици Ја-

шар Еребара и Михаел Касо: „Како може да иде за министра у Праг Цена-бег Крејзу кад у буџету није предвиђен кредит за отварање посланства?“ Министар Иљаз Вриони одговори: „За кредит ће се постарати лично претседник републике.“

Цена-бег се задржао у Београду и као да му се нешто привиђало није му се ишло у Праг. Добио је три депеше да се крене на нову дужност. Он одговори: „Масарик није у Прагу. Одложићу пут.“ Дошло је поновно наређење: „Идите одмах!“ Он покуша ипак да одуговлачи одлазак, па јави шифром: „Нисам примио плату. Немам новаца.“ Већ сутрадан се кретала нова депеша из Тиране: „Шаље вам се новац телеграфски“. После тога задржавању није било места. Цена-бег је отпутовао и после неколико дана погинуо.

Даље оно што нарочито терети околину претседника републике јесте однос атентатора према шефу кабинета Димитреску. Беби је синовац Димитресков. И шеф претседникова кабинета није после атентата излазио на улицу. Ако је то морао који пут да учини пратила су га два човека из Елбасана. Доцније је добио неки положај у Америци и отишао преко океана.

Али ако је за посредног атентатора потребно, може бити, још истраге за разлог његове смрти њу не морамо водити. Цена-бег је погинуо због свога уверења да се албанска политика може успешно водити само у споразуму с балканским народима и да је будућност Албаније једино обезбеђена у наслону на нас. Он је то отворено исповедао, па и на делу показивао. Позната је на пример његова изјава у којој демантује тврђење из Тиране и Рима да ми припремамо упад у Албанију. Министру Албаније у Београду морало се веровати и узбуна се стишала. Зна се и за похватана његова писма упућена брату Хасану, народном посланику у Тирани. У њима он, може бити жучније него што би требало, осуђује приклањање прекоморском суседу. Интимна је мисао Цена-бегова била: најтешња сарадња с Југославијом на основици албанске независности. Њу је за извесно време одложио атентат у Прагу 14 октобра 1927.

Тело Цена-бегово пренето је у Тирану и сахрањено веома свечано. У спроводу су узели учешћа свеколики званични кругови. Надгробно слово држао је нико други до министар спољних послова Иљаз Вриони. Једини, који није никакве жалости показивао, био је Есад,

**Есад, син Цена-бегов**

синчић Цена-бегов, јер њему нису рекли за смрт очеву. Он се само чудио, што му се тата толико дуго не јавља. Одлазио је на телефон и звонио: „Халo! Та дајте ми мога тату једанпут!“ — „Није ту“, одговарали су теле-

фонисти. — „Ако није ту, нека оде неко да га зове!“ Они, што су то слушали, плакали су.

*Покушај противу Шевкета Верлаци*

Убиство тако угледна човека из једне од највиђенијих породица није могло остати неосвећено. Народни обичај крвне освете захтевао је жртву. Цена-бегова браћа: Радо-бег, Хасан-бег, Гани-бег и Саид-бег били су у тешком положају. Да не освете брата обешчастили би се у очима света, да га освете — није имало тачних података о интелектуалном убици. Јер у свима таквим случајевима њега је ваљало прво тачно утврдити, па се онда обрачунавати до истребљења.

Гани-бег се заплака једнога дана у друштву десетак виђених људи. Седели су пред извесном пивницом у Тирани и разговарали о смрти Цена-беговој.

— Што плачеш? упита га један од присутних.

— Ја никакав човек нисам. Још не извадих крв од свога брата.

— А што?

— Не знам ко је убица.

— Одакле је атентатор?

— Из Елбасана.

— Удри Елбасан!

По албанским обичајима кад се не зна онај, који је припремио убиство, ваља убити највиђенијег човека из атентаторова места рођења, те тако узети крв.

Тај разговор, може бити, и још неке друге околности учинили су да се после атентата на Шевкета Верлаци, највиђенијега бега елбасанског у јануару 1928 ухапси Зећир Реџа, један од сталних пратилаца Цена-бегових. Оне се вечери враћао Шефкет-бег из парламента у ауту. На задњем седишту седео је и његов гаваз. Било је мрачно те атентатор, што је чекао бившег и тадањег народног посланика, скреса неколико метака у прву личност која изиђе из заустављених кола. На своју несрећу први је изишао из аута пратилац Шевкет-бега. Он паде, док шофер и бег почеше да пуцају у правцу нападача. Овај се саже и испусти револвер. Није га видео у

помрчини, па га стаде тражити пипајући руком. Кад га не нађе — побеже. На разбојишту тако остадоше две ствари: револвер с монограмом З. 1. (оружје које је претседник републике поклањао барјактарима) и шешир с марком: „Марко Вулетић Београд“. (Тврдило се

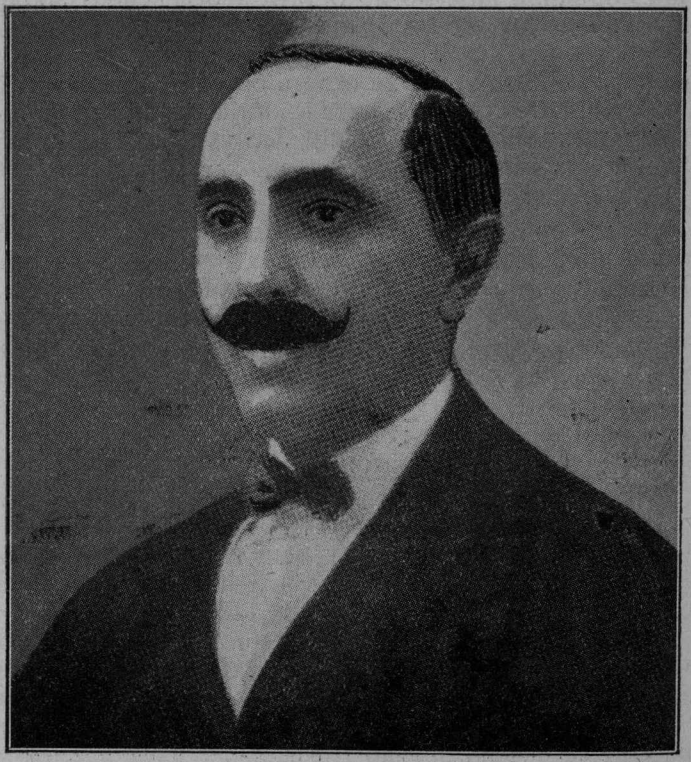

**Шевкет-бег Верлаци**

после да је то шешир који је Цена-бег поклонио свом пратиоцу Зећиру Реци.)

Још је нешто теретило Зећира. На двадесетак минута по атентату дође он у полицију.

— Шта је ново? запита једнога полицајца.

— Ништа. Пуцао неко на Шевкет-бега, па му убио пратиоца.

— А Шевкет није погинуо?

— Није ни рањен.

— Добро, рећи ће Зећир. Ако ме неко тражи, ви кажите да сам долазио овде.

Његов се одлазак после тумачио овако. Он је имао намеру да се пријави као осветник Цена-бегов. Али кад је чуо да Шевкет није погинуо — удаљио се.

Ухапсили су после Зећира Рецу и држали неколико месеца у затвору. Пуштен је из недостатка доказа.

Шевкет-бег је сутрадан по атентату отпутовао за Елбасан, пошто му министар унутрашњих дела Абдурахман Дибра није допустио да отуда доведе пратњу за личну безбедност. Несуђени таст претседников затвори се у кућу и дуго није никуда излазио. Исто је тако и Гани-бег у Тирани ретко остављао стан, а кад би се тај случај десио чувало га је више пратилаца.

*Бегство из Албаније Цена-бегове браће: Ганија и Хасана*

Тринаестога августа двадесетосме пријавише Ганибегу посету Мехмеда Вогла (Мехмеда „Малог“ или Мехмеда „Делије“). Он је долазио из Скадра, где је стално живео после свога качаковања код нас у Дреници. Мехмед одмах пређе на ствар: жени се другом женом и треба му 40 наполеона да исплати прву. Гани-бег одговори да већ доста даје овом и оном и да нема новаца и за женидбена предузећа. „Ако немаш, нађи ми!“ продужавао је тост из Скадра.

Овако дрско понашање некадашњег харамбаше не допаде се ни Гани-бегову момку Мехмеду Бошњаку.

— Да га убијем? упита он Ганија.

— Море, остави га, рећи ће овај. Зар да ми гине овде у кући?

Изгледало је да је Мехмед Мали дошао и с неком опаснијом намером. Звао је послугу Црноглавића да је почасти у граду, али она није хтела да оставља кућу саму. Он опет није желео ту да преноћи и оде увређен.

Сутрадан тек што је после ручка легао у Драчу претседник републике да се одмори кад наиђе Мехмед Мали. Претседник је био на летовању и пред његовим одајама стајао је као и обично капетан Аламан.

**Гани-бег Црноглавић**

— Пријави ме, рече Мехмед. Имам нешто врло важно да кажем претседнику.

— Легао је да се одмори.

— Хитно је.

Аламан уђе у претседникову собу и извести га.

— Нека каже теби шта има! нареди Ахмет.

И Мехмед Мали саопшти Аламану опасност, која лебди над претседниковом главом. Звали су га, вели, Хасан-бег и Гани-бег и питали: „Хоћеш ли да умреш за Цена-бега?“ — „Хоћу“ одговорио је он. — „Е, онда ћемо нас четворица: ти, Мехмед Бошњак и ми да заједнички извршимо атентат на Ахмет-бега кад буде отварао парламенат“. И Мехмед, који је привидно пристао, долази да јави.

**Хасан-бег Црноглавић**

Претседник нареди да Мехмед Вогл иде у Драч и отседне у хотел „на његов трошак". Потом позва Исмет-бега Црноглавића префекта у Берату:

— Види, рече, шта трабуњају оне твоје две будале.

Исмет срете на улици Хасан-бега, који је случајно дошао у Драч и посвађа се с њим. Хасан се врати у Тирану и донесе с Ганијем решење да беже. Утом зазвони и телефон. Јављао се капетан Аламан:

— Наредио је претседник да Хасан и Гани-бег дођу у Драч. Ја стижем с аутом да их доведем.

Гани и брат му Хасан седоше одмах у ауто и кренуше Скадру. Кад Аламан после извесног времена дође у Тирану, рекоше му да су браћа отишла за Скадар. Он нареди једној жандармеријској станици пред Скадром да их заустави кад наиђу. Она то и учини. Јави се на телефон Хасан:

— Ми идемо нешто послом до Скадра и вратићемо се још вечерас право у Драч.

Сутрадан 17 августа двадесетосме прешли су границу.

А на суђењу у Прагу новембра исте године убио је у присуству Гани-бегову Зија Вучитрн атентатора на Цена-бега Алкибијада Беби.

Али се таласи око Цена-бегова убиства нису ни после стишали.

# ДАНАШЊЕ ПРИЛИКЕ У АЛБАНИЈИ

*Београд, 1932.*

I

Од потписа тиранског пакта Италија води активну политику у Албанији. Зајам од 50 милиона франака омогућио је извођење раније предвиђених радова. Ту долазе на првом месту путови: Скадар—Пука—Кукс, мост на Маћи—Мат—Пишкопеја, мостови на путу Скадар—Тирана, железница Драч—Тирана, пристаниште у Драчу итд. Оно, што се тако исто могло предвидети, била је немогућност да Албанија плати и први ануитет. Знала је то и једна и друга страна при закључивању уговора о зајму. Ако се Италијани чинили невешти њихов је рачун био овај: што јаче привезати новчано прекоморску балканску земљу и преко економске довести је у политичку зависност. Албанцима не само да је ваљало уређивати земљу унутра, већ и одржати режим. Онај основни недостатак, који ниједна велика сила није узела у расматрање при стварању мале и сиромашне Албаније, стајао је јасан као дан. Шкипнија није могла саму себе издржавати. Да се све дажбине прикупе, да не подбаци ниједан предвиђени приход, да сви брђани плате порез, да не омане оскудна летина — па је увек буџетски дефицит известан. Јер државни издаци нису никада стајали у сразмери с приходима. Држава је узимала за углед старије друге и подизала установе које је и тамо угледала. Бирократија се стварала сама по себи. Војска, жандармерија, барјактари, резервни официри, који имају и у миру извесне плате (да се не би бунили против управне власти), гарда, музика, јесењи маневри, дочеци страних изасланстава, банкети о народним пра-

зницима, ватромети у Тирани, аутомобили министрима — све је то изискивало нарочите трошкове. Гледао сам једнога краљевског министра који је становао свега сто метара од свога министарства. И свакога јутра долазио је аутом у надлештво. Правећи зајам Албанци су желели да продуже живот држави или режиму, како хоћете.

Занимљиво је да у маси народној постоји уверење: сва се та узајмљивања неће вратити. Одакле?

— Та оставите, господине, рекао ми је један трговац, о плаћању није ни мислити. Ми да платимо? Боже сачувај!

На војску су чињени нарочити издаци. Поред онога што је доливала Италија више од половине државног буџета одлазило је тамо. Материјал и наоружање давала је тако исто савезница „на креду". Исплата после педесет година. Кад се дужници побуне покојипут што им је дата стара опрема уз скуп прорачун, саставила би се комисија и дуговање нешто снизило. У влади би се тада трле руке од задовољства као при великом успеху. Али је војска уздизана и као народно уздање.

Савезници су истина дали новац, али су га и узимали за радове у којима Албанци нису могли бити противници у надметању. Господин Рагаци, члан друштва „Свеја", што је Албанију послужило позајмицом од 50 златних милиона, примао је у њој за израду све веће путове и мостове. Тако су Италијани зарађивали на новцу, од кога су иначе примали интерес.

И у друга су предузећа улазили суседи испреко мора. Њихови су официри добијали плату и од своје и од албанске владе. И свакога првог у месецу ревносно слали кућама знатну уштеђевину. Отварали су ресторане за своје људе једно због оскудице у европској храни, друго да новац не остављају Албанцима. Ти ресторани добијали су и зелен и месо лађом из Барија. Да се који грош не остави на шкипетарском тлу. А Народна банка (италијански капитал) покупила је злато за папирне новчанице.

И сребро је одједном пало. Донели су га из Лондона знатно јевтиније. Наполеон од 54 „круне" отишао

на преко сто „круна“. Свет око Љеша и Скадра, који је љубоморно чувао сребро, преполовио је намах своју имовину.

Албанија је економски исцрпљивана. Народу није дато ништа и он је, и онако оскудан, дошао до глади. У тридесет првој години гладовало се и у баснословно питомој Музикеји.

Овде онде украј мора виђа се по који чифлик узет од Италијана „под закуп за 99 година“. Ту се или гаје краве или подиже угледан виноград или савременије обрађује земља. Раде Албанци као наполичари или надничари. Непрестано је на дневном реду насељавање Музикеје са 100.000 Калабреза. Веровало се, да ако се није раније успело, проћи ће се с том намером при последњем финансијском споразуму.

Свака лира дата Албанији повлачи за собом нове „инструкторе“. Они су прво у пешадији, па прелазе у артилерију. Потом их добија гранична трупа. После долазе „обавештајни официри“ да прибављају податке на нашој страни и муте „за заједничку савезничку ствар“. Шеф краљеве војне канцеларије постаје генерал Паријани, стварни командант војне снаге у Албанији. Ти „инструктори“ примају постепено команде и ђенералштаб. Па се и за везу са страним војним изасланицима одређује италијански потпуковник Габријели. Војне школе добијају кратке италијанске пелерине, оне дугачке плаве дају се албанским официрима „на дар“. Иначе ту господу позивају у италијанско посланство на вечеринке забављања ради, па после су на реду италијански ордени придобијања ради.

## II

### *Инспекција г. Грандија*

Долазак г. Грандија двадесетдевете године имао је за смер расматрање дотадањег рада. Шта је видео г. Гранди? Лепу зграду Народне банке у Драчу на којој се статуа победоносне Италије одмара на домаку плавих таласа. (Било би сувише смело тврдити како онај господствени кип претставља Албанију). И зараду те исте

банке — не тако незнатну. Слагалиште, у које се искрцавају војне потребе. Трасу за железницу Драч—Тирана. Хангаре за грађанску авијацију, којој би ускоро требала да прави друштво и војна. Фијате на друму између ова два града. Угледни расадник крај пута што се често квари. Италијанске униформе и жене италијанских официра којима албански војници носе котарице на трг. Робу из Италије сложену у радње, ону робу која би се врло добро продавала и у Југославији да није мегаломаније фашистичких диктатора. Ресторане у којима су добре и макароне и спагети, док друго јело на уљу није особито. Зграду италијанског посланства између двора и министарства унутрашњих дела и велику зелену заставу на њој. Артилерце што су на стражарским местима загрлили карабине на италијански начин те изгледају помало смешно. Високе антене за бежичну телеграфију. Нови булевар „Мусолини“ и Италијане мајсторе на новим грађевинама. И тако даље.

Па ипак није г. Гранди отишао задовољан из Тиране. Недостајао је онај политички присни дах.

Албанци, који постепено тону у италијанско ропство, осећају извесну горчину у души. Ако они, мислим на праве родољубе, и узимају улоге по себе непријатне да на пример бране тирански пакт у сенату или предводе уличне манифестације у корист своје савезнице — свесни су ипак завршетка целе песме. И побуне се покаткад на ситним питањима. Тако кад г. Паријани отпутује у Италију, па тамошњи листови јаве како је допутовао „командант италијанске војске у Албанији“, зачује се протест албанских новина: „Нема у Албанији италијанске војске“. Или покојипут демонстрирају у Скадру противу биоскопских претстава када се приказују „страшни“ италијански јуриши на Трст. Или траже да се скине италијанска застава с фашистичког клуба. Тако су званични кругови одбили жељу да одељење италијанских морнара дође у Тирану и поздрави г. Грандија при дочеку. То је уосталом и највећа храброст показана последњих година. И онда поред још неуспелих политичких сугестија г. Гранди није могао отићи

одушевљен. Али онда још није финансијски положај земље био очајан као данас.

## III

### *Савезничка „искреност“*

Није био ни онда кад је министар спољних послова г. Рауф Фицо учинио познате изјаве. У једном албанском листу што излази у Румунији отштампа се интервју с албанским министром. Г. Рауф Фицо пошто је нас мало закачио по питању мањина прелази на односе с Италијом. Каже како су они савезнички и срдачни све до граница албанске самосталности. Али чим се нађе који Италијан да каже »nostra Albania«, први Албанац, који то чује одговори му: „Хајд одатле....“ онда увредљив израз.

Дођу новине у Тирану и како овај интервју није оповргаван нађе се нико други до италијански министар г. Сола да опет преко штампе нападне г. Фицу. Умеша се краљ те ствар легне. Али убрзо буде г. Сола премештен, а приликом прве промене владе испадне из ње и г. Фицо.

За нас је опет интересантно какав је одговор написао г. Фицо на напад г. Соле пре краљева посредовања. У том напису, чији је слог благовремено растурен, г. Фицо вели: „Какве су праве намере фашистичке Италије према Албанији најбоље сведочи овај документат, који је наша полиција открила у фашистичком клубу приликом претреса по једној приватној ствари. Документат носи назив: „Упут за рад фашиста у случају окупације Албаније“. И велика је штета, наравно, по нас све што тај упут није објављен.

Неповерење међу „савезницима“ посве је природно кад се узме у обзир неприродни „савез“ између једне велике силе као што је Италија и тако незнатне снаге, коју претставља Албанија. Она се на пример још никако није одрекла Сасена, које ћете на свакој италијанској карти наћи заокружено државном италијанском

границом. Али и не протестује, јер је притиска сиротиња и свако само закашњење једне месечне рате из бескаматнога зајма закљученог тридесетпрве године изазива читаву укоченост у малом државном организму.

**Рауф Фицо**

Италију стаје „савезница“ много. Јер није реч само о редовним издацима за зајмове и за војску, већ и о сумама, којима се придобијају пријатељи. Они имају да подржавају италијанску политику и да обавештавају о свакој опасности по њу. Знају за то и у врховима

државе, али не праве питање. Можда се то шта више сматра и као нека врста привреде у овој оскудној земљи. Кад извесном утицајном човеку скренух једнога дана на то пажњу, он, који је тако исто имао сталну месечну плату с оне стране, осмехну се и исприча ми једну стару причу. „Рекоше“, вели, „неком енглеском краљу да у земљи има много људи, који примају новац од страних држава, непријатељски расположених, шпијунаже ради“. „Оставите их на миру!“ одговори краљ. „Сваком је Бог по један хлеб дао, а њима је ето изабрао овакав“.

Италија доста даје и изгледа јој како никако не може да надаје. Док Албанија осећа како „савезница“ све више тражи. Војска је већ безмало отишла у туђе руке. По министарствима су опет италијански инспектори, стварно начелници, без чијег се пристанка не може свршити ни један важнији посао. При пријему сваке нове рате из бескаматнога зајма са страхом се очекује какав ће сад захтев доћи. Може бити да би нови пројекат закона о уређењу војске, који је припремио г. Паријани, ваљало да зада последњи ударац албанској независности.

## IV

### *Камила и камилар*

Таква је стварност. Зато што је тешка и по једну и по другу страну она изазива разумљив осећај незадовољства. Из њега после проистиче неповерење. Али се оно глади и обе се савезнице уљушкују оним високим плановима, чије остварење није додуше извесно, али као сан је пријатно ван сваке сумње. Шкипнија види велику Албанију остварену материјалном и војничком помоћи Италије. А после тога гледа ту исту моћну савезницу где из њених проширених граница одлази као оно некада из Валоне.

За онај први део снова налази званична Албанија свакодневне подршке и код прекоморске штампе и код претставника њених из војске и дипломатије. И у приватним везама потхрањују се такве наде. Причаше ми један наш емигрант, што сад тамо живи, о свом недав-

ном сусрету с једним вишим италијанским официром. Ишао је да му тражи двадесет наполеона „на зајам". И добио је за обећане услуге. „Не знам како да вам се одужим", рећи ће му наш косовар. „Куће немам па да вас позовем у госте..." — „Ништа, ништа", одговори му тај велики господин, „кад ти будеш префект у Нишу, ја ћу ти доћи онда у госте". Ни мање ни више. Слатко се исмејасмо обојица после те приче.

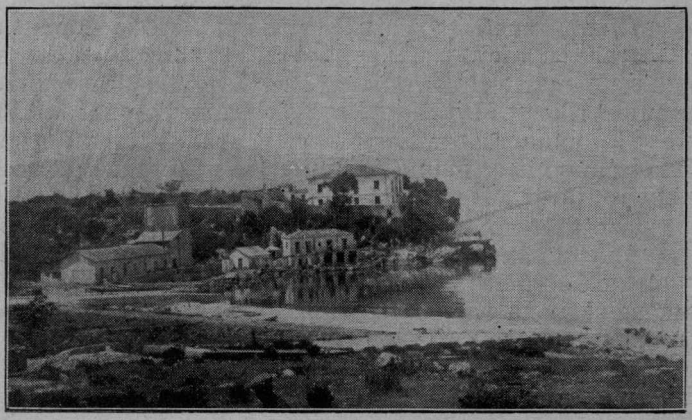

**Рт код Валоне**

Италијански ближи смер у потчињавању Албаније значи обезбеђивање мора и сталну претњу Југославији на њеној западној граници. У даљој линији то је етапа обнове римскога царства, које преко Балкана стреми старим својим поседима у Азији.

Ради ове сврхе и врше се све војничке припреме на албанском тлу. Узет је и фашистички начин војничког васпитавања омладине. То је „народна одбрана". Њу су сад наменили као резерву новоствореној братској дивизији докле јединице сталнога кадра не стигну да прибаве људски материјал за први позив. Отворене су војне школе за активне и школе за резервне официре, издати упути претседницима општина за мобилизацију

(ти претседници, по жељи г. Паријани, ваља да су резервни официри), преноси се ратни материјал за сто хиљада људи, колика се војска предвиђа у рату и почело се с утврђивањем више утока Маће. Мостобрани треба да штите саставак путова Скадар—Тирана и Мађ—Пишкопеја. Морал се код народа подиже посетама италијанске авијације, док официри из корпуса у Барију обилазе нашу границу ради упознавања са земљиштем. Издају се многобројни упути за обуку војске и чине сви напори да се одстране њени снабдевачи ужегнутом машћу и другим неисправним састојцима. Кроз све званичне кругове веје један шовинистички дух, који видите у наређењима за буђење мржње према будућим непријатељима, у комисији одређеној да сва словенска имена насеља и река замени другима и у оној забрани, ако хоћете, да се нико не сме презивати на „ић“.

Није могуће данас у Европи водити освајачку војну а не изазвати општи заплет. Велико је питање хоће ли из тога покоља изићи Италија као победница. Ако подлегне, судбина Албаније може се унапред предвидети. Ако победи никад је Албанци не могу истерати из своје земље. Ту је сва несрећа од италофилске политике коју воде данашњи управљачи у суседној земљи.

Постоји и тежак несклад између тих политичких сањарија о будућности и данашњега стања у држави. Војничка напрезања и други залишни подухвати у вези с општим економским приликама у свету довели су народ у материјални јад. Нигде криза није тако очајна као овде. И нигде се, изгледа, мање не хита да се том тешком случају загледа у очи.

Код народа ова оскудица, а код интелигенције политички притисак италијански чине да се ствара уверење како је за све тешкоће у садашњици крива Италија. И она је данас тешко омрзнута у маси. Не треба одмах из тога извлачити закључак како бисмо ми боље стајали да смо у положају Италије то јест у могућности да вршимо исти утицај који и она данас. Албански народ има јако развијен осећај за независношћу и мрзак му је сваки онај који му њу загрожава. Ко не верује

нека оде и нека види, ако већ то уверење није поцрпео из историје.

А ова жеља за независношћу јесте и једина нада да ће Албанија преболети тешку прекоморску болест. Јер она данас на власти нема јаких политичара. Постоји један човек у њеним границама, који је стварно води још од сабора у Љушњи и који би је могао спасти, рећи ћу ја као његов непоправими пријатељ. Али су њему већ до грла исплетене замке, па је бојазан да ускоро не изгуби и последњи политички дах.

У том случају би се Албанија нашла и пред завршетком своје самосталности.

# САДРЖАЈ


СТРАНА

1. Албанци у прошлости . . . . . 3
2. Алит Љеш . . . . . 19
3. Елез Јусуф . . . . . 22
4. Хасан-бег Вучитрнац . . . . . 26
5. Први кораци у Албанију . . . . . 31
6. Политичка Тирана . . . . . 36
7. Код Ахмет-бега Зогу . . . . . 41
8. На нашем гробљу у Тирани . . . . . 46
9. Изјава г. Гуракући . . . . . 50
10. Тунатијета! . . . . . 55
11. У албанском парламенту . . . . . 59
12. Албанска војска 1924 . . . . . 63
13. Тирана у ноћи . . . . . 67
14. Албанијада . . . . . 72
15. Бој код Пишкопеје . . . . . 79
16. У Драчу је пролеће и карневал . . . . . 92
17. Тунатијета, Шкиптар! . . . . . 96
18. Код претседника републике . . . . . 102
19. Нова Албанија . . . . . 108
20. Умире Скадар на Бојани . . . . . 113
21. Од Скадра до Тиране . . . . . 118
22. Ахмет-бег се купа у Порту Роману . . . . . 122
23. Клетве наших из Каваје . . . . . 127
24. Гле, Цена-бега! . . . . . 131
25. После албанског слома . . . . . 135
26. Пут за Ијош . . . . . 140
27. Ахмет Зогу . . . . . 144
28. У Драчу на плавом и немирном мору . . . . . 150
29. У Тирани под врелим приморским сунцем . . . 155
30. У Скадру на Бојани . . . . . 159
31. Изјаве претседника албанске републике . . . . 164
32. Војничка свечаност у Скадру . . . . . 168
33. Таласи око Цена—бегова убиства . . . . . 173
34. Данашње прилике у Албанији . . . . . 183

ISTITU
BIB